

idäntutkimus

3 - 4 / 2 0 2 0

Keho / Uho

Idäntutkimus on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tieteellinen aikakauskirja. Julkaisija on Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry.
3-4. numero 2020
27. vuosikerta

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

Idäntutkimus
Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry
Puh. 044 5442203
e-mail: viets-idantutkimus@helsinki.fi

Vuosittilaus 32 €, ulkomaille 35 € ja opiskelijat 18 €. Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran jäsenet saavat vuosittilauksen jäsenmaksua vastaan (28 €, opiskelijat 16 €).

Koko sivun ilmoitus 170 €, ½ sivua 85 € ja ¼ sivua 43 €.

TOIMITUS

Aleksanteri-instituutti
Unioninkatu 33 (PL 42)
00014 Helsingin yliopisto

Päätoimittaja:
Katja Lehtisaari
Tampereen yliopisto
puh. 050 409 8845
e-mail: katja.lehtisaari@helsinki.fi

Toimitussihteeri:
Ira Österberg
Helsingin yliopisto
puh. 050 448 4074
e-mail: ira.osterberg@helsinki.fi

Dragana Cvetanović
Helsingin yliopisto
e-mail: dragana.cvetanovic@helsinki.fi

Emma Hakala
BIOS-tutkimusyksikkö
Ulkopoliittinen instituutti
e-mail: emma.hakala@fiia.fi

Meri Kulmala
Helsingin yliopisto
e-mail: meri.kulmala@helsinki.fi

Sirke Mäkinen
Helsingin yliopisto
e-mail: sirke.makinen@helsinki.fi

Jukka Pietiläinen
Helsingin yliopisto
e-mail: jukka.pietilainen@helsinki.fi

Mika Pylsy
Helsingin yliopisto
e-mail: mika.pylsy@helsinki.fi

Saara Ratilainen
Tampereen yliopisto
e-mail: saara.ratilainen@tuni.fi

Riku Toivola
Helsingin yliopisto
e-mail: riku.toivola@helsinki.fi

Jaakko Turunen
Södertörn University
e-mail: jaakko.turunen@sh.se

TOIMITUSNEUVOSTO

Idäntutkimus-lehden toimitusneuvostona toimii Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry:n hallitus.

Lehden ulkoasu:
Asmo Koste / Nastamuumio oy

ISSN 1237-6051
Hermes-painotalo 2020

Seuraavien numeroiden teemat:
1/2021, Pohjoinen kirjallisuus
2/2021 Vapaa tema, dl 1.2.2021
3/2021 Teknologia, dl 15.4.2021
4/2021 Rakkaus, dl 15.8.2021

Aluetutkimus etäyhteyksien vuonna

Mitä kaikkea Venäjään ja itäiseen Eurooppaan liittyvää tällä hetkellä maailmalla tutkitaan? Yksi tapa hahmottaa sitä, miten Venäjää ja itäistä Eurooppaa käsittelevä tutkimus etenee, on tutustua alan keskeisten tieteellisten lehtien tarjontaan ja etenkin niiden teemanumeroihin. Toki lehtien julkaisuprosessit ovat pitkiä, jopa useiden vuosien mittaisia, mikä johtaa siihen että lehtien sisällysluettelot eivät välttämättä kerro juuri tämän hetken suurimmista tutkimustrendeistä. Suuntaa antavia ne kuitenkin ovat, ovathan tutkimusprojektitkin usein pitkiä ja tutkimuskeskuksilla ja tutkijoilla vakiintuneita tutkimuksellisia kiinnostuksenkohteita.

Nopealla katsauksella mutामीin monitieteisiin yhteiskunnallisen ja humanistisen alan englanninkielisiin lehtiin, erityisesti niiden erikoisnumeroihin, löytyy jo laaja kattaus aiheita. *Europe-Asia Studies* -lehdessä on käsitelty muun muassa poliittista revisionismia, entisen Neuvostoliiton alueen konfliktipotentiaalia, sekä displacement-näkökulmasta Ukrainan alueella tapahtuvia sotatoimia. *Post-Soviet Affairs* -lehden yhdessä teemanumeroista on tarkasteltu Venäjän kehitystä poliittisen taloustieteen näkökulmasta, toisessa poliittisia protesteja entisen Neuvostoliiton alueella. *Demokratizatsiya*-lehdessä on ollut tänä vuonna teemanumerot lainsäädännöstä sekä paikallismediasta, molemmissa tarkastelun kohteena entisen Neuvostoliiton alueen maat. *Slavic & East European Journal* on käsitellyt muun muassa yksilöiden ja kansojen rajat ylittäviä identiteettejä kylmän sodan aikana ja sen jälkeen sekä slavistiikan tutkimusta Itä-Aasiassa ja Latinalaisessa Amerikassa.

Tulevista teemanumeroista ei kaikkien lehtien sivuilta löydy tietoa, mutta joitakin erilaisia kiinnostavia erikoisnumeroiden aihioita olen onnistunut haarukoimaan isoista ja pienemmistäkin julkaisuista. *Europe-Asia Studiesiin* on tulossa vuonna 2021 teemanumerot ainakin laillisuudesta ja turvallisuudesta sekä nuorisopolitiikasta. Puolalainen *Studia Rossica Posnaniensia* on julkaisemassa vuonna 2021 tilan käsitteeseen liittyvän teemanumeron, jossa tarkastelun kohteena ovat venäläiset kulttuuritekstit. Unkarilainen *Hungarian Journal of English and American Studies* (HJEAS) suunnittelee vuodelle 2022 erikoisnumeroa keski- ja itäeurooppalaisten muutosta Kanadaan. *Demokratizatsiya*-lehden niin ikään vuodelle 2022 suunniteltu teemanumero käsittelee afrikkalaisamerikkalaisia ja afrikkalaisia Neuvostoliitossa ja nykypäivän afrikanvenäläisiä.

Venäjän ja itäisen Euroopan tutkimuksessa on toistaiseksi näkynyt julkaisupuolella vain vähän koronaviruspandemiaan liittyvät aiheet, mutta konferensseissa tämä suuresti yhteiskuntiin vaikuttava teema jo näkyy. Osallistuin lokakuussa Moskovan valtionyliopiston journalistisen tiedekunnan järjestämään vuosittaiseen konferenssiin, jossa tänä vuonna teemana olivat muun muassa median globalisaation ja paikallisuuden trendit. Esitelmissä näkyi esimerkiksi korona-aikaan liittyvä median käyttötapojen muutos, jota brittiläisen

Loughboroughin yliopiston professori Sabina Mihelj tutkii osana poliittista polarisaatiota ja demokratiaa itäisessä ja Keski-Euroopassa tarkastelevaa hanketta.

Tämä konferenssi toteutui etäyhteyksin, joten Moskovaan matkustamisen sijaan oman paneelikeskustelun vetäminenkin onnistua kotoa kannettavan tietokoneen ääreltä. Myös Venäjän ja itäisen Euroopan tutkimuksen suurin vuosittainen konferenssi ASEES toteutui tänä syksynä virtuaalisesti. Muutoin monia konferensseja on siirretty vuodelta 2020 seuraavalle vuodelle, ja osa on jo suunniteltu järjestettäväksi etäyhteyksin tai hybridimuodossa, niin että osa osallistujista kokoontuu fyysiselle konferenssipaikalle ja osa tulee paikalle virtuaalisesti. Suurista konferensseista ICCEES on tarkoitus järjestää kokonaan virtuaalisena elokuussa 2021. Suomalainen Aleksanteri-konferenssi siirrettiin syksyltä 2020 syksylle 2021, ja myös se pidetään etäyhteyksin. Brittiläinen BASEES puolestaan on perunut paitsi vuoden 2020, myös vuoden 2021 konferenssinsa ja aikoo järjestää seuraavan ison konferenssin vasta vuonna 2022 Cambridgessa.

Palatakseeni teemanumeroihin, täällä *Idäntutkimuksessa* vuoden 2021 numeroiden suunnittelu on hyvässä vauhdissa. Ensimmäisenä suunnitelmissa on pohjoista kirjallisuutta käsittelevä teemanumero, ja vuoden toisessa numerossa on vapaa tema. Kolmannen numeron teemana on teknologia ja neljännen rakkaus. Vuoden toisesta numerosta eteenpäin on hyvin tilaa myös uusille juttuehdotuksille, joten jos olet miettinyt *Idäntutkimuksessa* julkaisemista, kannattaa tutustua tässä numerossa julkaistuun kirjoittajakutsuun ja lähettää meille toimituskuntaan viestiä.

Helsingissä 2.12.2020

Katja Lehtisaari

Kaupallisten sotilaspalveluyritysten synty Venäjällä

Wagner-ryhmänä tunnettu organisaatio on 2010-luvulla osallistunut Venäjän ja sen liittolaisten tukena konflikteihin muun muassa Itä-Ukrainassa, Libyassa ja Syyriassa. Siihen viitataan vaihtelevasti venäläisenä yksityisenä sotilasyrityksenä tai Venäjän asevoimien epävirallisena osana. Tässä artikkelissa tarkastelen kehityskulkua, joka on saanut Venäjän hyödyntämään kaupallisia sotilaspalveluyrityksiä ulko- ja turvallisuuspolitiikassaan. Sovellan analyysissa Deborah Avantin (2000) esittämää teoreettista mallia sotilaallisen toiminnan muutoksista. Keskeinen argumenttini on, että sotilaspalveluyritysten synty Venäjällä on reaktio ulkoisen toimintaympäristön muutoksen aiheuttamiin ongelmiin. Georgian sota vuonna 2008 ja siitä seurannut asevoimien uudistusohjelma loivat tilanteen, joissa länsimaiden sotilaallisen ulkoistamisen mallin kopiointia kannattaneet toimijat pystyivät edistämään tavoitteitaan. Venäjän patrimoniaalinen hallintomalli vaikutti kuitenkin vahvasti siihen, että lopputuloksena syntyneet organisaatiot ovat luonteeltaan erilaisia kuin länsimaiset vastineensa.

Mikko Rökköläinen

Länsimaissa on yli 50 vuoden ajan ulkoistettu turvallisuuspolitiikkaan liittyviä tehtäviä kaupalliselle sektorille. Venäjällä muutos on tapahtunut myöhemmin. Kaupallisia sotilaspalveluntuottajia muistuttavat venäläiset organisaatiot ovat osallistuneet maan liittolaisten tukena konflikteihin esimerkiksi vuodesta 2013 Ukrainassa ja 2015 eteenpäin myös Syyriassa. Näistä toimijoista eniten huomiota länsimaisessa mediassa on saanut Wagner-ryhmänä tunnettu organisaatio (esim. Higgins ja Nechepurenko 2018; Sparks 2017; Summanen 2017).

Tässä artikkelissa pyrin vastaamaan kysymyksiin, miksi Venäjä ryhtyi hyödyntämään sotilaspalvelualan yrityksiä ulko- ja turvallisuuspolitiikkansa työkaluina, millainen oli siihen johtanut prosessi, miten tämä prosessi vaikutti alan venäläisten edustajien ominaispiirteisiin

ja miksi se tapahtui tietynä ajanjaksona. Yhdistän analyysissäni materiaalisia ja normatiivisia selityksiä. Huomioon Venäjän omintakeisen virallisen ja epävirallisen hallinnon yhdistelmän vaikutuksia yritysten hyödyntämiseen, ja käytän sitä selittämään venäläisten alan yritysten luonteen muutoksen ajoittumisen 2010-luvun alkuun.

Esittämäni kuvaus on käytännön sanelemista syistä epätäydellinen ja sisältää epävarmuusk tekijöitä. Sekä Venäjän epäviralliseen hallintoon että kaupalliseen sotilaspalveluun liittyvät, julkisesti saatavilla olevat tiedot ovat rajallisia ja vaikeasti todennettavissa. Käytettävissä olevan tiedon pohjalta on kuitenkin mahdollista koostaa tyydyttävästi todellisuutta vastaava kuvaus prosessista, joka johti Wagnerin ja muiden sen kaltaisten yhtiöiden muodostumiseen osaksi Venäjän ulko- ja turvallisuuspoliittista keinovalikoimaa.

Yksi politiikan tutkimuksen koulukuntien perustavista eroista on se, minkä tyyppisiä syitä pidetään ensisijaisina selityksinä valtioiden toiminnalle. Omassa kuvauksessani pyrin yhdistämään eri selitykset yhtenäiseksi tarinaksi. Teoreettisena viitekehystenä hyödynnän Deborah Avantin (2000) esittämää mallia, jolla hän alun perin käsitteellisti Euroopan valtioiden siirtymää palkkasoturijoukoista kansalaisarmeijoihin Ranskan vallankumouksen jälkeen.

Lyhyesti kuvattuna Avantin malli esittää, että sotilaallisten innovaatioiden syntyyn ja leviämiseen vaikuttaa kolmenlaisia syitä. Ensinnäkin toimintaympäristön muutokset aiheuttavat valtiolle ja sen asevoimille ongelmia ja uusia tavoitteita. Tämänkaltaisia muutoksia voivat olla esimerkiksi teknologian kehitys ja kansainvälisen politiikan muutokset. Toiseksi normatiiviset muutokset mahdollistavat uusia keinoja ratkaista näitä ongelmia sekä asettaa uusia tavoitteita (Avant 2000, 42–43).

Kolmanneksi Avant argumentoi, että merkittävät muutokset ovat todennäköisempiä tietyissä rakenteellisissa oloissa. Muutokset sodankäynnissä ja turvallisuuspolitiikassa aiheuttavat usein myös muutoksia hallinnon ja asevoimien sisäisissä ja välisissä poliittisissa voimasuhteissa ja taloudellisten resurssien jakautumisessa. Ulkoiset šokit, kuten sotilaalliset tappiot, luovat otollisia olosuhteita muutoksille, sillä ne samanaikaisesti kyseenalaistavat vanhoja toimintatapoja ja hajottavat hallinnon sisäisiä koalitioita. Toisaalta on helpompaa edistää uusia ajattelutapoja, mikäli näiden omaksumisesta ei seuraa vahvoille kotimaisille etupiireille lisäkuluja tai tämänkaltaiset etupiirit ovat hajanaisia. (Avant 2000, 42.)

Avantin lähestymistapa sijoittuu sotilaallisten innovaatioiden tutkimuksen siviili-sotilas-suhteita painottavaan koulukuntaan, joka katsoo, etteivät sotilaalliset uudistukset ole vain asevoimien sisäinen prosessi. Valtion siviilijohdon prioriteetit ja tavoitteet ohjaavat asevoimien uudistusta. Armeijat ovat myös lähtökohtaisesti muutosvastarintaisia organisaatioita ja uudistusmieliset upseerit tarvitsevat usein poliittista tukea noustakseen asevoimien uudistusta. Armeijat ovat myös lähtökohtaisesti muutosvastarintaisia organisaatioita ja uudistusmieliset upseerit tarvitsevat usein poliittista tukea noustakseen asevoimien uudistusta. Uudistusten edistäminen on mahdollista (Grissom 2006, 908–910). Tämä lähestymistapa soveltuu artikkelin aiheen tutkimukseen hyvin, sillä poliittisen ohjauksen sekä epävirallisten hallintokanavien merkitys kaupallisten sotilaspalveluyritysten kasvuun Venäjällä on ollut huomattava.

Keskeiset argumenttini ovat, että Venäjä alkoi kehittää kykyään hyödyntää kaupallisia sotilaspalveluyrityksiä osana laajempaa, vuoden 2008 Georgian sodan paljastamien ongelmien käynnistämää asevoimien uudistusta. Se mahdollisti uudenlaisia ratkaisuja jo pidemmän aikaa tunnettuihin ongelmiin. Yksi näistä ratkaisuista oli sotilaspalveluyritysten hyödyntäminen sotilaallisissa operaatioissa. Länsimaiden esimerkki teki tämän ratkaisun edistämisestä erityisen helppoa. Kansalliseen turvallisuuteen liittyvien valtion organisaatioiden välinen kilpailu sekä Venäjän patrimoniallinen hallintomalli kuitenkin vaikuttivat siihen, että venäläiset sotilas- ja turvallisuuspalveluyhtiöt eroavat eräiden keskeisten ominaisuuksiensa osalta länsimaisista

vastineistaan. Samoin niiden suhde kotimaansa hallintoon sekä tapa, jolla Venäjän hallinto niitä ulko- ja turvallisuuspolitiikkansa toteuttamisessa hyödyntää, ovat omintakeisia.

Seuraavassa luvussa tarkastelen lyhyesti kaupallisen sotilaspalvelualan globaalia syntyä ja kehitystä. Määrittelen tässä yhteydessä myös ilmiöön liittyviä termejä. Kolmannessa luvussa paneudun lähemmin venäläisen sotilasalan syntyyn, keskeisiin organisaatioihin ja niiden tunnettuun toimintaan. Artikkelin neljännessä osassa kuvaan, miten yhdistelmä normatiivisia, materiaalisia ja rakenteellisia seikkoja selittää sekä venäläisen sotilaspalveluteollisuuden syntyprosessin että sen ajoituksen. Lopuksi reflektoin lyhyesti sitä, miten tämä prosessi on vaikuttanut venäläisen sotilaspalveluteollisuuden omintakeiseen muotoon.

Globaali kaupallinen sotilaspalveluala

Kaupalliseen sotilaspalveluun liittyvä terminologia ja käsitteet ovat edelleen jossain määrin vakiintumattomia. Analyttisen tarkkuuden vuoksi määrittelen seuraavaksi eräitä keskeisiä termejä. Lisäksi kuvaan lyhyesti alan globaalia kehitystä taustoittamaan Venäjän tilannetta.

Sotilaalliseen toimintaan liittyviin yrityksiin viitattaessa termit ”yksityinen turvallisuusyritys”, ”yksityinen sotilasyritys” sekä ”yksityinen sotilas- ja turvallisuusyritys” ovat vakiintuneet akateemisessa kirjallisuudessa. Termit ovat peräisin YK:n palkkasoturien käyttöä tarkastelleen erikoisraportoijan ja tämän työtä jatkaneen työryhmän raporteista. Tästä syystä ne on muotoiltu ensi sijassa aseellisia turvapalveluita tarjoavia yrityksiä ajatellen (Krahmann 2012, 357–59; UN Commission on Human Rights 1998, para. 28(i); 2005, para. 5). Turvallisuus- ja sotilasyritysten ero ei ole vakiintunut.

Vaikka aseellisia turvapalveluja tuottavat yritykset ovatkin herättäneet julkisuudessa eniten huomiota, alan aseistamattomat edustajat tuottavat myös monia muita palveluita asiakkailleen. Suurimman osan toiminnasta muodostavat koulutus-, konsultointi-, logistiikka-, huolto- ja analytiikkapalvelut sekä tekninen tuki. Tämän moninaisuuden vuoksi ilmiö ei ole tarkkarajainen. Se määritellään alan kirjallisuudessa yleensä laajasti ”liikeorganisaatioksi, jotka tuottavat ammattimaisesti sodankäyntiin kiinteästi liittyviä palveluita” (Singer 2003, 8).

Rajanveto kaupallisten sotilaspalveluiden ja muiden kaupallisten turvallisuuspalveluiden, kuten yksilösuojauksen, vartioinnin ja riskianalytiikan, suhteen onkin usein tehtävä tapauskohtaisesti. Samat yritykset myös tuottavat usein palveluita sekä konfliktialueilla että siviilimaailmassa. Asevoimien ja muiden valtiollisten toimijoiden lisäksi edellä mainittuja palveluita myydään myös esimerkiksi kriisialueilla toimiville yrityksille sekä kansalais- ja kansainvälisille järjestöille. Tämä hämärtää niiden sotilaallista luonnetta entisestään (Mohlin 2012, 22–23; Pingeot 2012).

Yleisestä alan tutkimuksen käytännöstä poiketen olen läpi artikkelin käyttänyt Marcus Mohlinin (2012, 22–24) termiä ”kaupallinen sotilaspalveluyritys”, sillä se kattaa mielestäni ilmiön keskeiset tunnusmerkit. Kaupallinen sotilaspalveluyritys kuvaa hyvin muita kuin suoranaisia turvapalveluita tuottavia yrityksiä ja toisaalta erottaa ilmiön turvallisuus- ja vartiointipalveluiden tuottamisesta konfliktialueiden ulkopuolella. Se kiinnittää myös huomiota siihen, etteivät alan toimijat välttämättä ole yksityisessä omistuksessa, vaan niille keskeinen ominaisuus on liiketaloudelliseen voitontavoitteluun tähtäävä toimintalogiikka. Se, mikä tekee palvelusta luonteeltaan riittävän sotilaallista, jää valitettavasti edelleen suurelta osin tapauskohtaisen arvioinnin varaan.

Kaupallinen toimintalogiikka ja laillinen yritysmuotoinen organisaatio ovat modernien kaupallisten sotilaspalveluyritysten keskeisiä tunnuspiirteitä. Vaikka yksittäisten työnteki-

jöiden motivaatiot vaihtelevatkin isänmaallisuudesta seikkailunhaluun ja henkilökohtaiseen taloudelliseen hyötyyn, muoto ohjaa organisaation asettamaan liiketaloudellisen hyödyn etusijalle. Toisaalta sotilaspalveluyritykset ovat lain puitteissa toimivia organisaatioita. Ne pystyvät hyödyntämään laillisia rahoituskanavia ja investoimaan pitkäjänteisesti sekä teknologiseen suorituskykyyn että korkeasti koulutettuun henkilöstöön. Ne pystyvät myös verkostoitumaan tehokkaasti ja laajasti mm. rekrytointia, taloudellisia kumppanuuksia ja lobbaamista varten. Muodon ja laillisuuden yhdistelmä erottaa kaupalliset sotilaspalveluyritykset moderneista palkkasotureista (Singer 2003, 44–47).

Historiallisesti sodankäynti ja siihen tarvittavat tukitoiminnot ovat useinkin olleet tuottoisaa liiketoimintaa (kts. esim. Percy 2007, Thomson 1994). Tämän artikkelin kontekstina olevan modernin kaupallisen sotilaspalvelualan historia on jäljitettävissä puolen vuosisadan päähän. Venäläisen sotilaspalveluteollisuuden synty on jatkoa tälle kehitykselle. Syyt, jotka ohjasivat muita valtioita ulkoistamaan sotilaallista toimintaansa, antavat myös suuntaa Venäjän sotilaspalveluteollisuuden analyysille.

Erbelin (2017, 9–12; kts. myös Krahmman 2010) mukaan modernin sotilaallisen toiminnan ulkoistamisen historia ulottuu länsimaissa kylmän sodan aikaan. Toisen maailmansodan jälkeen sekä Yhdysvallat että Britannia pyrkivät ylläpitämään globaalia sotilaallista toimintakykyään turvautumalla teknologiseen etulyöntiasemaansa. Tämä johti kuitenkin puolustussektorin kulujen kasvuun. Säästöjen saavuttamiseksi käännyttiin yksityisen sektorin johtamisoppien puoleen. Esimerkiksi Yhdysvalloissa asevoimat omaksuivat ajatuksen ydintoimintoihin keskittymisestä. Tukitoimintoja ulkoistettiin 1970-luvulla kansalliskaartille ja 1980-luvulla yrityksille. Tämän kehityksen mukana asevoimien johto ja puolustushallinto omaksui kaupallisen johtamisen ajattelumalleja. Tämä teki niistä vastaanottavia laajemmille ulkoistuksille.

Alan kirjallisuudessa ensimmäiseksi varsinaiseksi murroskohdaksi tunnistetaan kylmän sodan päättyminen (esim. McFate 2014, 43; Singer 2003, 49). Länsimaat supistivat puolustusbudjettejaan, mutta asevoimien tehtäviä ei leikattu samassa suhteessa. Sen sijaan monessa valtiossa rauhanturvaaminen ja muut verrattain pienet, mutta kalliit operaatiot ulkomailla nostettiin uusiksi keskeisiksi tehtäviksi. Asevoimien oli kehitettävä uusia toimintakykyjä tämänkaltaisiin operaatioihin nopeasti ja kustannustehokkaasti. Samanaikaisesti teknologian kehitys kasvatti kuluja ja lisäsi tarvetta asiantuntevalle henkilöstölle. Sotateknologian hinnan nousun lisäksi tiedonvälityksen kehittyminen lisäsi kansalaisten tietoisuutta asevoimien menetyksistä, mikä teki joukkojen lähettämisestä konfliktialueille poliittisesti riskialttiimpaa. Ongelmiin haettiin ratkaisua ulkoistamalla kasvavissa määrin toimintoja, joiden ei katsottu kuuluvan asevoimien ydintehtäviin (Erbel 2017, 12–14).

Kylmän sodan jälkeen ulkopoliittinen toimintaympäristö muuttui. Lukuisat jäätyneet konfliktit syttyivät uudelleen, mutta monet niiden osapuolista olivat menettäneet suurvaltajakijansa. Asevoimien leikkaukset vapauttivat markkinoille myös runsaasti kokenutta työvoimaa ja ylijäämäkalustoa. Tässä yhteydessä mielenkiintoinen esimerkki oli eteläafrikkalainen Executive Outcomes -yritys (EO), jonka työntekijät taistelivat etulinjassa Angolan ja Sierra Leonen sisällissodissa vuosina 1993–97. Molemmat toimeksiannot katkesivat ulkovaltojen julkisen paineen takia. EO onkin jäänyt historiaan yhtenä harvoista avoimesti taisteluihin osallistuneena sotilaspalveluyrityksenä. Tapaus on esimerkki siitä, että normatiiviset seikat asettavat rajoituksia sille, kuinka laajasti sodankäyntiä voidaan ulkoistaa (McFate 2014, 38–39; Singer 2003, 101–18; Tonkin 2011, 14–15).

Syyskuun 11. päivän terrori-iskut ja terrorismin vastainen sota muodostuivat toiseksi alan kehityksen taitekohdaksi. Yritysten näkyvyys kasvoi erityisesti Afganistanin ja Irakin konflikteissa, joissa niiden työntekijät muodostivat ajoittain enemmistön Yhdysvaltain ja Britannian joukoista. Kaupallinen sektori tuotti myös huomattavasti enemmän erilaisia palveluita kuin vielä 90-luvulla: urakoitsijat vartioivat miehittäjävaltojen keskeisiä päättäjiä, kuulustelivat vankeja, huolsivat tukikohtia ja kouluttivat uusien poliisi- ja asevoimien henkilöstöä. Erityisesti Blackwater-yritykseen liitetyt ampumistapaukset ja muut väärinkäytökset, sekä niiden kautta paljastunut alan lähes olematon sääntely, aiheuttivat runsaasti julkista keskustelua. Osin tämän seurauksena länsimaiset kaupalliset sotilaspalveluyritykset ovatkin 2010-luvun kuluessa pyrkineet siistimään julkikuvaansa ja toimimaan matalammalla profiililla (Dickinson 2011, 36–39; Kruck 2014, 121–23; Mohlin ja Käihkö 2008; Scahill 2007).

Yhteenvetona voidaan todeta, että kaupallisella sotilaspalvelualalla on vuosikymmenien pituiset historialliset juuret, mutta huomattavaksi ilmiöksi se on noussut vasta 2000-luvulla. Tällä hetkellä monet valtiot ovat riippuvaisia kaupallisen sektorin tuesta sotilas- ja tiedusteluoperaatioissa. Sotilaalliseen toimintaan liittyvä ulkoistaminen on ollut pääosin länsimainen ilmiö, mutta viimeisen vuosikymmenen aikana se on lisääntynyt myös muualla. Seuraavassa luvussa kuvaan lähemmin, miten tämä kehitys on edennyt Venäjällä.

Kaupalliset sotilaspalveluyritykset Venäjällä

Venäläisen kaupallisen turvallisuus- ja sotilaspalveluteollisuuden historia on lyhyempi kuin länsimainen vastineensa. Se ei kuitenkaan ole valtion omiin tarpeisiinsa synnyttämä luomus, vaan jo olemassa ollut ilmiö, jonka valtio on omaksunut ulko- ja turvallisuuspoliittiseksi työkalukseksi. Tämän päätöksen ymmärtämiseksi kuvaan lyhyesti alan synnyn ja kehityksen, kiinnittäen erityistä huomiota sen merkittävimmän toimijaan – Wagner-ryhmään.

Kylmän sodan loppu ja Neuvostoliiton romahdus 1991 olivat murros kaupalliselle turvallisuudelle myös Venäjällä. Sosialistisen järjestelmän loppu mahdollisti alan kaupallisten toimijoiden synnyn. Asevoimien ja muun valtion turvallisuuskoneiston voimakas supistuminen vapautti markkinoille runsaasti kokenutta työvoimaa (Bukkvoll ja Østensen 2020, 1–2). Jopa kokonaisia yksiköitä uudelleenorganisoi kaupalliselta pohjalta. Esimerkiksi Alpha Group -turvallisuusyrityksen muodostivat vuonna 1991 entiset Neuvostoliiton terrorisminvastaisen Alfa-erikoisyksikön veteraanit (Axelrod 2014). Aikakauden taloudellinen, poliittinen ja yhteiskunnallinen epävakaus loi kysyntää kotimaisille turvallisuuspalveluille (Bukkvoll ja Østensen 2020, 1–2).

Kaupallinen sotilaspalveluala ei ole tarkkarajainen ilmiö. Rajanvetojen tekeminen 1990-luvun Venäjän verrattain epävakaa ja heikosti säännellyssä ympäristössä on erityisen vaikeaa. Kansainvälisesti toimineet organisaatiot eivät yleensä toimineet vain liiketaloudellisen hyödyn saamiseksi, vaan niiden taustalla oli nationalistinen ideologia. Esimerkiksi pietarilainen Rubikon-yhtiö kanavoi tiedustelupalvelu FSB:n tuella venäläisiä vapaaehtoisia taistelemaan serbien rinnalla Jugoslavian hajoamissodissa 1992–95 (Bukkvoll ja Østensen 2020, 1–2; Kuczyński 2019, 12).

Kansainvälisesti toimivia ja selkeämmin sotilaallisia yrityksiä alkoi syntyä Venäjälle 2000-luvulla. Kysyntää kasvatti erityisesti Irakin sota. Venäläiset yritykset pyrkivät osallisiksi jälleenrakennushankkeista ja halusivat ostaa turvapalvelunsa mieluummin maanmiehiltään. Näihin lukeutui vuonna 2003 perustettu Antiterror-Orel -niminen yritys, josta vuonna 2011 eriytyi Moran Security Group. Moran erikoistui kauppamerenkulun turvapalveluihin ja

vaikuttaa olleen monessa suhteessa samankaltainen, julkisesti ja laillisesti toimiva kaupallinen turvapalveluiden tuottaja kuin länsimaiset vastineensa (Marten 2019b, 10; Østensen ja Bukkvoll 2018, 22).

Moran Security Group toimi kuitenkin ilmeisesti peitteenä ensimmäiselle kaupalliselle venäläiselle osallistumisella Syyrian sisällissotaan. Keväällä 2013 ryhdyttiin rekrytoimaan lähinnä sotilastaustaista henkilökuntaa Slavonic Corps -nimellä esiintyneeseen yritykseen, jolla oli sopimus Syyrian hallituksen kanssa. Slavonic Corps oli rekisteröity Hongkongiin, mutta työhönottohaastattelut tapahtuivat Moranin tiloissa Pietarissa. Myöhemmissä tutkimuksissa on paljastunut, että molempien yritysten omistajina ja johtajina toimi samoja henkilöitä. Haastattelut suoritti Moranin johtaja, Vjatšeslav Kalašnikov, joka oli myös tiedustelupalvelu FSB:n reservin everstiluutnantti. Tällä perusteella työnhakijat (ja eräät myöhemmin tapahtumaan perehtyneet tutkijat) päättelivät, että projektilla täytyi olla valtion turvallisuuselinten epävirallinen siunaus (Interpretermag.com 2013; Marten 2019b, 11–12).

Noiin 260 miehen osasto kuljetettiin Syyriaan lokakuussa 2013. Perillä paljastui, että heidän odotettiin vartiointitehtävien sijaan osallistuvan taisteluihin Islamilainen Valtio -järjestön (ISIS) joukkoja vastaan. Huonosti varustettu osasto kärsi tappioita ensimmäisessä taistelukokemuksessa, joutui vetäytymään ja kuljetettiin lopulta takaisin Venäjälle. Kotimaahan saapuneet miehet joutuivat FSB:n kuulusteltaviksi, mutta heitä vastaan ei nostettu syytteitä. Sen sijaan kaksi yrityksen johtajaa tuomittiin kolmen vuoden vankeusrangaistuksiin palkkasoturitoiminnasta (Interpretermag.com 2013; Marten 2019b, 11–12).

Aiheeseen perehtyneet tutkijat ja journalistit eivät ole päässeet selvytyteen tapahtumien taustoista. Toisin kuin palkatuille työntekijöille kerrottiin, Slavonic Corpsilla oli ilmeisesti sopimus yksityisen energia-alan yrityksen ja Syyrian energiaministeriön kanssa Deir-el-Zourin öljykenttien suojelusta. Vjatšeslav Kalašnikovia ei kuitenkaan asetettu syytteeseen. Tämä antaa aihetta olettaa, että projektiin liittyy edelleen tuntemattomia yhteyksiä Venäjän viralliseen tai epäviralliseen hallintoon. Slavonic Corpsia voidaankin, sen epäonnistumisesta huolimatta, pitää eräänlaisena modernin venäläisen sotilaspalveluyhtiön prototyypinä (Interpretermag.com 2013; Marten 2019b, 11–12).

Monet Slavonic Corpsin Syyria-operaatioon osallistuneet henkilöt palvelivat myös vuonna 2014 Ukrainassa, Wagner-ryhmän ensimmäisessä tunnetussa operaatiossa. Yksikkö toimi Itä-Ukrainan konfliktialueella, missä sen kerrotaan surmanneen ja pidättäneen useita Venäjän hallitukselle epämieluisia separatistikomentajia. Tammi–helmikuussa 2015 Wagnerin joukot osallistuivat raskaisiin taisteluihin, joissa kapinalliset ja Venäjän joukot valtasivat strategisesti tärkeän Debaltseven kaupungin. Taistelijoiden verkkoon lataaman kuvamateriaalin perusteella on todettu, että Wagnerilla oli Debaltsevessa käytössään Venäjän asevoimien panssariajoneuvoja (Bukkvoll ja Østensen 2020, 7–8; Marten 2019b, 12–13; Østensen ja Bukkvoll 2018, 25).

Vuoden 2015 syksyllä Wagner-ryhmä aloitti toiminnan myös Syyriassa. Maassa arvioidaan toimineen 2000–2500 ryhmän työntekijää, joita al-Assadin hallinto käytti eliittiyksikkönä omien joukkojensa tukemiseen etulinjassa. Ryhmä oli keskeinen toimija Palmyran valtaamisessa takaisin ISISiltä 2016. Wagner sai tällä kaudella runsaasti tukea Venäjän asevoimilta, jotka virallisesti olivat maassa vain antamassa hallituksen joukoille ilmatukea sekä vartioidessa käyttämiään lentotukikohtia. Wagnerin henkilökunta kuljetettiin sotilaskoneilla Syyrian ja Venäjän välillä, haavoittuneet hoidettiin sotilassairaaloissa ja Venäjälle palautetut kaatuneet haudattiin sotilashautausmaalle. Vuoteen 2016 asti Wagner-ryhmä näyttää siis toimineen linjassa Venäjän asevoimien operaatioiden kanssa. Kyseisenä kesänä suurin osa ryhmän

taistelijoista kuitenkin vedettiin pois Syyriasta, ilmeisesti sopimuksen loputtua (Aji 2017; Dahlqvist 2019; Marten 2019b, 13; Østensen ja Bukkvoll 2018, 25–26).

Wagner-ryhmän operatiivinen johtaja on tiettävästi Venäjän sotilastiedustelulaitoksen (GRU) reservin everstiluutnantti Dmitri Utkin. Hän siirtyi eläkkeelle vuonna 2013 ja on ilmeisesti työskennellyt sekä Moran Security Groupille että Slavonic Corpsille. Ryhmän omistaja ja rahoittaja puolestaan on laajan yritysjoukon omistava oligarkki Jevgeni Prigožin, jolla on tiettävästi erittäin hyvät suhteet presidentti Putiniin. Prigožin on tunnettu ravintoloitsija, mutta hän omistaa myös esimerkiksi Internet Research Agency -yrityksen, joka on suorittanut informaatio-operaatioita Venäjän hallituksen toimeksiannosta esimerkiksi länsimaisten vaaleihin ja kansanäänestyksiin vaikuttamiseksi. Prigožinin omistamat yhtiöt huolehtivat myös Venäjän asevoimien ruokahuollosta (Galeotti 2017; Marten 2019b, 12; Østensen ja Bukkvoll 2018, 25, 34; Reynolds 2019, 2–7; Vaux 2016).

Vuoden 2016 joulukuussa Venäjän energiaministeriö kätilöi alustavan aiesopimuksen Syyrian energiaministeriön ja Prigožinin omistaman Evro Polis -yrityksen välillä. Myöhemmin julki tulleen sopimuksen mukaan Evro Poliksen tehtäväksi annettiin vallata takaisin ja puolustaa hallituksen menettämiä öljy- ja kaasukenttiä sekä muuta energiantuotantoinfrastruktuuria. Vastikkeeksi yritys saisi neljänneksen valtaamiensa laitosten tuotoista seuraavien viiden vuoden ajalta. Käytännössä tehtävää alkoi toteuttaa uusi joukko Wagner-ryhmän taistelijoita, joiden kerrotaan kuitenkin olleen edeltäjiään huonommin palkattuja ja aseistettuja. Tämän epäillään johtuvan siitä, etteivät Venäjän puolustusministeriö tai asevoimat olleet enää osallisina operaatiossa (Malkova ja Baev 2019; Marten 2019b, 14; Reynolds 2019, 5–6).

Tammikuussa 2018 aiesopimus muutettiin viralliseksi sopimukseksi, mutta järjestely säilyi muuten samankaltaisena. Helmikuussa usean sadan Wagnerin taistelijan joukko, yhteistyössä Syyrian hallituksen joukkojen kanssa, hyökkäsi Conocon kaasuntuotantolaitosta hallussaan pitäneitä kurdijoukkoja vastaan Deir-el-Zourin lähellä itäisessä Syyriassa. Kurdijoukkojen tukena laitosta puolusti myös Yhdysvaltain erikoisjoukkoja, jotka vastasivat tuleen. Eräiden tietojen mukaan jopa satoja Wagner-ryhmän taistelijoita kuoli USA:n ilmaiskussa (Malkova ja Baev 2019; Marten 2019b, 14; Reynolds 2019, 5–6).

Kuten Marten (2019b) huomauttaa, Deir-el-Zourin taistelu herättää kysymyksiä Wagner-ryhmän ja Venäjän asevoimien suhteesta. Vahingossa syntyvien konfliktien estämiseksi Yhdysvaltain ja Venäjän edustajat olivat sopineet toimialueiden jaosta alueella jo 2015. Venäjän virallisten asevoimien oletetaan olleen tietoisia hyökkäyksestä. Wagnerin edustajia ei kuitenkaan varoitettu siitä, että Conocossa saattoi olla yhdysvaltalaisjoukkoja. Taistelun alettua yhdysvaltalaiset olivat yhteydessä venäläiskomentajiin, jotka ilmoittivat, ettei alueella operoi Venäjän joukkoja (Malkova ja Baev 2019; Marten 2019b, 14; Reynolds 2019, 5–6).

Wagnerin joukkoja toimii tiettävästi edelleen Syyriassa. Maassa toimii myös toinen samankaltaisia palveluita tuottava venäläisyhtiö, Patriot. Sen toiminnasta ja yhteyksistä tiedetään vielä vähemmän kuin Wagner-ryhmästä, mutta ilmeisesti se on linkittynyt vahvasti Venäjän puolustusvoimiin (Sukhankin 2018; Warsaw Institute 2018).

Wagner-ryhmä on lähettänyt työntekijöitään myös lukuisiin Afrikan maihin. Joukkoja on raportoitu ainakin Etelä-Sudanissa, Keski-Afrikan tasavallassa sekä Libyassa. Kahdessa ensiksi mainitussa järjestelyt vaikuttavat hyvin samankaltaisilta. Etelä-Sudan solmi marraskuussa 2017 sopimuksen kullankaivuuoikeuksista M-Invest -nimisen, Prigožinin hallinnoiman yrityksen kanssa. Mediatietojen mukaan sopimukseen kuuluu myös maan armeijan kouluttaminen. Sekä kaivostoiminnan turvaamisesta että koulutustyöstä vastaavat ilmeisesti Wagner-ryhmän työntekijät. Tämänkaltaiset, luonnonvarojen hyödyntämisen ja yritysten

tarjoaman sotilaallisen tuen toisiinsa sitovat järjestelyt ovat olleet Afrikassa verrattain yleisiä. Venäjän asevoimien tai puolustusministeriön osallisuutta järjestelyyn ei ole todennettu, mutta Venäjä ja Etelä-Sudan ovat viime vuosina pyrkineet kehittämään sotilaallista yhteistyötään (Bugayova ja Regio 2019; Fulloon 2015; Marten 2019a, 3–4, 2019b, 17).

Myös Keski-Afrikan tasavalta tekee sotilaallista yhteistyötä Venäjän kanssa. Vuonna 2017 Venäjä ilmoitti sopineensa 170 siviilikouluttajan lähettämisestä maahan kouluttamaan hallituksen turvallisuusjoukkoja. On huomattava, että järjestelystä vastasi Venäjän ulko-, ei puolustusministeriö. Mediatietojen mukaan nämä ”siviilit” ovat olleet Wagner-ryhmän työntekijöitä. He ovat kouluttamisen lisäksi suojanneet venäläisiä rakennusprojekteja sekä Prigožinin omistamien Lobaye Invest ja Sewa Security -yhtiöiden toimintaa (Marten 2019b, 17, 2019a, 4–5). Kolme Keski-Afrikan tasavaltaan asiaa selvittämään saapunutta venäläistä tutkivaa journalistia, Orhan Džemal, Aleksandr Rastorgujev ja Kirill Radtšenko, surmattiin epäilyttävissä oloissa heinäkuussa 2018 (Higgins ja Nechepurenko 2018).

Wagner-ryhmä on vuodesta 2018 osallistunut myös Libyan sisällissotaan. Libyassa ryhmä ei näytä suojaavan Prigožinin taloudellisia intressejä vaan edistää Venäjän turvallisuuspoliittisia tavoitteita. Osasto tukee Venäjän hallituksen suosiman marsalkka Khalifa Haftarin joukkoja taistelussa maan tunnustettua hallitusta vastaan. Maassa on ilmeisesti toiminut noin 1200 taistelijan osasto, minkä lisäksi ryhmä on rekrytoinut taistelijoita myös Syyriasta (Al Jazeera 2020; Marten 2019a, 5; Sukhankin 2020).

Vuoden 2019 alkupuolella Wagnerin joukkoja huhuttiin lähetetyn myös Venezuelaan. Venäjälle myötämielinen Maduron hallitus oli kriisissä oppositiojohtaja Juan Guaidón julistauduttua maan lailliseksi presidentiksi. Wagnerin joukkojen kerrottiin toimivan maan korkean johdon henkivartijoina. Virallisesti Venäjä kiisti tiedot operaatiosta (Roth 2019). Todisteiden puute antaa aihetta olettaa, että kyseessä oli mahdollisesti propagandaoperaatio tai keino viestiä tukea Madurolle.

Yllä esitetty suppea kuvaus Venäjän sotilaspalveluteollisuuden, erityisesti Wagner-ryhmän kehityksestä, nostaa esille kaksi huomionarvoista seikkaa. Ensinnäkin Venäjän kaupallinen sotilaspalveluteollisuus on tuottamiensa palveluiden osalta yhtä laaja kuin länsimainen vastineensa, vaikkakin yritysten määrällä ja luultavasti myös liikevaihdolla mitattuna pienempi kuin länsimaissa. Kaupallinen sektori tuottaa Venäjän asevoimille ruokahuollon kaltaisia tukipalveluita ja maassa toimii myös hyvin paljon länsimaisia turvafirmoja vastaavia toimijoita. Esimerkiksi Moran Security Group oli, Slavonic Corps -yhteydet pois lukien, legitiimi kauppamerenkulun turvapalveluiden tuottaja. RSB Group puolestaan on myynyt esimerkiksi miinanraivauspalveluita sekä turvannut venäläisten asiakasyritysten toimintaa kriisialueilla. Vastaavia yrityksiä on länsimaissa joukoittain (Reynolds 2019, 13). Näiden lisäksi Venäjän kaupallinen sotilaspalveluteollisuus kuitenkin eroaa läntisestä vertaisryhmästään siinä, että sen edustajat osallistuvat myös aktiivisesti taistelutoimiin.

Venäjän valitsemalla toimintatavalla ulkoistaa myös suoranaista taistelutoimintaa yrityksille on selkeä ero länsimaiseen sotilaalliseen ulkoistamiseen, jossa aloitteellinen voimankäyttö on pyritty rajaamaan vain valtiollisille asevoimille. Kyseessä on hyvin vahva normi taloudellisista vaikuttamista sodankäyntiin osallistumista vastaan (Percy 2007; Rökköläinen 2011). Länsimaissa tämänkaltaisia yrityksiä ei ole 2. maailmansodan jälkeen ollut. Niiden käyttöön myös muualla on reagoitu voimakkaasti, kuten aiemmin mainittu Executive Outcomes -yhtiön tapaus osoittaa.

Toiseksi normatiivisista seikoista ja toimijoiden välisistä konflikteista huolimatta kaupallisten sotilaspalveluyritysten käytöstä on tullut vakiintunut osa Venäjän ulko- ja turvallisuuspo-

liittista työkaluvalikoimaa. Wagnerin ja sen kaltaisten toimijoiden merkitystä ei ole kuitenkaan syytä yliarvioida, sillä ne ovat suorituskyvyltään melko rajallisia. Toisaalta joidenkin satojen tai tuhansien hyvin koulutettujen taistelijoiden joukolla on mahdollista saavuttaa tehokkaasti rajallisia strategisia tavoitteita matalan intensiteetin konflikteissa (Reynolds 2019).

Yhteenvetona voidaan todeta, että kaupalliset sotilaspalveluyritykset ovat Venäjällä kylmän sodan jälkeinen ilmiö. Vasta 2010-luvulla niistä alkoi muodostua omintakeinen, epävirallisia kanavia myöten hallinnoitu työkalu, joka palveli samanaikaisesti julkisia ja yksityisiä etuja. Seuraavassa luvussa tarkastelen lähemmin tätä kehitystä.

Muutoksen eteneminen

Tässä osassa hahmottelen, miten ja miksi Venäjä on päätenyt hyödyntämään kaupallisia sotilaspalveluyrityksiä ulko- ja turvallisuuspolitiikassaan. Asetan ensin johdannossa kuvailemaani teoreettiseen viitekehykseen ne syyt, joita aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa on tunnustettu sotilaallisen toiminnan ulkoistamiseen Venäjällä. Sen jälkeen analysoin näiden vuorovaikutusta kaupallisten sotilaspalveluyritysten syntyyn Venäjällä johtaneessa historiallisessa prosessissa.

Venäläisiin kaupallisiin sotilaspalveluyhtiöihin ja niiden rooliin maan turvallisuuspolitiikassa on kohdistunut viime vuosina melko runsaasti tutkimusta. Aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa toistuvat viisi tekijää, joiden katsotaan johtaneen sotilaallisen toiminnan ulkoistamiskehitykseen Venäjällä. Nämä syyt on mahdollista jaotella kolmeen luokkaan Avantin mallin pohjalta.

Toimintaympäristön muutoksista johtuvia syitä ulkoistaa tehtäviä ovat toiminnan sallittavuus, joustavuuden lisääminen ja tappioiden piilottaminen. Lukuisat tutkijat näkevät ulkoistamisen keskeiseksi hyödyksi mahdollisuuden kiistää Venäjän osallisuus ja vastuu voiman käytössä. Kaupallisten sotilaspalveluyritysten toiminnasta on huomattavasti vaikeampi muodostaa yleiskuvaa kuin valtiollisista toimijoista. Silloinkin kun toimijat ovat selvillä, Venäjän valtion on halutessaan mahdollista irtisanoutua yritysten toiminnasta, kuten esimerkiksi Deir-el-Zourissa tapahtui. Wagnerin henkilöstön lähettäminen liittolaisten tueksi on myös huomattavasti kevyempi ulkopoliittinen signaali kuin vakinaisen armeijan edustajien käyttäminen samoihin tarkoituksiin (Bukkvoll ja Østensen 2020, 5; Marten 2019b, 7; Rauta 2019, 12). On tosin huomattava, että Wagner on kerännyt 2010-luvulla maineen, jonka seurauksena sen osallistuminen konflikteihin herättää jo itsessään huomiota. Wagner saattaakin tällä hetkellä olla salailukeinon sijaan Venäjän ulkopoliittiseen signalointiin käytettävä työkalu.

Mahdollisuus pitää virallinen Venäjä etäällä operaatioista ainakin paperilla tekee yrityksistä myös joustavia turvallisuuspoliittisia työkaluja. Kuten Syyrian ja Keski-Afrikan tasavallan esimerkit osoittavat, Wagnerin kautta on ollut mahdollista kanavoidsa apua liittolaisille ilman, että Venäjän asevoimien henkilöstöä on täytynyt lähettää alueelle. Libyassa Venäjä tukee järjestelyn avulla YK:n tunnustamaa hallitusta vastaan taistelevia joukkoja. Wagnerin ja Patriotin kaltaiset verrattain pienet yksiköt, jotka toimivat irrallaan varsinaisesta komentoketjusta, voivat myös reagoidsa uusiin tilanteisiin nopeammin ja joustavammin (Bukkvoll ja Østensen 2020, 5; Galeotti 2017).

Siirtämällä taistelutehtäviä pois asevoimilta Venäjän hallituksen on myös mahdollista suojaautua mahdollisten tappioiden aiheuttamilta sisäpoliittisilta seurauksilta. Maan osallistuminen Ukrainan ja Syyrian konflikteihin ei missään vaiheessa ole nauttinut suurta suosiota

kansalaisten keskuudessa. Wagnerin ja muiden sen kaltaisten organisaatioiden kärsimät miehistö tappiot ovat huomattavasti helpommin salattavissa kuin maan virallisten asevoimien. Venäläisten enemmistö näyttää myös suhtautuvan eri tavoin vakinaisten asevoimien sotilaiden ja yritysten henkilökunnan menetyksiin. Yritysten työntekijät nähdään hyvin palkattuina vapaaehtoisina, jotka tiesivät riskit lähtiessään konfliktialueille (Balzer 2015; Souleimanov ja Dzutsati 2018; Bukkvoll ja Østensen 2020, 5; Pukhov 2020).

Normatiivinen syy ryhtyä hyödyntämään kaupallista sotilaspalvelualaa on puolestaan länsimaisen ulkoistamiskehityksen kopiointi. Sotilaallisesti vahvojen ja menestyvien valtioiden ratkaisujen kopioiminen on hyvin tunnettu syy innovaatioiden ja normatiivisten muutosten leviämislle. Ilmeisimpänä tavoitteena on saavuttaa samanlaisia onnistumisia ja suorituskyvyn parannuksia kuin muutoksen aiemmin tehneet valtiot ovat saavuttaneet. Tämän lisäksi, kun toimintatapa on levinnyt riittävän laajalle kansainvälisessä järjestelmässä, sen omaksumatta jättäminen alkaa vaikuttaa negatiivisesti valtion julkikuvaan saaden ne vaikuttamaan takapajuisilta ja heikoilta. Molemmat syyt nousevat esiin Venäjän sotilaallista ulkoistamisesta käsittelevässä kirjallisuudessa. Kaupallisten sotilaspalveluyritysten toiminta varsinkin Irakin ja Afganistanin konflikteissa länsimaiden asevoimien tukena on luonut tilanteen, jossa niiden hyödyntämisestä on tullut osa modernilta sotilasvallalta odotettua toimintatapaa (Avant 2000, 50–51; Bukkvoll ja Østensen 2020, 4–5; Finnemore ja Sikkink 1998, 902–4; Østensen ja Bukkvoll 2018, 30; Reynolds 2019, 2–3).

Rakenteellinen syy ulkoistamiselle taas on Venäjän epävirallisen hallinnon vaikutus päätöksentekoon. Tämä patrimonialinen hallintomalli, jossa rinnan virallisen hallinnon kanssa toimivat henkilökohtaisen vallan verkostot, on ohjannut myös ulkoistamiskehitystä. Päätökseen alkaa hyödyntää kaupallisia sotilaspalveluyrityksiä on katsottu vaikuttaneen hallinnon sisäiset epäviralliset verkostot, ryhmittymien välinen kilpailu, tietyille toimijoille suodut mahdollisuudet liiketoimintaan ja tästä seuraava korruptio (Bukkvoll ja Østensen 2020, 4; Gel'man 2016; Ledeneva 2015; Marten 2019b, 8).

Näiden lisäksi myös taloudellisia säästöjä sekä kouliintuneiden taistelijoiden pitämistä poissa Venäjältä on esitetty osasyiksi Wagner-ryhmän luomiselle. Vaikka jonkinlaiset säästöt saattavat olla mahdollisia (Reynolds 2019), käytettävissä oleva aineisto aiheesta on niin puutteellista, ettei asiasta ole mahdollista esittää edes valistunutta arviota. Wagnerin käyttäminen kotimaassa potentiaalisesti epävakautta aiheuttavien veteraanien säilytyspaikkana (Østensen ja Bukkvoll 2018, 31), ei puolestaan vaikuta uskottavalta. Kuten Marten (2019b, 6) huomauttaa, Wagnerin joukoissa palvelee kokonaisuudessaan luultavasti alle 5000 henkeä, joten koko joukon kotiuttaminenkaan ei voisi aiheuttaa sen kaltaisia ongelmia, joita poliisi ja puolustusvoimat eivät kykenisi tukahduttamaan.

Venäjän sotilaallisen ulkoistamisen tarinaa on helpointa ryhtyä jäljittämään laajemminkin muutoksen aloittamisen mahdollistavasta murroskohdasta. Venäjä oli pyrkinyt uudistamaan asevoimiaan lähes koko kylmän sodan jälkeisen ajan. Ongelmat, erityisesti liian suuri henkilöstömäärä, upseeripainotteinen henkilöstörakenne ja huono koulutustaso, olivat hyvin tiedossa. Asevoimat ovat kuitenkin vastustaneet uudistusta voimakkaasti puolustaakseen sekä vaikutusvaltaansa että laajalle levinneestä korruptiosta saatuja taloudellisia hyötyjä. Presidentiksi noustuaan Vladimir Putin ryhtyi hitaasti lisäämään siviilihallinnon valtaa asevoimissa, nimittäen puolustusministereiksi entisten kenraalien sijaan ensin FSB-taustaisen Sergei Ivanovin 2001 ja aiemmin veroministerinä toimineen Anatoli Serdjukovin 2007 (Bryce-Rogers 2013, 340–48).

Serdjukov oli aloittanut joitakin toimia, jotka tähtäsivät asevoimien henkilöstömäärän supistamiseen, toimintatapojen kehittämiseen ja budjettikurin parantamiseen. Varsinaisen murroksen laukaisijana toimi Venäjän ja Georgian sota vuonna 2008. Vaikka Venäjä oli selkeästi konfliktin sotilaallinen voittaja, sen asevoimat suoriutuivat monin tavoin epätyytyväisesti. Suuri osa aseistuksesta ja varusteista oli vanhentuneita ja joukko-osastojen yhteistyö puutteellista. Taktisella tasolla joukot kykenivät vain suoraviivaiseen etenemiseen ja luottivat määrälliseen ylivoimaansa (Bryce-Rogers 2013, 348–55; Karagiannis 2014, 405).

Georgian sodan jälkeen lokakuussa 2008 julkaistiin virallisesti uusi uudistusohjelma, joka muun muassa tähtäsi pienemmän, paremmin koulutetun ja joustavamman armeijan luomiseen. Serdjukov onnistuikin tässä osittain uuden asevoimien komentajan, kenraali Nikolai Makarovin, avulla. Hallinnon sisäinen valtakamppailu asevoimien uudistuksen tiimoilta jatkui vuoteen 2012, jolloin puolustusministeri Serdjukov joutui eroamaan korruptioskandaalin vuoksi. Kenraali Makarov erotettiin saman vuonna. Uudeksi asevoimien komentajaksi nousi kenraali Valeri Gerasimov (Bryce-Rogers 2013, 355–368).

Kenraali Gerasimov on saanut länsimaissa runsaasti huomiota alun perin 2013 julkaistulla kirjoituksellaan (Gerasimov 2016). Jotkin länsimaiset mediat ovat viitanneet Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikassaan hyödyntämiin epätavanomaisiin toimintatapoihin ”Gerasimovin doktriinina” (esim. McKew 2017). Akateemisessa kirjallisuudessa Gerasimovin katsotaan kuitenkin enemmänkin esittäneen huomioita sodan luonteen muutoksesta kuin jonkinlaisen uuden toimintamallin Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan toteuttamiseen (Bartles 2016; McDermott 2016). Näihin muutoksiin kuuluvat esimerkiksi sodan ja rauhan välisen rajan muuttuminen huokoisemmaksi, tarve turvata valtion etuja kaikkialla fyysisessä maailmassa ja informaatiotilassa, sekä konflikteihin osallistuvien toimijoiden moninaistuminen ja tarve luoda uusia ratkaisuja niiden koordinointiin. Tämä muutos tavassa hahmottaa toimintaympäristöä voidaan nähdä venäläisen sotilaallisen toiminnan ulkoistamisen kehyyksenä ja kaupallisten sotilaspalveluyritysten hyödyntäminen näyttääkin vastaavan osaltaan Gerasimovin esiin nostamiin ongelmiin (Galeotti 2019; Kasapoglu 2015; Schnauffer 2017).

Toimintaympäristön materiaaliset muutokset siis loivat tarpeen Venäjän asevoimien uudistumiselle kylmän sodan jälkeen. Hallinnon sisäinen voimatasapaino järkkyy kuitenkin vasta Georgian sodan jälkeen niin, että uudistuksia oli mahdollista toden teolla yrittää. Sotilaalliseen uudistamiseen ja Wagner-ryhmän syntyyn johtanut prosessi vastaa siis tältä osin sovellettua teoriaa. Sotilaallinen ulkoistaminen ei kuitenkaan ollut automaattinen seuraus vuonna 2008 aloitetusta uudistusprosessista. Venäjän asevoimien identiteetti osana koko maan suurvalta-omakuvaa on vahva ja on kohtuullista olettaa, että sen tehtävien siirtäminen ”palkkasotureille” on aiheuttanut moraalista vastustusta (ks. Marten 2019b, 15–16.) Kaupallisen sotilaspalveluyrityksen valikoituminen yhdeksi uusista sodankäynnin tavoista ei siis selity vain toimintaympäristöstä nousevilla tarpeilla vaan myös normatiivisella muutoksella.

Vuoden 2008 uudistusohjelma tähtäsi laajemminkin toimiviksi osoittautuneiden länsimaisten toimintamallien kopioimiseen (Østensen ja Bukkvoll 2018, 30). Tutkivien journalistien Irina Malkovan ja Anton Baevin (2019) mukaan lähtölaukauksen Wagner-ryhmän luomiselle antoi konkreettisesti Eben Barlow’n osallistuminen Pietarin kansainväliseen talousfoorumiin 2010. Barlow palveli Etelä-Afrikan asevoimissa 1980-luvulla. Hän on kuitenkin tunnettu aiemmin mainitusta Executive Outcomes -yrityksestä, jonka perustaja ja toimitusjohtaja hän oli. Barlow piti talousfoorumissa yksityisen esityksen korkea-arvoisille venäläisille sotilaskomentajille kaupallisten sotilaspalvelualan yritysten tarjoamista mahdollisuuksista. Ainakin kenraali Gerasimov suhtautui ajatukseen tietävästi positiivisesti.

Vaikka kyseessä on vain yksi tapaus, Barlow'n esitys osoittaa, miten jo olemassa olevat esimerkit ovat vaikuttaneet aiheeseen liittyvään päätöksentekoon Venäjän hallinnossa. Suuremmissa mittakaavassa länsimaisten yritysten laajamittainen toiminta niiden asevoimien rinnalla, erityisesti Irakin ja Afganistanin konflikteissa, oli luonut tässä suhteessa houkuttelevan ja toimivalta vaikuttavan mallin. Ulkoistamiseen myötämielisesti suhtautuneet tahot saattoivat vedota tähän esimerkkiin argumenttinsa tueksi.

Kolmas huomioon otettava tekijä ovat ulkoistamiseen johtaneet rakenteet. Tässä kysymyksessä liittyy toisaalta hallinnon sisäisten valtakeskusten välinen vallankäyttö ja toisaalta edellä kuvattu Venäjän patrimonialinen hallintomalli. Molemmat ovat vuorovaikutuksessa vaikuttaneet sotilaallisen ulkoistamisen kehitykseen Venäjällä

Vaikuttaa siltä, että sotilaallisen toiminnan ulkoistamiseen liittyy hallinnon sisäinen valtakamppailu asevoimien, tiedustelupalvelu FSB:n ja sotilastiedustelupalvelu GRU:n välillä. FSB:llä oli aiempaa kokemusta peiteorganisaatioiden käytöstä tämänkaltaisessa toiminnassa ainakin Rubikon-peiteyrityksen tapauksessa (Kuczyński 2019, 12). Myös Slavonic Corps saattoi olla FSB:n yritys luoda kaupallinen sotilaspalveluyritys oman valvontansa alle, sillä yrityksen taustalla vaikuttanut Vjatseslav Kalašnikov oli tiedustelupalvelun entinen työntekijä (Interpretermag.com 2013). Sekä valtion organisaatioiden välinen kilpailu että taloudellinen hyöty ovat mahdollisia vaikuttimia näille pyrkimyksille. Varmoja todisteita aiheesta ei kuitenkaan ole.

GRU:n spetsnaz-erikoisjoukot olivat puolestaan kokeneet kovia vuoden 2008 uudistuksissa. Joukkoja oltiin supistettu ja ne oli alistettu puolustusvoimien komentoketjuun sen sijaan, että ne olisivat olleet suoraan presidentin alaisuudessa. Tästä syystä GRU:lla oli mahdollisesti erityinen intressi luoda itselleen uusi, itsenäisempi operatiivinen työkalu (Bukkvoll 2015, 611–612).

Malkovan ja Baevin (2019) tietojen mukaan ajatus Wagner-ryhmän perustamisesta oli kuitenkin kenraali Gerasimovin, joka luultavasti pyysi sille Vladimir Putinin tukea tämän palattua presidentin virkaan 2012. Putin on todennäköinen linkki Jevgeni Prigožiniin. Toimittajien mukaan pääesikunta määräsi hänet toteuttamaan Wagner-projektin vuonna 2013. Tiedolle ei ole vahvistusta, mutta skenaario on ainakin mahdollinen. Prigožin on tiettävästi Putinin pitkäaikainen ja luotettu liittolainen. Toisaalta hän oli kasvattanut liiketoimiaan voimakkaasti vuodesta 2010 ja saanut edullisia sopimuksia julkisten laitosten ja erityisesti asevoimien ruokahuollon järjestämisestä. Nämä sopimukset saattoivat toisaalta antaa pääesikunnalle käskyvaltaa Prigožinin suuntaan ja toisaalta niiden kautta saatettiin kanavoida sotilaspalveluyrityksen käynnistämiseen tarvittava rahoitus.

Turvallisuusviranomaisten välinen valtakamppailu kaupallisen sotilasalan kontrollista on ilmeisesti jatkunut tähän päivään asti, eikä sen kaikista yksityiskohdista ole saatavilla tietoja. Vuoden 2018 Deir-el-Zourin taisteluun johtanut tietojen pimittäminen Venäjän asevoimien taholta saattoi liittyä myös laajempaan konfliktiin niiden ja Prigožinin välillä: neljä hänen yritystään oli edellisenä vuonna haastanut Venäjän puolustusministeriön oikeuteen maksamattomien laskujen vuoksi (Marten 2019b, 16). Tällä hetkellä tutkimuskirjallisuudessa Wagner-ryhmän oletetaan toimivan GRU:n alaisuudessa. Vuodesta 2018 Syyriassa toiminut Patriot puolestaan on ilmeisesti armeijan pääesikunnan luomus (Sukhankin 2018; Warsaw Institute 2018).

Toinen merkki jatkuvasta valtakamppailusta on se, että Wagnerin ja vastaavien yritysten toiminta on edelleen Venäjän lain vastaista. Alaa sääntelevä laki tuotiin 2010-luvulla duumaan kolmasti, mutta sen käsittely jumittui joka kerta. Syyksi epäillään yleisesti FSB:n ja GRU:n

kiistaa siitä, kumman laki asettaisi yritysten valvojaksi. On kuitenkin myös huomautettu, että sääntelyn puute luo Venäjän epäviralliselle hallinnolle tyypillisen tilanteen, jossa Prigožin ja muut vastaavat toimijat ovat hallinnon armoilla. Lakia voidaan alkaa valvoa, mikäli toiminta ei vastaa valtaapitävien odotuksia (Bukkvoll ja Østensen 2020, 6; Ledeneva 2015, 10; Marten 2019b, 4).

Rakenteelliset seikat ilmenevät siis venäläisen kaupallisen sotilaspalvelualan kehityksessä kahdella tapaa. Yleisellä tasolla prosessi näyttää vastanneen teoreettisen viitekehyksen odotuksia. Toimintatapojen muutos saattoi alkaa vasta, kun toimijoiden väliset vakiintuneet valtarakenteet murtuivat, ja vallan uusjako antoi uudistuksia, tässä tapauksessa sotilaspalveluyritysten hyödyntämistä, kannattaneille tahoille mahdollisuuden kerätä riittävästi tukea relevanteista ryhmistä.

Venäjälle erityisellä tavalla ulkoistamisen järjestäminen heijastelee maan patrimonialisen hallintomallin keskeisiä ominaisuuksia. On selvää, että Prigožin on ”hyödyllinen ystävä”, jolle mahdollisuus Wagner-ryhmän luomiseen ja johtamiseen myönnettiin ehdollisena. Yritys voi toimia osana Prigožinin yritysverkostoa ja tuottaa taloudellista hyötyä niin kauan kun se palvelee Venäjän strategisia etuja. On myös hyvin mahdollista, että tämä ”kestitys” toimii molempiin suuntiin, ja osa Wagner-ryhmän tuotoista siirtyy GRU:n tai valtion ylimmän johdon haltuun. Mikäli toiminta ylittää soveliaat rajat ja menettää valtion johdon luottamuksen ja tuen, se voidaan helposti lopettaa alkamalla soveltaa palkkasoturitoiminnan kieltävää lakia. Tämä olisi erityisen helppoa, sillä Wagner-ryhmä ei tiettävästi ole laillisesti rekisteröity yritys, kuten esimerkiksi aiemmin mainittu Slavonic Corps. Katson kuitenkin, että käytännössä sen suhde valtiovaltaan vastaa laillisen yrityksen toimintaa, joten se täyttää kaupallisen sotilaspalveluyrityksen tunnusmerkit riittävässä määrin (Gel'man 2016, 459; Ledeneva 2015, 8–10).

Yhteenvetona Venäjä alkoi hyödyntää sotilaspalveluyrityksiä osana maan asevoimien laajempaa, vuonna 2008 alkanutta uudistusta. Tällä uudistuksella pyrittiin vastaamaan muutuneen kansainvälisen toimintaympäristön muutoksiin, jotka olivat vähentäneet vakinaisen armeijan ja sen vanhojen toimintatapojen hyödyllisyyttä ulko- ja turvallisuuspoliittisten tavoitteiden edistämiseksi. Georgian sodasta seurannut vanhojen vallan uusjako sotilasta ja tiedusteluorganisaatioiden välillä antoi mahdollisuuden toimia niille uudistajille, jotka halusivat kopioida länsimaiden luomaa mallia sotilaspalveluyritysten hyödyntämisestä. Venäjälle ominainen patrimonialinen hallintomalli ohjasi toiminnan kuitenkin epävirallisen hallintojärjestelmän piiriin.

Kaupalliset sotilaspalveluyritykset osana ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa

Kaupallisten sotilaspalveluyritysten integrointi osaksi Venäjän ulko- ja turvallisuuspoliittista työkalupakkia vastaa Avantin (2000) esittämää teoreettista mallia. Toimintaympäristön kehittyminen, uusien normien omaksuminen ja ulkoinen šokki, josta seurasi merkittävä hallinnon sisäisten valtasuhteiden muutos, loivat yhdessä olosuhteet, joissa uuden innovaation omaksuminen tuli mahdolliseksi.

Esittämäni analyysiin on kuitenkin syytä suhtautua tietyllä varauksella. Julkisesti saatavissa olevat tiedot venäläisten sotilaspalveluyritysten toiminnasta, organisaatioista sekä erityisesti niiden suhteista Venäjän hallintoon ovat monelta osin hyvin hajanaisia ja epävarmoja. Erityisesti Wagnerin ja Patriotin kaltaisten toimijoiden taloudelliset ja käskyvaltasuhteet valtion virallisiin edustajiin ovat suurelta osin hämärän peitossa. Näin ollen ei

ole mahdollista tarkasti määritellä, missä suhteessa ne ovat kaupallisia toimijoita ja missä suhteessa valtion työkaluja.

Tämän artikkelin keskeinen väite Wagnerin ja muiden vastaavien toimijoiden tulemisesta osaksi Venäjän valtion keinovalikoimaa ei riipu siitä, ovatko lopputuloksena itsenäisiä yrityksiä, sellaisina esiintyviä mutta valtion ohjaita peiteyrityksiä tai, kuten on todennäköisintä, jotain siltä väliltä. Niiden syntyyn vaikuttivat joka tapauksessa samat uudistustarpeet, normatiiviset muutokset, polkuriippuvuudet ja Venäjän päättävän eliitin sisäiset rakenteet.

Tällä en kuitenkaan tarkoita, ettei näiden yritysten ja Venäjän virallisen ja epävirallisen hallinnon välisen yhteyden tutkiminen edelleen olisi tärkeää. Vaikka yritykset ovat vain yksi Venäjän ulko- ja turvallisuuspoliittinen työkalu, niiden läsnäolo konflikti- ja kriisialueilla tekee niiden toiminnan ymmärtämisestä erityisen tärkeää.

Toistaiseksi salassa olevien yhteyksien ja yksityiskohtien lisäksi myös käsitteellinen työ ilmiön parissa on äärimmäisen tärkeää pätevien analyysien mahdollistamiseksi. Varsinkin Wagnerista käytävässä keskustelussa käytetään termejä ”palkkasotureista” ”turvallisuusyritykseen” ja ”peiteyritykseen”. Nämä käsitteet ovat syntyneet länsimaisessa kontekstissa eikä yksikään niistä luultavasti vastaa todellisuutta erityisen hyvin. Venäläisten yritysten toiminnan tutkimus ja turvallisuuspoliittinen analyysi näiden kategorioiden avulla voikin tuottaa harhaanjohtavia tuloksia, sillä mikään niistä ei täysin vastaa yritysten ominaisuuksia. Venäläiselle sotilaspalveluyritykselle tyypillisten, sen länsimaisista vastineistaan erottavien tekijöiden analyysi ja uuden analyttisen kategorian luominen, onkin ilmiön tutkimuksen keskeisiä lähitulevaisuuden tavoitteita.

Lähteet

- Aji, Albert (2017), Thousands of Russian Private Contractors Fighting in Syria – *Associated Press*, 12.12.2017. <https://www.apnews.com/7f9e63cb14a54dfa9148b6430d89e873/Thousands-of-Russian-private-contractors-fighting-in-Syria> (Tarkistettu 4.9.2018).
- Avant, Deborah (2000), From Mercenary to Citizen Armies: Explaining Change in the Practice of War. – *International Organization* 54:1, 41–72. <https://doi.org/10.1162/002081800551118>.
- Axelrod, Alan (2014), *Mercenaries: A Guide to Private Armies and Private Military Companies*. Thousand Oaks: CQ Press.
- Balzer, Harley (2015), The Ukraine Invasion and Public Opinion. – *Georgetown Journal of International Affairs* 16:1, 79–93.
- Bartles, Charles K. (2016), Getting Gerasimov Right. – *Military Review* 96:1, 30–38.
- Bryce-Rogers, Athena (2013), Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War. – *Demokratizatsiya* 21:3, 339–368.
- Bugayova, Nataliya ja Regio, Darina (2019), *The Kremlin's Campaign in Africa: Assessment Update*. Washington D.C.: Institute for the Study of War.
- Bukkvoll, Tor (2015), Military Innovation Under Authoritarian Government – the Case of Russian Special Operations Forces. – *Journal of Strategic Studies* 38:5, 602–625. <https://doi.org/10.1080/01402390.2015.1056342>.

- Bukkvoll, Tor ja Østensen, Åse G. (2020), The Emergence of Russian Private Military Companies: A New Tool of Clandestine Warfare. – *Special Operations Journal* 6:1, 1–17. <https://doi.org/10.1080/23296151.2020.1740528>.
- Dahlqvist, Nils (2019), *Russia's (Not so) Private Military Companies*. Tukholma: Totalförsvarets forskningsinstitut.
- Dickinson, Laura A. (2011), *Outsourcing War and Peace: Preserving Public Values in a World of Privatized Foreign Affairs*. New Haven: Yale University Press.
- Erbel, Mark (2017), The Underlying Causes of Military Outsourcing in the USA and UK: Bridging the Persistent Gap between Ends, Ways and Means since the Beginning of the Cold War. – *Defence Studies* 17:2, 135–155. <https://doi.org/10.1080/14702436.2017.1294970>.
- Finnemore, Martha ja Sikkink, Kathryn (1998), International Norm Dynamics and Political Change. – *International Organization* 52:4, 887–917.
- Fulloon, Mark (2015), Non-State Actor: Defining Private Military Companies. – *Strategic Review for Southern Africa* 37:2, 29–52.
- Galeotti, Mark (2017), Moscow's Mercenaries Reveal the Privatisation of Russian Geopolitics. – *OpenDemocracy.net*. 29.8.2020. <https://www.opendemocracy.net/od-russia/mark-galeotti/chvk-wagner-and-privatisation-of-russian-geopolitics> (Tarkistettu 5.9.2017).
- Galeotti, Mark (2019), The mythical 'Gerasimov Doctrine' and the language of threat. – *Critical Studies on Security*, 7:2, 157-161.
- Gel'man, Vladimir (2016), The Vicious Circle of Post-Soviet Neopatrimonialism in Russia. – *Post-Soviet Affairs* 32:5, 455–473. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2015.1071014>.
- Gerasimov, Valery (2016), The Value of Science Is in the Foresight. – *Military Review* 96:1, 23–29.
- Grissom, Adam (2006), The Future of Military Innovation Studies. – *Journal of Strategic Studies* 29:5, 905–934. <https://doi.org/10.1080/01402390600901067>.
- Higgins, Andrew ja Nechepurenko, Ivan (2018), In Africa, Mystery Murders Put Spotlight on Kremlin's Reach – *New York Times*. 7.8.2018. <https://www.nytimes.com/2018/08/07/world/europe/central-african-republic-russia-murder-journalists-africa-mystery-murders-put-spotlight-on-kremlins-reach.html> (Tarkistettu 9.8.2018).
- Interpretermag.com (2013), The Last Battle of the "Slavonic Corps." – *Interpretermag.com*. 16.11.2013. <http://www.interpretermag.com/the-last-battle-of-the-slavonic-corps/> (Tarkistettu 4.9.2018).
- Al Jazeera (2020), Hundreds More Russian Mercenaries Flee Western Libya: GNA Forces – *Al Jazeera*. 25.5.2020. <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/russian-fighters-flown-western-libya-haftar-retreat-200524200905871.html> (Tarkistettu 14.8.2020).
- Karagiannis, Emmanuel (2014), The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals. – *Contemporary Security Policy* 35:3, 400–420. <https://doi.org/10.1080/13523260.2014.963965>.
- Kasapoglu, Can (2015), *Research Paper Russia's Renewed Military Thinking: Non-Linear Warfare and Reflexive Control*. Rooma: NATO Defense College.
- Krahmann, Elke (2010), *States, Citizens and the Privatization of Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krahmann, Elke (2012), From "Mercenaries" to "Private Security Contractors": The (Re)Construction of Armed Security Providers in International Legal Discourses. – *Millennium. Journal of International Studies* 40:2, 343–63. <https://doi.org/10.1177/0305829811426673>.
- Kruck, Andreas (2014), Theorising the Use of Private Military and Security Companies: A Synthetic Perspective. – *Journal of International Relations and Development* 17:1, 112–41. <https://doi.org/10.1057/jird.2013.4>.
- Kuczyński, Grzegorz (2019), *Russia's Hybrid Warfare in the Western Balkans*. Varsova: Warsaw Institute.
- Ledeneva, Alena (2015), Venäjän epävirallinen hallinto. – *Idäntutkimus* 22:1, 3–14.
- Malkova, Irina ja Baev, Anton (2019), A Private Army for the President: The Tale of Evgeny Prigozhin's Most Delicate Mission. – *The Bell*. 31.1.2019. <https://thebell.io/en/a-private-army-for-the-president-the-tale-of-evgeny-prigozhin-s-most-delicate-mission/> (Tarkistettu 17.8.2020).
- Marten, Kimberly (2019a), *Into Africa: Prigozhin, Wagner, and the Russian Military*. Washington D.C.: PONARS Eurasia.
- Marten, Kimberly (2019b), Russia's Use of Semi-State Security Forces: The Case of the Wagner Group. – *Post-Soviet Affairs* 35:3, 181–204. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2019.1591142>.

- McDermott, Roger N (2016), Does Russia Have a Gerasimov Doctrine?. – *Parameters* 46:1, 97–105.
- McFate, Sean (2014), *The Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean for World Order*. Oxford: Oxford University Press.
- McKew, Molly (2017), The Gerasimov Doctrine. – *Politico Magazine*. 5.9.2017. <https://www.politico.eu/article/new-battles-cyberwarfare-russia/#> (Tarkistettu 25.10.2020).
- Mohlin, Marcus (2012), *The Strategic Use of Military Contractors: American Commercial Military Service Providers in Bosnia and Liberia: 1995-2009*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos.
- Mohlin, Marcus ja Käihkö, Ilmari (2008), The Use of Battle Field Contractors in Post-Occupation Iraq. – *Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift* 212:5, 8–35.
- Østensen, Åse Gilje ja Bukkvoll, Tor (2018), *Russian Use of Private Military and Security Companies – the Implications for European and Norwegian Security*. Kjeller: Norwegian Defence Research Establishment (FFI).
- Percy, Sarah (2007), *Mercenaries: The History of a Norm in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Pingeot, Lou (2012), *Dangerous Partnership: Private Military & Security Companies and the UN*. New York: Global Policy Forum.
- Pukhov, Ruslan (2020), Moscow-Based Think Tank Director: Russia’s Unexpected Military Victory in Syria. – *DefenceNews.com*. 10.12.2017. <https://www.defensenews.com/outlook/2017/12/11/moscow-based-think-tank-director-russias-unexpected-military-victory-in-syria> (Tarkistettu 7.8.2020).
- Räikköläinen, Mikko (2011), *Greed and Control: The History and Content of the International Anti-Mercenary Norm*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Rauta, Vladimir (2019), Towards a Typology of Non-State Actors in “Hybrid Warfare”: Proxy, Auxiliary, Surrogate and Affiliated Forces. – *Cambridge Review of International Affairs*. <https://doi.org/10.1080/09557571.2019.1656600>.
- Reynolds, Nathaniel (2019), *Putin’s Not-So-Secret Mercenaries: Patronage, Geopolitics, and the Wagner Group*. Washington D.C: Carnegie Endowment for International Peace.
- Roth, Andrew (2019), Russian Mercenaries Reportedly in Venezuela to Protect Maduro. – *The Guardian*. 25.1.2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/25/venezuela-maduro-russia-private-security-contractors> (Tarkistettu 14.8.2020).
- Scahill, Jeremy (2008), *Blackwater: The Rise of the World’s Most Powerful Mercenary Army*. Lontoo: Serpent’s Tail.
- Schnauffer, Tad A. (2017), Redefining Hybrid Warfare: Russia’s Non-Linear War against the West. – *Journal of Strategic Security* 10:1, 17–31. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.10.1.1538>.
- Singer, Peter W. (2003), *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Lontoo: Cornell University Press.
- Souleimanov, Emil Aslan ja Valery Dzutsati (2018), Russia’s Syria War: A Strategic Trap? – *Middle East Policy* 25:2, 42–50. <https://doi.org/10.1111/mepo.12341>.
- Sparks, John (2017), Revealed : Russia’s “Secret Syria Mercenaries.” – *SkyNews*. 10.8.2016. <http://news.sky.com/story/revealed-russias-secret-syria-mercenaries-10529248> (Tarkistettu 5.9.2017).
- Sukhankin, Sergey (2018), Russia’s New PMC Patriot: The Kremlin’s Bid for a Greater Role in Africa? – *Eurasia Daily Monitor*. 1.8.2018. <https://jamestown.org/program/russias-new-pmc-patriot-the-kremlins-bid-for-a-greater-role-in-africa/> (Tarkistettu 16.1.2019).
- Sukhankin, Sergey (2020), Wagner Group in Libya: Weapon of War or Geopolitical Tool?. – *The Jamestown Foundation Terrorism Monitor* XVIII:13, 5–6.
- Summanen, Kasper (2017), Venäjän salainen armeija paljastui: ”Oligarkiamme käy sotaa.” – *Verkkouutiset*. 14.9.2017. https://www.verkkouutiset.fi/ulkomaat/venajan_salaiset_sotilaat-69600 (Tarkistettu 26.10.2020).
- Thomson, Janice (1994), *Mercenaries, Pirates, and Sovereigns: State-Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt7t30p>.
- Tonkin, Hannah (2011), *State Control over Private Military and Security Companies in Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UN Commission on Human Rights (1998), E/CN.4/199 Report on the Question of the Use of Mercenaries as a Means of Violating Human Rights and Impeding the Exercise of the Right of Peoples

- to Self-Determination, Submitted by Mr. Enrique Bernales Ballesteros, Special Rapporteur, pursuant to Commission resolution 1995/5 and Commission decision 1997/120.
- UN Commission on Human Rights (2005), E/CN.4/200 Report of the Working Group on the Use of Mercenaries as a Means of Violating Human Rights and Impeding the Exercise of the Right of People to Self-Determination.
- Vaux, Pierre (2016), Fontanka Investigates Russian Mercenaries Dying For Putin In Syria And Ukraine. – *The Interpreter*. 29.3.2016. <https://www.interpretermag.com/fontanka-investigates-russian-mercenaries-dying-for-putin-in-syria-and-ukraine/> (Tarkistettu 4.9.2018).
- Warsaw Institute (2018), Wagner versus Patriot : Fighting for Mercenary Control. – *Russia Monitor*, 12.7.2018. <https://warsawinstitute.org/wagner-versus-patriot-fighting-mercenary-control/> (Tarkistettu 16.1.2019).

Pyhä sota ja kansalaisuskonto uudella Venäjällä

Elina Kahla

Pikainenkin vierailu missä tahansa Euroopan puoleisessa venäläiskaupungissa auttaa ymmärtämään, miten läsnä toisen maailmansodan muisto on. Pietari ympäristöineen ei tee poikkeusta. Jokainen koululainenkin tietää jotain Leningradin piirityksestä: osaa mainita sen alku- ja loppumispäivämäärät, Olga Berggoltzin silminnäkijän runot sekä Elämän tien eli talvisen huoltotien Laatokan jään yli. Piirityksen kokeneiden *blokadnikien* huomiointi muistopäivinä kuuluu asiaan. Jos silloin pistäytyy Piskarjovkan hautausmaalla, osuu keskelle rituaalia. Virallinen johto laskee graniittikiveyksille seppeleitä, omaiset asettelevat nurmelle punaisia neilikoita, kenties palan leipää ja pikarin vodkaa. Suru ja menetykset ovat menettäneet tarkat ääriviivansa. Kahdeksankymmenen vuoden takaiset kauhut ovat aikaa sitten sekoittuneet myöhempiin kauhuihin. Muistelijat ovat vaihtuneet toisiin. Nyt mummit, lettipäätytöt ja solmioon puetut pikkupojat kannattelevat tätä muistia. Silmä erottaa joukosta niin univormuja kuin siviiliasuja, niin järjestöjen lippujen kantajia kuin jokamiehiä. Mahtavuudessaan levollinen Äiti-synnyinmaa -monumentti kannattelee levitetyin käsivarsin valettua seppelettä. Matruusi ja työläinen ovat painaneet katseensa alas kohti maata. Musiikki soi vaimeana kaiuttimista. Muistopuistossa kävely, kirjoitusten ja taideteosten katselu tiivistää tänne kokoontuneet yhteen. Muurien ulkopuolella he ovat toisilleen vieraita ihmisiä, mutta tässä ja tämän hetken he ovat pyhän kosketuksen yhdistämä kansa.

Omat muistoni Piskarjovkastasta ovat jo vähän himmenneet, mutta luultavasti perinne jatkuu siellä edelleen yhtä elinvoimaisena, aivan kuten muissakin vastaavissa paikoissa. Uutta on se, että näitä uusia sotasankaruudelle omistettuja paikkoja tulee koko ajan lisää. Ne ilmentävät kirkon ja puolustusvoimien yhteisiä päämääriä. Sitä, että toista maailmansotaa eli ”1418 päivää ja yötä, 27 miljoonan meille rakkaan läheisen menetettyä elämää” (Mitrofan 2020, 158) ei saa unohtaa ja että hengelliseen maanpuolustukseen panostetaan laajalla rintamalla. Uusia näyttäviä pyhäköitä nousee jatkuvasti: esimerkkeinä laivaston kirkko Kronstadtissa

ja voitonpäivän 75-vuotisjuhlan kunniaksi 9.5.2020 vihitty Venäjän armeijan pääpyhäkkö Moskovan liepeillä. Jälkimmäinen on saanut paljon huomiota ja ihmettelyä osakseen. Puolustusministeriön nettisivuilla sanotaan sen olevan Venäjän hengellinen symboli, joka ylistää elämän suurinta voittoa kuolemasta. Lisäksi sen motoksi on nimetty sotapäällikkö Suvorovilta lainattu lausahdus: ”Rukoilkaa Jumalaa – voitto tulee Häneltä. Jumala on meidän kenraalimme, Hän johdattaa meitä” (Venäjän puolustusministeriö 2020). Venäjän historiaa laajemmin esittelevät sankarihistoriapuistot isoissa kaupungeissa edustavat nekin hengeltään tätä uutta trendiä.¹

Miksi sota ja pyhyys yhdistyvät?

Väitän tässä kirjoituksessa, että jostain muisteluperinteen elinvoimaan liittyvästä syystä sota ja pyhyys yhdistyvät venäläisissä keskusteluissa taajaan. Vaikka pyhän sodan teema on ajaton ja kosminen eli hyvän ja pahan väliseen ikuiseen taistoon liittyvä, ja vaikka vääristelyä on harjoitettu aina, niin tematiikan suosio on viime vuosina vain voimistunut. Kysyn, miksi sodasta pitää koko ajan puhua ja mikä siinä on niin pyhää, ettei yhdenmukaista puhetta sovi kyseenalaistaa?

Käytän aineistona esimerkkejä populaareista pyhää sotaa käsittelevistä kirjoista. Sotilastaustainen teologi, nykyään Murmanskin ja Montšegorskin metropoliitta Mitrofan (oik. Aleksei Vasiljevits Badanin, s. 1953) on omistanut tuoreen teoksensa ”Suuren sodan salaisuus” (*Tajna velikoi vojny*, 2020) toisen maailmansodan historiallisiin ja hengellisiin, salattuihin merkityksiin. Tekijän aiemmat teokset ovat käsitelleet Venäjän ortodoksisen kirkon historiaa ja pyhittäjiä Kuolan niemimaalla. Hän on myös koonnut Kursk-ydinsukellusveneeseen uppoamisesta kertovan muistoalbumi-kuvateoksen (2013). Esseeni hyödyntää näitä kahta sekä maallikko Vladimir Zobernin ”Jumala ja voitto” (*Bog i pobeda*, 2014) -teosta, joka suoraan käsittelee toista maailmansotaa uskonnon kannalta. Vladimir Zobern (s. 1949) on ortodoksisen kirjallisuuden menestyneimpiä pioneereja, jonka julkaisutoiminta alkoi jo 1980-luvulla moskovalaisen Donskoin luostarin Svetljatšok-kustantamon piirissä, yhdessä nykyisen metropoliitta Tihon Ševkunovin kanssa.

Tuoreet kyselyt paljastavat ”suuren sodan” (*velikaja vojna*) – jolla nykypuheessa lähinnä tarkoitetaan toista maailmansotaa – merkitsevän kansakunnan identiteetin kannalta suurinta yhteistä nimittäjää, jonka merkinä voitonpäivä on yhtä tärkeä juhla kuin oma syntymäpäivä (Kangaspuro 2020). Sota kosketti kaikkia SNTL:n ja sen seuraajavaltioiden perheiden kohtaloita. Kosketus on silti kaikkea muuta kuin tarkkarajainen, saati yksiselitteinen, sillä sen mittaamattomia menetyksiä edelsi 1930-luvun suuri terrori ja sen mukanaan tuoma jaottelu omiin ja kansanvihollisiin. Yksi nykytrendi onkin kansanvihollisten jälkeläisten äänen, ns. *vernakulaarin* esiintuominen. Moni muistelija on kertonut, että perheenjäsenet saattoivat ensi kerran hengähtää helpotuksesta Hitlerin hyökkäyksen alettua: enää ei tarvinnut pelätä omia – yhtä paljon.

Toinen sodan pyhyyteen liittyvä perustelu liittyy menetysten mittakaavaan. Hitlerin sotakoneen hyökkäys 22.6.1941 toimi kuin muinainen Moolok – jumala, jolle mikään uhri ei ollut tarpeeksi. ”Ei askeltakaan taaksepäin” -määräys suoraan Stalinilta myös takasi sen, että neuvostosotilaiden menetykset koko sodan aikana ylittivät länsiliittoutuneiden menetykset räikeän moninkertaisesti (Hosking 2006).² Tappioista tai niiden syistä ei kuitenkaan ollut ennen perestroikaa lupaa kirjoittaa avoimesti saati kriittisesti. Luvuista kiistellään yhä. Tekstejä vertaillen törmää säännönmukaisesti siihen, että Venäjän virallinen taho viittaa

suuriin uhrauksiin samalla muistuttaen, että Neuvostoliitto pelasti ”koko maailman” natsien tuholta. Yleisen venäläisen ajatuskulun mukaan silloisten liittolaisten tulisi tuntea uhrauksesta kiitollisuutta, ja omien puolestaan tyytyä viralliseen sankarikertomukseen tosiasioita liikaa pöyhimättä. Vernakulaari ääni sallitaan, mutta ei sen levittämistä maailmalle. Kaanonin kyseenalaistajat eivät saa kotimaissaan kiistatonta kiitosta, mistä Nobel-palkitut kirjailijat, viimeisimpänä Svetlana Aleksijevitš (2015), ovat tunnetuimpia esimerkkejä. Aleksijevitš on käyttänyt kollektiivista ääntä kaikissa sota-aiheisissa teoksissaan silottelematta, paljastavana ja todistusvoimaisena (esimerkiksi teoksessa *Sodalla ei ole naisen kasvoja*, suom. Pauli Tapio, 2017). Edelleen suurimman huomion saa osakseen venäläiskansallinen näkökulma. Vähemmistökansojen ääni ei pyhän sodan muistelmakaanoniin kuulu, vaikka poikkeuksia säännöstä olisikin.

Pyhän sodan rummutukselle voi löytää myös ulkoisia tekijöitä. Ulkopoliittinen suhdanne on asettunut aina keväästä 2014 lähtien niin pysyvän vihamieliseksi, että Venäjän voi todella päätellä kääntäneen selkänsä lännelle ja lähentyvän systemaattisesti ennen kaikkea sotilallisesti orientoitunutta, yhtä lailla uhrauksia kansalaisiltaan vaativaa ja yhdenmukaisuutta edellyttävää Kiinaa. Pyhän sodan oikeutuksen retoriikka sopii toiseuttavan suuntauksen mielikuvan lujittamiseen: ”me” edustaa vallanpitäjien konservatiivisia hegemoniaa ja uskollisuutta esi-isien perinteille ja uhrautuvaa taistelua viimeiseen veripisaraan, kun taas ”ne” – rappeutunut ”Gayropa” – liehuttaa sateenkaarilippua, vähemmistöjen ihmisoikeuksien ja yltiöindividualismin puolesta.

Venäjä muistuttaa yhä säännöllisesti entisiä satelliittivaltioitaan historian oppitunneista, sekä siitä, mitä Hitlerin Saksan voitto olisi niille merkinnyt. Antagonistisessa retoriikassa eurooppalaiset ”ystävät” varustetaan tekstissä lainausmerkein ja puheessa erityisellä äänensävyllä. Tähän liittyy oman pyhyden manifestoinnin rinnalla vastustajan pyhän alentaminen. *Gott mit uns* -moton venäjännös on *S nami bog*, jumala (pienellä kirjaimella) on kanssamme. Perivihollinen on aina sama, aikaan ja paikkaan sitomaton Antikristus, jota vastaan käydään kosmista sotaa. Tätä retoriikkaa korostetaan pontevasti vuoden 2014 jälkeisessä maailmanjärjestyksessä.

Kahtiajakoa edistävän, monen eri nimittäjän määrittelemän toimeliaisuuden alueita on paljon, ja niitä on helppo havaita ja nimetä. Venäjän alueet suorastaan kilpailevat keskenään sotamuistoturismissa. Kaikki keinot eivät kestä kriittistä tarkastelua, samoja sankarihahmoja ja -tarinoita kierrätetään surutta (Zhurzhenko 2020). Vihollisen julmuuksien kuvauksissa todenperäisyyttä kysytään vielä vähemmän (Sartori 1995).³ Karjalan joukkohautoja pitkään tutkineen petroskoilaisen Juri Dmitrijevin tapaus on suomalaisiakin koskettava karmea esimerkki. Juri Dmitrijev sai syyskuussa 2020 pitkän lisän vankilatuomioonsa (Palomäki 2020). Hän yritti ottaa selville, keitä ja keiden teloittamia missäkin joukkohaudassa lepää. Myötäilevä valtakoneisto koki sen yritykseksi loukata omaa pyhää.

Kirkon ja sekulaarin vallan, mukaan lukien puolustusvoimien ja paramilitaaristen järjestöjen (esim. kasakoiden), välisen yhteistyön tiivistyminen on nähtävä ”kulttuurisodan” toimeliaisuutena. Toimijan rooli on osunut laajalle kirjolle kirkollis-poliittisluonteisia tahoja aina vapaa-ajantoiminnasta kulttuurituotantoon, nuorisokasvatuksesta veteraaneihin (Afganistanin, Tšetšenian ja sen jälkeisten konfliktien veteraanit). Päivittäiskanavia ovat ko. tahojen ylläpitämät nettimediat, opetuspuheet ja julkaisutoiminta.

Pyhästä sodasta ilmestyy koko ajan runsaasti populaareja teoksia. Kuuluisin esimerkki lienee presidentti Vladimir Putinin rippi-isäksi mainitun metropoliitta Tihon Ševkunovin huippusuositettu, kolme miljoonaa kappaletta myynyt teos *Arkielämän pyhiä ynnä muita*

kertomuksia (*Nesvjatyje svjatyje i drugije rasskazy*, 2011; suom. 2016), joka kertoo Petserin luostariin päätyneistä sotaveteraaneista. Lajityyppi on lähes humoristinen anekdoottikokoelma. Kertomuksissa on syvyyttä ja jännitystä, sekä maallisia kärsimyksiä että yliluonnollisia käännteitä.

Pyhän sodan retoriikalle erityisen otollisia ovat rajamaat. Pohjoisen Jäämeren rannikon ja Kuolan niemimaan geostrateginen merkitys on monista syistä kasvanut. Ns. hengellisen maanpuolustuksen merkeissä laivastotukikohdissa Severomorskissa ja Umbassa on vuodesta 2013 lähtien toiminut sotilaspiispa (ks. Patriarkaatti 2020) ja sotilaspapistosta on annettu asetus (Patriarkaatti 2013). Vuodesta 1995 toimineessa Murmanskin hiippakunnassa sijaitsee kolme luostaria. Näistä perinteisin on sotilasalueella lähellä Suomen rajaa toimiva Petsamon miesluostari, toinen Hiipinän naisluostari. Kolmas, Kuolan kaupungissa sijaitseva miesluostari avattiin vuonna 2019. Murmanskin kaupungin suuri katedraalihanke etenee joukkorahoituksella (*Prezentatsija sobora*, 2020), samoin maan ensimmäinen hengellisen urheilukeskuksen rakennushanke (*Murman missia*, 2020).

Myös monet uskontotutkijat ovat kiinnittäneet huomionsa pyhän sodan teemaan. Boris Knorre ja Aleksei Zygmont ovat hiljattain monipuolisesti kommentoineet ortodoksiteologien sotaan liittyviä käsityksiä kirjoituksessaan ”Sotaisa hurskaus 21:lla vuosisadalla” (2019). Eräs uuden Venäjän ensimmäisistä oli Yleismaailmallisen venäläisen kansankokouksen (*Vsemirnyi Russki Narodnyi Sobor*) hyväksymä julkilausuma ”Sotapalvelun pyhydestä” (*O svjatosti ratnogo služenija*, 1995).

Nykykeskustelu pyhän sodan oikeuttamisesta liittyy myös venäläisen kansalaisuskonnon teoreettiseen kehukseen. Kansalaisuskonnon (*civil religion*) modernissa yhteiskuntatieteessä lanseerasi amerikkalainen uskontososiologi Robert N. Bellah (1967, 11–21). Hänen määritelmänsä mukaan kansalaisuskonnossa kyse on yhteisen kehysten luomisesta, mahdollisuudesta osallistua pyhän kokemukseen, jossa Jumalan sijaan keskiössä on oman kansakunnan erityislaatu ja kohtalo. Bellah piti kansalaisuskontoa Yhdysvaltojen oloissa myönteisenä ilmiönä. Myöhemmin hän nimitti maan perustajaisää Abraham Lincolnia amerikkalaisten suurimmaksi, ja kenties ainoaksi kansalaisteologiksi (*civil theologian*), mutta toisaalta myönsi myös ”pittoman ja kirkottoman” kansalaisuskonnon heikkoudet (Bellah & Hammond 1980, 15).

Sittemmin kansalaisuskonnon käsitettä on sovellettu hermeneuttisena tulkinta-avaimena myös ortodoksisen uskontokunnan miljöössä. Cyril Hovorun, ukrainalaissyntyinen, Moskovan patriarkaatin sisäpiiristä ulkomaille siirtynyt teologi ja arkkimandriitta, on soveltanut käsitettä analyysissään nyky-Venäjän valtiovallan näkemyksiä myötäilevän Yleismaailmallisen venäläisen kansalliskokouksen pehmeän vaikuttamisen toiminnasta. Hovorunilla on omakohtainen kokemus tällaisen vaikuttamisen kohdistumisesta häneen itseensä. Hän erittelee venäläisen kansalaisuskonnon niin myönteisiä kuin kielteisiäkin puolia seuraavasti:

[...] käsitteen rakentava puoli on ihmisten yhdistäminen ja rakentaminen kansakunnaksi, valta mobilisoida joukkoja yli aineellista hyvinvointia ajaviin tarkoituksiin. Se voi kuitenkin myös mobilisoida massoja tukijoiksi ja osallistumaan jopa sotilaallisiin konflikteihin, syrjäyttämään ja vihaamaan ”toisia”, laillistamaan diktatuuri ja sakralisoimaan korruptio. Kansalaisuskonto uhkaa kirkkoa muuttamalla merkittävästi sen alkuperäistä luonnetta ja tarkoitusta. (Hovorun 2017, 253.)

Hovorunin mukaan nyky-Venäjän kansalaisuskonto on kirkon hyväksymä teologian transformaatio ideologiaksi, jossa epäselvää on, yhdistääkö toimijoita jumalausko vai pikemmin

vallan legitimoinnin turvaaminen ja omat uramahdollisuudet siinä sivussa. Jaan Hovorunin käsityksen, että vaikka kansalaisuskonto uhkaa kirkon auktoriteettia muuttamalla merkittävästi sen alkuperäistä luonnetta ja tarkoitusta, niin ilmiötä sinänsä ei kannata sivuuttaa. Traumaattisten muistojen kehystäminen suuremmalla pyhän sodan yhteisellä nimittäjällä on mielestäni tyypillinen venäläisen kansalaisuskonnon ilmenemismuoto. Siinä ammennetaan menetetyä keisariajan käytänteistä, osoitetaan jatkuvuuksia, valjastetaan idealisoitua historiaa nykykäyttöön ja tarpeen mukaan vahvistetaan vastakkainasettelua.

Seuraavaksi tarkastelen ensin yksityiskohtaisemmin pyhän sodan käsitettä venäläisenä kansalaisuskontona, minkä jälkeen edellä mainittujen, kirjailija-kustantaja, maallikko Vladimir Zobernin sekä metropoliitta Mitrofanin (Badanin) pyhään sotaan liittyvää ajattelua.

Kansalaisuskonto ortodoksisella Venäjällä

Itä-Roman perinnettä kantavassa ortodoksikristillisessä miljöössä, jossa traditioon sisäänrakennettuna on voimakas pyrkimys säilyttää ortodoksia alkuperäisenä, uudistukset herättävät epäluuloa. Uudistaminen nähdään usein alkuperäisen, täydellisen jumalallisen sanoman vastaisena, mahdollisesti vihamielisenä ”latinalaistamisena”, minkä estäminen on kirkon identiteetin ydintä. Vihollisen ”ristiretkeläisiltä” suojautumiseen liittyy voimakas tarve kitkeä harhaoppiset pois ja puolustaa omaa yhteisöllisyyttä niin ulkoa tulevilta vihollisilta kuin omilta kapinoitsijoilta, missä kehyksessä kansalaisuskonnolle on jatkuvaa tilausta. Laveana sateenvarjokäsitteenä se ei mene enemmistön kannalta liialle äärimmäisyyksiin kuten sitä radikaalimpi poliittisen uskonnon käsite.

Jos Yhdysvaltojen kansalliseksi maallikkoteologiksi sopii Abraham Lincoln, niin venäläisen kansalaisuskonnon profetoista tärkein on slavofiili-kirjailija Fjodor Dostojevski. Kirjailijan ajattelumaailmaa lähellä on *Riivaajien* (*Besy*, 1872) hahmo Šatov, jonka usko määrittäyty seuraavanlaisesti:

- Minä uskon Venäjään, minä uskon sen oikeauskoisuuteen... Minä uskon Kristuksen ruumiiseen... minä uskon, että toinen tuleminen tapahtuu Venäjällä... Minä uskon... Šatov mutisi raivoissaan.
- Entä Jumalaan? Jumalaan?
- Minä... uskon joskus tulevaisuudessa Jumalaan.

(Dostojevski 1982, osa I, 282.)

Dostojevskin ajattelun ytimessä on pyrkimys universalismiin, mikä kansalaisuskonnon kehyksessä vähitellen kuitenkin on muovautunut imperialistiseksi ja kulkeutunut sellaisena neuvostoideologiaan. Tässä katsannossa marxismi-leninismi on kansalaisuskonnon äärimuoto, jonka oppi artikuloidaan puoluekokouksissa. Harhaoppisia vastaavat luonnollisesti päälinjasta poikkeavat trotskilaiset, maolaiset, titolaiset jne. Vladimir Lenin on uuden uskonnon kuolematon jumalahahmo, jonka reliikit on haudattu mausoleumiin. Neuvostotutkijoiden kuului siteerata Leninin teoksia, kuten teologien kuuluu siteerata Raamattua. Uusi uskonto tuli ilmi Leninissä, joka ”toteutti” Karl Marxin ja Friedrich Engelsin profetiat. (Hovorun 2017.)

Kuten puolestaan sosiologi Oleg Kharkhordin on kuvannut, Leninin seuraajaksi pääsy tapahtui hierarkkisen, vähittäisen initiaation kautta. ”Vihkiytyneet” vastasivat myös harhaoppisten paljastamisesta/ilmiantamisesta (*oblitsenie*) (Kharkhordin 1999, 2002). Puolueen

jäseneksi pääsy kulki ihannemuodossa lokakuulaisista, joihin liityttiin seitsemän vuoden iässä, pioneereihin viidentoista vuoden iässä. Sieltä ”ansioituneimmat” nuoret valikoituivat Komsomoliin ikään kuin diakoneiksi, ylemmän papiston ollessa kommunistipuolueen jäseniä (Hovorun 2017, 257).

Uudella Venäjällä kansalaisuskonto otti aineksia neuvostoideologiasta ja imperialismista. Tällöin ortodoksikirkko omaksui johtavan agendanmäärittelijän roolin. Gulagin muistiperintöä ja -paikkoja Venäjällä tutkinut puolalainen sosiologi Zuzanna Bogumil (2018) on esimerkiksi todennut, että kirkko voitti Moskovan liepeillä sijaitsevan Butovon⁴ massateloituspaikan muistiperinnön haltuunotossa maallisen kansalaisjärjestö Memorialin siksi, että kirkolla oli tarjolla ihmisten ymmärtämä kieli käsitellä asiaa. Memorial toivoi tuomiota syyllisille viranomaisille ja toivoi heidän itse puhdistavan itsensä, kun taas ortodoksinen kirkko uskoi kaiken tuomiovallan kuuluvan yksin Jumalalle. Tässä prosessissa kirkon onnistui yhdistää puhdistautuminen kansallistunnon uuteen heräämiseen. Memorialilta sen sijaan puuttui väline myönteisen näköalan luomiseen. (Bogumil 2018, 197, passim.)

Tähän sinänsä keskeiseen havaintoon on kuitenkin syytä lisätä, että viimeisten kymmenen vuoden aikana tilanne on luonnollisesti muuttunut toiseksi. Butovon salaisuuden paljastumisesta on kulunut jo yli kolmekymmentä vuotta. On kuvaavaa, että hankkeen yhden keskuksen henkilön, paikalla vuonna 1937 teloitetun papin pojanpoika, itsekin pastori, Kirill Kaleda ei enää edusta opposition ääntä, vaan valtaeliittiä. Uskonnollinen renessanssi on 2020-luvulla jo ohitettu vaihe. Uskovaisten ydin on pieni, kun taas maallisen vallan kanssa liittoutunut ja valtavirtaistunut kansalaisuskonto tarjoaa jotain kaikille ja on siksi kansalaisia yhdistävä suurin yhteinen nimittäjä.

Cyril Hovorunin (2017, 258) mukaan venäläisen ortodoksikirkon lipsumista kansalaisuskonnoksi ilmentää sen taipumus tarjota oma kiелensä välineeksi puhua ”ei Jumalasta, vaan sosiaalisista ja poliittisista arvoista, joiden on määrä konsolidoida Venäjän kansa poliittisen hallinnon ympärille. Kirkon luvalla kansalaisuskonto muovaa teologian ideologiaksi”. Pitäessään kynnyksen matalalla kirkko kansalaisuskontona eroaa normatiivisesta kristinuskosta ja samalla sallii siihen yhteen sopimattomien hahmojen kuten Nikolai II:n lukemisen pyhien joukkoon, sekä Josif Stalinin pääsyn ”lyhyelle listalle”.

Hovorunin mukaan normatiiviseen kristinuskoon verrattuna kansalaisuskonto on monin tavoin väljähtynyttä (reduktionistista). Koska kansalaisuskonto syntyy kansan kokemasta omasta ainutlaatuisuudestaan ja erityismissiostaan, syöttiläänä sen patriotismi ihoittuu nationalistiseksi. Venäjän tapauksessa edustuksellisen demokratian keinot ovat riittämättömät. Siksi kansalaisuskonto korvaa demokratian puutteita legitimoimalla hallintoa ja nojaamalla konservatiivisiin ja patrioottisiin (nationalistisiin) arvoihin. Kirkon ja maallisen hallinnon yhteispeli pyrkii muokkaamaan arvoista ortodoksisen kulttuuris-poliittisen identiteetin. Metafyysisen jumalasuhteen asemesta valtio nojaa institutionaaliseen ulkoiseen moraalisuuteen, etiikkaan, ja kohdistaa moraaliseen ”toisiin”. Venäläis-ortodoksinen kansalaisuskonto suosii retoriikassaan kaikkivaltiasta voimakasta Jumalaa pelastavan Kristuksen sijaan. Sen retoriikka on dualistista (kahtiajakavaa), ja poliittinen polarisaatio on ilmaistu uskonnon kielellä. Kun kahtiajako ”meihin” ja ”muihin” on kaikkien ymmärtämä, niin kansalaisuskonto ”tyhmenee” ja muokkautuu kohti diktatuuria (Hovorun 2017, 260–262).

Mielestäni nimenomaan kansalaisuskonnon dualismi auttaa ymmärtämään, ettei kylmä sota voi olla päättynyt, sillä sen ajaton jakolinja kulkee läpi niin idän ja lännen, Moskovan patriarkaatin ja Konstantinopolin ekumeenisen patriarkaatin, ortodoksien ja ”latinalaistajien”.

Epämiellyttävässä skenaariossa kahtiajako syvenee. Kansalaisuskonnon tuputtaminen lienee myös syy siihen, että viime vuosina Venäjän intellektuellit, joilla tarkoitan ns. liberaaleja sekulaareja vastakohtana vallassa olevien konservatiivien hegemoniselle projektille (ks. Kivinen & Humphreys 2020), ovat vieraantuneet kirkon päälinjasta. Vieraantuminen seuraa siitä, että he eivät voineet tuomita liberalismia harhaopiksi, tai valikoiden tuomita seksuaalisia syntejä ja samalla hyväksyä korruptiota, tai ylipäänsä harjoittaa jakolinjaa meihin ja muihin. Tässä roolissa kirkko ei enää edusta kristinuskon lupausta vapaudesta. Uusimpien mielipidekyselyiden mukaan venäläiset luottavatkin nyt valtakirkon sijaan eniten armeijaan.⁵ Armeija on onnistunut hyödyntämään ”suurta sotaa” pehmeässä vaikuttamisessaan.

”Suuren sodan” ja pyhän vihan hyödyntäminen hengellisessä maanpuolustuksessa

Koska ”suuri sota” kosketti koko kansakuntaa ja sen muistoperintö on muodostunut suurimmaksi yhteiseksi nimittäjäksi, on kansan erityiseen uhrivalmiuteen helppo vedota. Kun järjestelmämuutosta seurannut uskonnollinen renessanssi oli jo vuoden 2003 tienoilla saavuttanut lakipisteensä, siirryttiin uuteen vaiheeseen – maanpuolustuksen nostamiseksi kärkeen. Samoihin aikoihin 1900-luvulla eläneiden marttyyrien ja tunnustajien kanonisaatiot vähitellen tyrehtyivät, salaisten arkistojen ovet menivät jälleen kiinni ja kirkko oli omaksunut patrioottis-arvokonservatiivisen propagandistin toimijuuden yhteispelissä maallisen vallan kanssa. ”Suuren ja pyhän sodan” sanoman tehokas levittäminen kirkon myötävaikutuksella lisäsi armeijan arvostusta. Tämä on todennettavissa tarkastelemalla sota- ja uskontoaiheisten kansanpainosten määrää ja sisältöä, samoin kuin armeijan ja maanpuolustusjärjestöjen toiminnan nykyaikaistumista. Tai jopa pukeutumisen perusteella: maastokuvioidut miestenäsat ovat suosittuja myös siviileillä, samoin yrjännauhatunnukset ja sotaan viittaavat iskulauseet erityisesti merkkipäivinä. Hengellinen maanpuolustus on erittäin laajaa, mistä nostan seuraavaksi esimerkkejä.

Sotilaalliseen uhkaan valmistautuminen edellyttää jatkuvasti ylläpidettävää tietoisuutta vihollisesta ja siihen liittyvää mielikuvamaailmaa. Hegemoninen valta peräänkuuluttaa myös siviilien – kuten sotilaiden omaisten – uhrivalmiutta. Ydinsukellusvene Kurskin rauhanai-kainen onnettomuus Barentsinmerellä elokuussa 2000 on sille (tuolloin igumeni) Mitrofanin (2013) omistamassa muistoteoksessa kuvattu ylevöitettynä, mystissävyisenä sotilasuhrina. Turmassa menehtyneen koko 118 hengen miehistön muistoksi on Vidjajevon tukikohdassa pystytetty muistokappeli. Uhrien muotokuvat on ikuistettu valkeissa kastevaatetta muistuttavissa paidoissa ikonin sivukuviin. Vidjajevossa ja muissa laivastotukikohdissa heidän sieluilleen rukoillaan lepoa yhä, kuten on tehty jo yli kahdenkymmenen vuoden ajan.

Uhrien muiston kirkollistaminen ja erityisesti heidän muotokuviansa maalaaminen ikonin reunuksiin on myös herättänyt kritiikkiä. Vain murto-osa Kurskin miehistöstä oli näet uskontoa kirkollisesti harjoittavia (*votserkovljonnye*) ortodokseja, muut olivat joko uskonnottomia tai nimensä ja kotipaikkansa (kuten Baškortostan) perusteella muslimeja (Mitrofan 2013, 106) Tämän vuoksi muistokappelin rakentajat saivat osakseen myös suoranaista paheksuntaa.

Kansalaisuskontokehityksen mukaisesti tulkiten, tässä tilanteessa hankeveastaavat toimivat matalan kynnyksen periaatetta noudattaen. Olennaista on, että julkinen, kollektiivinen pyhä – ”omine” yhteisine Pohjoisen laivaston synty- ja suuren sodan aikaisine sankaritarinoineen, rituaaleineen, uhrauksineen ja jatkuvuuksineen – on keskeisellä sijalla, kun taas miehistön uskontokuntien välisillä eroilla ei ole asian kannalta merkitystä ja ne voi häivyttää. Tuolloinen

Murmanskin piispa Simon totesikin: ”Heidän marttyyriuhrinsa kastoi heidät merivedellä” (Mitrofan 2010, 63). Vidjajevon muistokappelin symboliikka suojelusikoneineen ja valkopaistaisten merimiesten reunuskuvineen teroittaa mieliin viattomien uhrausta kansakunnan jatkuvuudelle ja ylläpitää yhteisön itseymmärrystä. On muistettava, että Vidjajevon perspektiivistä katsoen Moskova on kaukana. Hovorunin (2014) kritiikki kansalaisuskontoa kohtaan ei mielestäni riittävästi kohtaa nyky-Venäjän sotilaallisen paikallisyhteisön realiteetteja. Vaihtoehdot paikallisyhteisössä ovat näet vähissä, ja sotilasura on haluttu. Koulu, kirkko ja armeija puhaltavat yhteen (Kivinen 2011).

Kurskin onnettomuuden hyödyntämistä pyhä sota kansalaisuskontona -kehityksessä voi seurata muuallakin, kuten muistopaikalla pietarilaisella Serafimovskojen hautausmaalla, jonne on haudattu paljon erilaisissa palvelustehtävissä menehtyneitä siviilien ohella. Siellä lepäävät myös 14 Kurskin uhria, joiden mustat graniittipaadet muotokuvineen ovat huomiota herättävän arvokkaat. Osaan paasista on kaiverrettu ortodoksiristi, osaan ankkuri, joka myös on kristillinen symboli. Lisäksi aaltojen yllä kaartuu suurisiipisen merilokin veistos sekä merellä kulkijoiden suojelijan pyhittäjä Nikolaoksen ikonilla varustettu paasi. Jälkimmäiseen on kaiverrettu usein käytetty jae Johannesen evankeliumista: ”Suurempaa rakkautta ei kukaan voi osoittaa, kuin että antaa henkensä ystäviensä puolesta” (Joh. 15:13). Sama jae kaiverrettiin esimerkiksi Moskovan kenraalikuvernöörin, suuriruhtinas Sergei Aleksandrovitšin muistoristin laattaan hänen salamurhapaikalleen (vuonna 1905) lähellä Kremliä. Henkensä antamista pyhänä uhrina teroitetaan myös silloin, kun kyse on rauhanaikaisista onnettomuuksista. Onkin sanottu, että rauhan ja sodan välinen raja on hämärtynyt (Jonsson 2019).

Mitrofanin ”Suuren sodan salaisuus” (2020) teroittaa suorasanaisesti sotilaan oman henkensä uhraamista ylimpänä uhrina, johon sotilas tietoisesti valmistautuu. Teos samoin kuin Zobernin ”Jumala ja voitto” (2014) pyrkii neuvostoajan historian uudelleen tulkintaan pyhän sodan kuvastoa ja muistiperintöä hyödyntäen. Molemmissa teoksissa korostuvat viittaukset venäläisen jumalankantajakansan erityislaatuun, sen messianistiseen tehtävään ja Kolmannen Rooman ideologiaan. Kansalliseen ideologiaan vetoaminen tapahtuu reduktionistisen vastakkainasettelun hengessä, *Mein Kampf*in (1925) peilaten, Kolmas valtakunta perivihollista esittäen. ”Mystisessä” sodankäynnissä Kolmas valtakunta kohtaa Kolmannen Rooman; aina ja yhä uudelleen. Sodan pyhittäminen on historian ulkopuolella, viholliskuva on muuttumaton, eikä periviholliselle fasistin naamion takana voi antaa anteeksi, vaikka uskovaiset niin saattavat ajatella.

Kirjoittajat ottavat näin kantaa viime aikojen keskusteluissa uudelleen esiin kaivettuun kysymykseen ”Voiko fasisteille antaa anteeksi?”, jota Moskovan patriarkaatin aikakausjulkaisun vuoden 1945 toukokuun numerossa pappi N. A. Harjuzov (1945) tuoreeltaan käsittelee. Harjuzovin lähtökohtana ovat katolisen kirkon tuolloiset vetoamukset kansainväliselle yhteisölle anteeksiannosta fasisteille sekä Moskovan patriarkaatin kyseisten vetoamusten jyrkkä tuomitseminen. Jeesuksen sanoja ristillä ”Isä, anna heille anteeksi, sillä he eivät tiedä mitä tekevät.” (Lk. 23:34) ei kirjoittajan mukaan voi soveltaa koskemaan fasisteja, jotka hyvin tiesivät mitä tekivät. Jeesus ei myöskään rukoillut Juudaksen puolesta, vaan sanoi ”Parempi olisi sille ihmiselle, että hän ei olisi syntynyt.” (Mk. 14:21). Tärkeä jae on myös 5. Mooseksen kirjan 32:35: ”Minun on kosto ja rankaiseminen”, josta tavallisesti siteerataan vain tuo jakeen alkuosa. Kiinnostavaa nykytutkijan kannalta on, että 2010-luvun kirjoittajat, kuten Mitrofan ja Zobern, eivät ole tuoneet Harjuzovin poliittiseen teologiaan juurikaan uutta.

Varmemmaksi vakuudeksi kumpikin kirjoittaja siteeraa antaumuksella Hitlerin *Mein Kampf*a. ”Suuren sodan salaisuuden” lukija saa muistutuksen, miten Hitler oli päättänyt

valloitetujen alueiden eli inspektoraattien keskusten uusista nimistä: Kiovasta tulisi Baden, Bakusta Westfalen, Moskovasta Saksonia, Leningradista Holstein (Mitrofan 2020, 145). Zobern on vasta nyt tutustunut 1943 ilmestyneeseen, Stalinin vaikeassa sotatilanteessa kirkon miehiltä tilaamaan ja kiireessä painattamaan propagandateokseen ”Totuus uskonnosta Venäjällä” (*Pravda o religii v Rossii*, 1943), joka ilmestyessään useilla kielillä oli sensaatio. Se julkisti ”koko maailmalle” eli eurooppalaisille liittolaisille Stalinin kädenojennuksen kirkolle ja pyrki häivyttämään epäluulot uskovaisten vainoamisesta. Tässä ja nyt Zobern siteeraa laveasti ja kritiikittömästi ”Totuuden” kuvauksia, joita metropoliitat kuvaannollisesti pistooli ohimolla kirjasivat Stalinin ”tilauksesta” ylös, ikään kuin eläisi vuodessa 1943. Lisävaloa kuitenkin tuovat myös ääninauhat, jotka on tallennettu kuuluisasta Stalinin kokoon kutsumasta piispojen tapaamisesta syyskuun alussa 1943. (Zobern 2014, 122–140.) Tärkeä pyhän sodan nykyapologian kulminaatio onkin se, kun Stalin, ateistisen valtakunnan ja poliittisen maailmanliikkeen johtaja, tarvitsee kirkolta apua.

Kun Stalin tarvitsee kirkkoa

Stalin oli sodan kuluessa ymmärtänyt länsiliittolaistensa tarvitsevan todisteita siitä, ettei kirkkoa Neuvostoliitossa vainota. Käännös alkoi siitä, että Moskovan patriarkan sijainen Sergii (Stragorodski), Leningradin metropoliitta Aleksei (Simanski) ja Ukrainan, Kiovan ja Galitsian metropoliitta Nikolai (Jaruševič) kiidätettiin keskellä yötä Kremlin Stalinin kutsusta. Isäntä ehdotti, että pääkirkot pitäisi avata ja pappien asemaa parantaa (luvatun autoja ja polttoainetta, lämpimän huoneiston Tšisty pereulokilta, valtion elintarvikkeita). Lisäksi tulisi pappiskoulutus ja julkaisutoiminta käynnistää sekä kutsua synodi kokoon pikimmiten.

Vierailun tuloksena neljä päivää myöhemmin 8.9.1943 synodi kokoontui ja patriarkan istuin palasi Moskovaan. Muut ehdotukset pantiin nekin bolševikkien tempolla toimeen. Pappiseminaarit ja Hengellinen akademia avasivat ovensa, yliopistoon palasi Bysantin tutkimuksen oppiaine, piispojen saarnat ja julkaisutoiminta sallittiin. Pappeja vapautettiin telkien takaa. ”Totuus uskonnosta Venäjällä” (1943) avasi kokonaisuudessaan Stalinin ajattelua. Hän näki itsensä Iivana Julman seuraajana ja Kolmannen Rooman idean puolustajana. Tähän päähänpintymään on kukin suuri venäläinen johtaja omalla valtakaudellaan ottanut kantaa. Venäjä on eri vuosisatoina yhä uudelleen pyrkinyt valloittamaan Konstantinopolin takaisin kristityille. Sotilaallisesti sen pyrki toteuttamaan moni johtaja, Katariina Suuresta aina Staliniin.

Syksyllä 1943 esipaimenet organisoivat rahankeruun, ja niin kirkko keräsi lyhyessä ajassa uskovaisilta 300 miljoonaa ruplaa. Varat käytettiin neljänkymmenen T-43 -tyyppisen panssarivaunun lahjoittamiseen armeijalle. Nämä panssarivaunut nimettiin soturipyhittäjäprinssi Dmitri Donskoin mukaan. Vastaavasti lennosta täydentyi toiselle merkkipyhälle, Aleksanteri Nevskille, nimetyin hävittäjin. Tätä uskomatonta käännettä ja voimannäytettä ei tietenkään ole mitään syytä unohtaa tai vähätellä. Kuten Zobern (2014, 140) kirjoittaa: ”Toisin kuin ateistit olivat suunnitelleet, niin tuona vuonna ei pappeja ja kirkkoja kohdannut täysi tuho, vaan maan historian hirvein sota asetteli asiat paikoilleen”. Apologiassa sota oli rangaistus jumalankantajakansan isiensä uskon hylkäämisestä.

Metropoliitta Mitrofan (2020) määrittelee vastustajien uskon liittyvään okkultismiin ja saatananpalvontaan. ”Omien” synnin hän näkee luopumiseen jumalankantajakansan missiosta oikeaoppisten leninilaisten vallankumouksellisten johdolla, mistä rangaistuksena seurasi verinen suursota. Hänen ja Zobernin (2014) näkemykset edustavat nykyistä valtavirtaa

aina Ilmestyskirjan siteerauksineen. Vastaavaa visuaalista tulkintaa näkee uusien uuspyhille omistettujen kirkkojen interiöörien kuvaohjelmissa. Niissä enkelit puhaltavat pasuunaan joukkoteloituspaikka Butovonkin kirkossa, veljessodassa sotilaat teloittavat omia piispoja, ja Juudas hirttäytyy puuhun petettyään aheudesta Herransa ja kaduttuaan tekoaan.

Nyky aikaista termiä käyttäen metropoliitta kirjoittaa: ”1941 kimpuumme hyökkäsi yhtynyt fasistinen Eurooppa”. Bismarckia siteeraten eurooppalaisten ei olisi kannattanut hyökätä venäläisten ”hölmöilyä” vastaan. Mitrofanin (2020, 86) mukaan näiden ei olisi kannattanut ryhtyä epätoivoiseen taisteluun – sillä, ”mikä saksalaiselle on absurdia, on venäläiselle moraalinen voitto”. Kiinnostavin yksityiskohta on ”yhtyneen fasistisen Euroopan” (*objedin-jonnaja fašistkaja Jevropa*) viholliskuva, millä Mitrofan tarkoittaa akselivaltojen liittolaisia, mutta sanavalinta vihjaa nykyiseen Euroopan unioniin (2020, 86, 81). Fasistileiman käytön retorinen kynnys onkin madaltunut, mikä on osoitus vastakkainasettelun syventymisestä.

Metropoliitta Mitrofan käsittelee laajasti Stalinin sodanaikaista kirkkopoliittikkaa ja legitimoii kansan syvien rivien luottamuksen generalissimukseen pyhän sodan johtajana. Edellä mainittu alkusyksyn 1943 metropoliittojen tapaaminen Kremlissä ei syntynyt ilman edeltävää kehitystä. Stalin puhutteli radiossa kansaa jo syksyllä 1941 saksalaisten ollessa 30 km etäisyyden päässä Kremlistä Himkin esikaupungissa sanoen ”veljet ja siskot”, mikä oli kristillisyydessään ennenkuulumatonta.

Samoina kohtalonhetkinä ennen kuulematon ”Pyhä sota” -laulu alkoi kaikua päivin ja öin kovaäänisistä, ja historian sankarit astuivat taas esiin. Esimerkiksi jo mainittu Dmitri Donskoi ja puolalaiset vuonna 1612 tiehensä ajanut kansallissankari Kuzma Minin ilmestyivät katujulisteisiin. Pyhän sodan missiosta voi nähdä merkkejä taiteessa, tunnetuimmin Sergei Eisensteinin suurelokuvissa. Siinä missä 1938 valmistunut *Aleksanteri Nevski* (*Aleksandr Nevski*) näytti päähenkilön uskonnottomana, joka ei kertaakaan tee edes ristinmerkkiä, on 1944 valkokankaalla esitetty *Iivana Julma* (*Ivan Grozny*) täysin Kolmannen Rooman ideologian läpäisemä, Stalinin uskonnollis-poliittisen projektin kuuluisin taide-esitys.

Suullisen perimän mukaan edellä kuvatuilla signaaleilla oli valtava vaikutus kansalaisten taistelutahtoon. Suositun legendan mukaan sokea ennustaja Matrona Moskovalainen ennusti Stalinille Kremlissä tämän voittavan sodan ja pysyvän kaupungissa vahvistamassa kansan mielialaa. Sodan jälkeen Matrona lausui toisen ennustuksen, jonka mukaan Jumala ehkä antaa Stalinille anteeksi sen tähden, mitä hän sodassa teki. Populaareissa lähteissä Stalinin henkivartiosto on kertonut ylipäällikön viettäneen pitkiä aikoja mietiskelemässä Kremlin tyhjässä kirkossa.

Sinänsä vähäiset, mutta tarkkaan merkille pannut signaalit loivat ylipäällikölle uskon palauttajan sädekehää. Ihmeitätekevää, voitollista Kazanin Jumalanäidin ikonia lennätettiin Možaiskin rintamasuunnan juoksuautojen yllä ja myöhemmin Stalingradin yllä. Ehtool-lisleipää ja -viiniä alettiin varata 1941–1942 Leningradin ja Moskovan harvoihin toimiviin kirkkoihin. Vuonna 1942 Pääsiäisen vietto sallittiin ja kahta vuotta myöhemmin upseerienkin oli lupa osallistua juhlijumalanpalvelukseen. Myös papit saivat ohjeistuksen, miten huomioida saarnassa lokakuun vallankumouksen merkkipäivä. Suoraa ulkomaista tukea ylipäällikkö sai Antiokian kirkon Libanonin vuorten metropoliitta Ilja Karamilta (Mitrofan 2020, 91, passim).

Mitrofanin mukaan Stalin kutsui kirkon johtajat 5. syyskuuta 1943 neuvonpitoon Kremlin strategisesti oikealla hetkellä – taustanaan uskomattomat voitot Stalingradin ja Kurskin taiste-luissa. Tätä ei olisi voinut tapahtua ilman, että politbyroon johdosta oikeaoppiset leniniläiset olisi puhdistettu. Stalinille kyse oli Kolmannen Rooman puolustuksesta, yrityksestä saada haltuun Konstantinopoli ja Mustanmeren salmet. Tämän valloitustavoitteen Mitrofan tulkitsee

eskatologisessa valossa viitaten ”painon alla elävän pyhän Venäjän roolista [Antikristuksen] ’pidättelijänä’ (*uderživajuštsego*)” (Mitrofan 2020, 135)⁶. Jo sodan jälkinäytökseen kuului patriarkka Aleksii I:n vierailu Jerusalemiin 1945. Stalin teki aloitteen Israelin valtion perustamisesta, minkä Israel palkitsi palauttamalla Neuvostoliitolle keisarien kirkollisen omaisuuden sen maaperällä. (Mitrofan 2020, 121–122.) Omaisuus ei ollut vähäinen, sillä Palestiinan ja Venäjän väliset kauppa- ja pyhiinvaellussuhteet olivat Romanovien vallan loppupuolella todella vilkkaat. Vähävaraisillakin oli mahdollisuus käydä Pyhällä maalla. Aatteellisesti Pyhän maan ja Venäjän suhteiden korostaminen on aina kietoutunut Kolmannen Rooman idean puolustamiseen.

Stalinin sodanjälkeinen kirkkopolitiikka kukoisti aina vuoteen 1948, jolloin itäblokin edustajat kokoontuivat Moskovaan juhlimaan Venäjän kirkon 500 vuoden itsenäisyyttä (autokefalia). Tämän jälkeen suunta muuttui: uusia kirkolle myönteisiä askelia Stalin ei enää ottanut, suuri pyhä sota oli siltä erää ohi. Hänen seuraajansa Hruštševin politiikka oli kirkolle perin karvas. Pahinta oli keisarien kunnan eli kirkollisen omaisuuden, jonka Israel oli tunnustanut kuuluvan SNTL:lle, takaisinmyynti sille 7.10.1964. Vastineeksi kaupassa saatiin muun muassa appelsiineja, mikä kyllä toi Hruštševille potkut (Mitrofan 2020, 123).

Kiinteä osa pyhän sodan apologiaa on vahvan johtajan kunnianpalautus. Mitrofanin mukaan ”Stalin on osa suunnatonta kipua ja kuihtumatonta mainetta” (2020, 105–106). Stalinistiset uskovaiset ovat sitä mieltä, että tämä ”yksin puolusti uskoa”, ja kirkkoveisuja saattoi laulaa vain yhdessä politbyroon sisäpiiriläisten Molotovin ja Vorošilovin kanssa, jotka hekin olivat lapsuudessaan laulaneet kirkkokuorossa. Jouduttuaan epäsuosioon kolmas avainministeri, Georgi Malenkov, puolestaan tuli uskoon. Kirkon päälinjaa, ”Jumala rankaisee”, noudattaen Mitrofan ja Zobernkaan eivät puolustuspuheessaan Stalinin maineen puolesta ota kantaa tämän rikoksiin.

Ulkopolitiikkahyöty nyt

Pyhän sodan teemaa, kahtiajakoa hyviin ja pahoihin, sekä vahvan johtajan kulttia voi hyödyntää ulkopoliittisessa retoriikassa myös nyt, ns. ulkoisessa pehmeässä vaikuttamisessa. Niin oudoilta tieteiskirjallisuuteen kuuluvilta kuin mystiset pyhät sodat saattavat sekulaarien liberaalien tai sellaisina itseään pitävien korvissa kuulostaakin, on muistettava, että maailmalla ne eivät ole harvinaisia. Donald Trumpin presidenttikaudella vastaavalle on ollut paljon kysyntää Yhdysvalloissakin. Osa evankelikaalisia on omaksunut Venäjän ortodoksisen kirkon propagoimia arvoja ja löytänyt agendoissaan yhteensopivia nimittäjiä viholliskuvissaan. Yhtymäkohtia tarjoavat abortin vastustaminen, konservatiiviset perhearvot, valkoisen rodun ylivalta, aseellinen puolustus, vakaumus oman asian aintulaatuisuudesta ja kokemus messiaanisesta poliittisesta johtajasta.

Yhteistä säveltä on harjoiteltu Moskovan patriarkaatin alaisen ROCOR:n (Venäjän ortodoksinen kirkko ulkomailla⁷) seurakunnissa ja virtuaaliyhteisöissä, ns. digitaaliortodoksinen parissa (Suslov 2016). Yhdysvaltalaisen antropologi Sarah Riccardi-Swartzin (2020) havaintojen mukaan ROCOR on Yhdysvalloissa vetänyt puoleensa koulutettuja protestanttisia äärikonservatiiveja, joilla ei ole etnistä tai kielellistä kosketuspintaa Venäjään, mutta joille länsimainen feminismi, sukupuolivähemmistöjen oikeudet ja transgenderismi ovat punaisia vaatteita ja moraalipaniikin aiheuttajia. ROCOR saattaakin olla vaikuttajataho, jonka piirissä kristikunnan globaalin puolustajan roolia voidaan kehittää ilman kansallisia historiallisia painolasteja. Vastakäännynnäisten keskuudessa voi olla kiinnostavaa testata, mikä toimii.

Tähän kysymykseen en sukella sen enempää, vaan palaan lopuksi pyhän sodan poliittisuskonnolliseen kehystämiseen venäläisen menneisyydenhallinnan näkökulmasta.

Koska toisen maailmansodan muistoperintö on koheesion tuottajana ylitse muiden yhteisten nimittäjien, ei sen uhrauksen kyseenalaistajia – kuten esimerkiksi ukrainalaisia ”nationalisteja, fasisteja, banderalaisia”, kuten haukkumalaita kuuluu – voida hyväksyä. Tämä on aivan sen mukaan, mitä vuonna 1945 kirkko esitti (Harjuzin 1945). Kirkon ulkopoliittinen missio on yhä tänään retorisesti sidottu sivilisaatiovalintaan ja pyhään sotaan katkeamattoman jatkumon esityksenä. Käsite on oivallisesti hyödynnettävissä myös suhteissa muslimimaihin, mistä ortodoksikirkon ja traditionaalisten muslimien välisten yhteyksien systemaattinen huomioiminen kertoo. Esimerkiksi Syyrian operaatiota ja Assadin hallinnon tukemista on systemaattisesti puolustettu kristinuskolle tärkeiden historiamuistomerkkien pelastamisena. Patriarkka Kirill muistuttaa jatkuvasti, että muslimit tukevat Venäjän ortodoksikirkkoa ehdoitta, esimerkiksi kun patriarkaattiin kohdistui hiljattain väkivallan uhka. Sen sijaan läntisten kristillisten kirkkojen kanssa yhteisen sävelen löytyminen on pelastusoppiin liittyvistä syistä mahdotonta (Kirill 2020).

Ohjuksista puhumme, Jumala on tabu

Esseeni pohti, mikä sodassa on niin pyhää, että sen muistoon yhä aina vain pitää palata. Tai miksi kahtiajako ”omiin” ja ”vieraisiin” on niin ehdoton, että sen kirkastamiseksi kirkko, maallinen valta ja armeija ovat tiivistäneet rivinsä aivan kuten vuonna 1943. Ehdotin vastaukseksi ”suurimman yhteisen nimittäjän” käypää selitystä, johon kukin Venäjän mahtijohtajista on vuorollaan tukeutunut, ottaen aiempien johtajien versiot ”Kolmannesta Roomasta” huomioon ja soveltaen niitä omalla tavallaan, aina pohjimmiltaan leppymätöntä kahtiajakoa, reduktionismia, Venäjän kansan erityismissiota ja vahvan johtajan ideaalia uusintaen.

Käsittelin myös vahvan johtajan ja pyhän sodan yhtälöä, ja sitä, miten monipuolisesti – ja ilmeisen tehokkaasti – niiden muistiperintöä levitetään. Kansalais- tai poliittinen uskonto on eräs lähestymistapa ajankohtaiseen teemaan. Tässä kehyksessä pohdin, mitä ”sivilisaatiovalinta”, ”mystinen /pyhä sota” tai ”pyhä viha” merkitsevät ja mitä niillä ajetaan takaa. Samalla kun niiden avulla rakennetaan omaa erityisyyttä, ”toinen” demonisoidaan ikuisiksi fasistiksi, kosmiseksi viholliseksi, jolle ei ihmisen ole lupa antaa anteeksi. Sovinnosta puhuminen koetaan oi, radikalismiksi, kun taas kansalaisuskonto on sopiva sankarikansan tarinan muotti, ja sille Venäjällä riittää käyttöä.

Esittämäni tulkinta ei tietenkään sulje pois muita tulkintoja, eikä liioin tee kirkosta yhtään vähemmän pyhää uskovaisten seurakuntana. On kuitenkin valitettavaa, että vaikka sotaisasta retoriikasta sekä sodan ja rauhanajan välisestä häilyvyydestä on pätevää tutkimusta tarjolla, ei tietoa kenties riittävästi oteta huomioon. Helpompi on aina vain puhua ohjuksista, mutta Jumalaa ei sovi mainita.

Kenties pyhä sota kansalaisuskontona -teeman käyttökelpoisuus on juuri sitä, että kriisin osuessa kohdalle ei ole sijaa saivarrella, onko jokin oppi tyhmää tai primitiivistä, riittää, kunhan se mobilisoi joukot. Venäjän pyhän sodan oikeutuksen sanoma on aina sama: ei ole väliä, mikä on sotilaan henkilökohtaisesti harjoittama uskonto, vaan että hän on valmis antamaan henkensä ystäviensä puolesta. Oli sota kuuma tai kylmä. Tarvitaan myös kollektiivinen kokemus riittävän suuresta hädästä, jota ilman ei ole pelastuksen kokemusta. Tai kuten sananparsi sanoo: Joka ei ole merta kyntänyt, ei ole Jumalaa rukoillut.

Viitteet

- 1 ”Venäjä – minun historiani” -historiapistot ovat osa viime vuosien suurhanketta eli Venäjän historiaa esitteleviä näyttelykokonaisuuksia, joiden toiminta ja teemanäyttelyt ovat esillä paitsi eri kaupunkien paviljongeissa myös sähköisinä. Projektin nettisivusto (Rossija moja istorija 2020) mainitsee 22 kohdetta eri puolilla Venäjää: Pjatigorsk, Volgograd, Jekaterinburg, Kazan, Krasnodar, Mahatškala, Moskova, Nižni Novgorod, Novosibirsk, Omsk, Perm, Donin Rostov, Samara, Pietari, Saratov, Stavropol, Tjumen, Ufa, Južno-Sahalinsk, Jakutsk, Tšeljabinsk, Surgut.
- 2 Geoffrey Hoskingin (2006, 242) mukaan kerrannaisvaikutukset, kuten syntymättä jääneet lapset mukaan lukien, SNTL:n väkiluku jäi vuosina 1939–1950 45–50 miljoonaa pienemmäksi kuin jos sotaa ei olisi käyty. Väestöryhmittäin arvioituna venäläiset, valkovenäläiset ja ukrainalaiset kärsivät lukumääräisesti eniten.
- 3 Rosalinde Sartorti (1995) on osoittanut tutkimuksessaan kuuluisan tarinan natsien teloittamasta komsomolityttö Zoja Kosmodemjanskajasta, Neuvostoliiton sankarista, taruksi, mutta viittausta tähän tutkimukseen ei helposti löydä eikä sitä noteerata yleisesti.
- 4 Butovon tilalla sijaitsi NKVD:n salainen massateloituspaikka, jonka olemassaolo paljastui vasta perestroikan aikaan. Suuren terrorin aikana vuosina 1937–1939 siellä teloitettiin yli 20 000 henkeä, mukaan lukien ainakin tuhat kirkonmiestä. Butovon kompleksi on sittemmin muodostunut tärkeäksi maalliseksi ja kirkolliseksi muistopaikaksi, sekä viime vuosina yleiseksi virkistys- ja kulttuuripuistoksi.
- 5 Levada-keskuksen (2020) tuoreen mielipidekyselyn mukaan 66% aikuisista luottaa instituutioista eniten armeijaan, 58% presidenttiin, 53% FSB:hen ja turvallisuuselimiin, 42% kirkkoon ja uskonnollisiin järjestöihin.
- 6 Mitrofan viittaa Raamatun kohtaan 2. Tess. 2:7.
- 7 Lyhenne tulee sanoista Russian Orthodox Church Outside Russia.

Lähteet

- Bellah, Robert N. (1967), *Civil religion in America*. Reprinted by permission of Dædalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences, from the issue entitled “Religion in America,” Winter 1967, 96:1, 1–21.
- Bellah, Robert N. & Philip Hammond (1980), *Varieties of Civil Religion*. San Francisco: Harper & Row.
- Bogumil, Zuzanna (2018), *Gulag Memories. The Discovery and Commemoration of Russia's Repressive Past*. N.Y.: Berghahn.
- Dostojevski, Feodor (1982), *Riivaajat I-II*. Suom. Lea Pyykkö. Hämeenlinna: Karisto.
- Harjuzov, N. A. (1945), *Možno li prostit fašistov?* (Mysli pravoslavnogo svjaštšennika). – *Žurnal Moskovskoi Patriarhii*. 5/1945. <http://archive.e-vestnik.ru/page/index/194505360.html> (Tarkistettu 3.12.2020).
- Hosking, Geoffrey (2006), *Rulers and victims: the Russians in the Soviet Union*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hovorun, Cyril (2017), *Civil religion in the Orthodox Milieu. – Political Theologies in Orthodox Christianity: Common Challenges and Divergent Positions*. Ed.: by Kristina Stoeckl, Ingeborg Gabriel, and Aristotle Papanikolaou. London: Continuum, 253–262.
- Jonsson, Oscar (2019), *The Russian Understanding of War: Blurring the Lines between War and Peace*. Washington: Georgetown University Press.
- Kangaspuro, Markku (2020), Aleksanteri-instituutin etäluento (RUS-311) ”Culture and Identity”, 30.9.2020

- Prezentatsija sobora (2020), Video katedraalista Murmanskin katedraalin hyväntekeväisyysrahaston nettisivuilla, <https://sobor-murman.ru/video> (Tarkistettu 3.12.2020).
- Kharkhordin, Oleg (1999), *The Collective and the Individual in Russia: A Study of Practices*. Berkeley: University of California Press.
- Kharkhordin, Oleg (2002), *Oblitsat i litsemerit: genealogija rossiiskoi litšnosti. St. Petersburg and Moscow*: EUSPb, Letnii sad.
- Kirill, patriarkka (2020), Slovo pastyryja, opetuspuheohjelma, Venäjän Pervyi kanal, 21.11., <https://www.1tv.ru/shows/slovo-pastyrya> (Tarkistettu 3.12.2020).
- Kivinen, Markku (2011), Valta Venäjällä. – *Tiedosta toimintaan: Kirjoituksia korkeakoulutuksesta, filosofiasta ja yhteiskunnasta*. Osmo Kivisen juhlakirja. Toim. Sakari Ahola, Päivi Kaipainen, Olli Koistinen, & Kari Nyssölä. Turku: RUSE University of Turku, 182–191.
- Kivinen, Markku & Humphreys, Brendan (2020), Post-Soviet Russian culture. Anomy, desecularization and the conservative turn. – *Russian Modernization: A New Paradigm* (Studies in Contemporary Russia). Abingdon: Routledge, 174-258.
- Knorre, Boris and Aleksei Zygmont (2019), ”Militant Piety” in 21st-Century Orthodox Christianity: Return to Classical Traditions or Formation of a New Theology of War? – *Religion*, Dec, 2019.
- Levada-keskus (2020), ”Doverie k institutam”, kysely 21.9., <https://www.levada.ru/2020/09/21/doverie-institutam/> (Tarkistettu 1.12.2020).
- Mitrofan (Badanin) (2013), *Neugasimaja lampada ”Kurska”*. Murmansk: Ladan.
- Mitrofan (Badanin) (2020), *Tajna velikoi voiny*. Murmansk: Ladan.
- Murman missia (2020), ”Važnaja vstretša na Murmanskoj zemle”, 11.11., Murmanskin hiippakunnan metropoliitan lähetyssosaston [Murmanskaja eparhija Murmanskaja mitropolija Missionierski otdel] nettisivut, <https://murmanmissia.ru/new/2020/11/11/10903/> (Tarkistettu 1.12.2020).
- O svjatosti ratnogo služenija (1995), Yleisvenäläisessä kansankokouksessa hyväksytty asiakirja, <https://vrns.ru/documents/55/1269> (Tarkistettu 17.11.2020).
- Palomäki, Janne (2020), Suomalaisten joukkohautojen paljastajan piti päästä vapaaksi pian – sai liki kymmenen vuoden lisätuomion. – *Iltalehti*, 29.9.2020.
- Patriarkaatti (2013), ”Položenije o vojennom duhovenstve Russkoj Pravoslavnoi Tserkvi v Rossiiskoi Federatsii” [Ohjeet ortodoksisen kirkon sotilaspapistosta Venäjän federaatiassa] Venäjän ortodoksisen kirkon patriarkaatin kotisivut, <http://www.patriarchia.ru/db/text/3481010.html> (Tarkistettu 17.11.2020).
- Patriarkaatti (2020), “Tarasi, episkop Severomorski i Umbski (Perov Ilja Aleksandrovitsh)”, Venäjän ortodoksisen kirkon patriarkaatin kotisivut, <http://www.patriarchia.ru/db/text/4831740.html> (Tarkistettu 3.12.2020).
- Pravda o religii v Rossii* (1943), Moskova: Izdatelstvo Moskovskoi Patriarhii.
- Riccardi-Swartz, Sarah (2020), Panel presentation ‘Amerika Prekrasnaya: Of Guns, God, and Vodka’ by Sarah Riccardi-Swartz, Conference on Global Orthodoxy, Institute of Eastern Christian Studies and the Radboud University, Oct 2, 2020, www.youtube.com/watch?v=ugPMteAZ3BE (Tarkistettu 1.12.2020).
- Sartorti, Rosalinde (1995), On the Making of Heroes, Heroines and Saints. – *Culture and Entertainment in Wartime Russia*. Ed. by Richard Stites. Bloomington: Indiana University Press.
- Suslov, Mihail (ed.) (2016), *Digital Orthodoxy in the Post-Soviet World. The Russian Orthodox Church and Web 2.0*. Stuttgart: Ibidem.
- Ševkunov, Tihon, Arhimandrit (2011), ”Nesvjatyje svjatyje” i drugije rasskazy. Moskova: Izd-vo Sretenskogo monastyrja.
- Ševkunov, Tihon (2016), *Arkielämän pyhiä ynnä muita kertomuksia*. [Suom. Irmeli Talasjoki] Lammi: Athos-Säätiö [Kaikkien Athosvuoren Pyhien Perintösäätiö].
- Rossija moja istorija (2020), “O proekte”, Istoritšeski park “Rossija” - moja istorija -nettisivusto, <http://myhistorypark.ru/about/> (Tarkistettu 1.12.2020).
- Venäjän puolustusministeriö (2020), nettisivusto, <https://hram.mil.ru> (Tarkistettu 1.12.2020).
- Zhurzenko, Tatiana (2020), Toisen maailmansodan muisto venäläisessä provinssimediassa (Novgorod ja Murmansk). – *Sandarmohista Skolkovoon – historiapolitiikan pitkä varjo*. Toim. Kaarina Aitamurto, Elina Kahla ja Jussi Lassila. Helsinki: Into.
- Zoern, Vladimir (2014), *70-letiju Velikoj pobedy posvjaštšajetsja: Bog i pobeda. Verujuštšije v velikih vojnah za Rossiju*. Moskova: Eksmo.

Lukašenkan uho

Valko-Venäjällä 26 vuotta vallassa olleen presidentin Aljaksandr Lukašenkan uho ei ole jäänyt vain verbaaliselle tasolle. Toisin kuin aiemmin hänen hallintonsa ei ole kyennyt edes laajamittaisella väkivallalla nujertamaan rauhanomaisesti vaaliväärennöstä vastaan mieltään osoittanutta oppositiota. Tyytymättömyys väkivaltaiseen populistis-autoritaariseen hallintoon sai maljan vuotamaan yli äyräidensä.

Kansanjoukkojen paine on ollut niin suuri ja väkivallan käyttäminen mielenosoittajia vastaan niin brutaalia, että jos Lukašenkalla olikin joidenkin arvioiden mukaan vielä yhden kansanosan keskuudessa kannatusta, on hänen legitimizeettinsä viimeistään nyt romahtanut. Sen Lukašenka tietää itsekin. Ei 80 prosentin ääniosuudella valitun presidentin tarvitse uhota helikopterissa rynnäkkökiväärin kanssa äänestäjäkuntaansa tähyilemässä, vanhoa virkavalaa kansalaisilta salaa ja väittää käyvänsä dialogia maan tulevaisuudesta oppositiojohtajien kanssa turvallisuuspoliisin vankilassa, jonne on heidät teljennyt.

Lukašenkan hallinto tuntuu olevan täysin vieraantunut todellisuudesta. Koronaan presidentin vastaus oli vodka ja pelloilla työskentely, joka sai kansalaiset itse järjestäytymään pandemian vastaisiin toimiin terveytensä suojelemiseksi. Ihmisten kasvaneeseen tyytymättömyyteen ja laskeviin gallup-lukemiin annettu vastaus oli kilpailevien ehdokkaiden vangitseminen ja räikeä vaaliväärennös.

Lukašenkan politiikka on muistuttanut absurdia näytelmää. Kun Valko-Venäjän vanhaa punaraitalippua ja kansallistunnetta hyödyntävä oppositio voimistui, Lukašenka väitti sen olevan lännen masinoimaa. Kun tämä ei tuottanut tulosta, hän yritti asemoida itsensä Valko-Venäjän itsenäisyyden puolustajaksi ja otti käyttöönsä Venäjän-vastaisuuden syyttämällä sitä opposition toiminnan lietsomisesta ja vallankaappauksen valmistelusta. Tämä huipentui monia omituisuuksia sisältäneeseen ”paljastukseen” vallankaappausta valmistelleiden venäläisten palkkasotilaiden pidättämisestä. Ainoa seuraus näistä äkkikäänteistä oli Lukašenkan vähäisenkin poliittisen pääoman hupeneminen. Hän ajoi itsensä täydellisesti poliittiseen umpikujaan, jonka jälkeen vallassa pysymisen viimeiseksi keinoksi jäi väkivalta.

Tuloksena oli heikko ja Venäjästä entistäkin enemmän riippuvainen hallitsija. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Putin voi sanella mielensä mukaan ehtojaan Lukašenkalle. Vaikka valkovenäläisten suhtautuminen Venäjään on ollut tähän asti pääosin myönteinen, se ei tarkoita sitä, että kansa olisi valmis luopumaan itsenäisyydestään. Myös Lukašenka tietää tämän hyvin, minkä vuoksi hänen politiikkansa keskeinen elementti on ollut esiintyä itsenäisen Valko-Venäjän takuumiehenä. Siksi myös Venäjän ja Valko-Venäjän unionisopimuksen toteuttamisen kovin voimallinen edistäminen olisi riskialtis hanke. Jos valkovenäläiset näkevät Venäjän vaatimusten heikentävän heidän itsenäisyyttään, siitä voi seurata hallitsevan eliitin rakoilu ja demokratiavaatimusten mobilisoiman liikkeen muuntuminen Venäjän vastaiseksi taisteluksi, itsenäisyyden puolesta. Tämä mahdollisuus antaa ajattelemisen aihetta myös Kremlille.

Venäjä on yrittänyt tasapainoilla Lukašenkan tukemisen ja sen välillä, ettei se leimautuisi osapuoleksi Lukašenkan ja opposition kamppailussa. Vaikka Lukašenka on osoittautunut

epäluotettavaksi kumppaniksi Venäjälle, sillä ei ole ollut toistaiseksi näköpiirissä vaihtoehtoa hänelle. Lukašenka on puolestaan ajautunut Venäjän suhteen ahtaampaan rakkoon kuin koskaan aiemmin, mikä tarjoaa Venäjälle tilaisuuden vahvistaa vaikutusvaltaansa Valko-Venäjällä. Lukašenkan liikkumatilaa kaventaa myös se, että hänellä ei ole enää takavuosien tapaan mahdollisuutta peluuttaa länttä ja Venäjää vastakkain.

Venäjä hyödyntää taatusti tilanteen parhaan kykynsä mukaan. Sillä voisi olettaa olevan halua edetä ainakin sotilaspolitiikan ja puolustusyhteistyön alalla. Venäjällä on Valko-Venäjällä strategiseen ohjuspuolustusjärjestelmään kuuluva tutkatukikohta ja neuvostoajoilta periytyvää aseteollisuuden yhteistyötä. Valko-Venäjä on myös yksi Venäjän johtaman Kollektiivisen turvallisuussopimuksen järjestön kuudesta jäsenmaasta. Organisaation merkitys on tähän asti rajoittunut lähinnä Keski-Aasian entisten neuvostotasavaltojen vakauttamiseen Venäjän armeijan voimin. Lukašenka on pidättynyt sen sotaharjoituksista ja pääosin myös muusta toiminnasta.

Jos Valko-Venäjä ja Venäjä etenisivät tiiviimpään sotilaalliseen liittoutumiseen esimerkiksi Unionisopimuksen puitteissa, kytkeytyisi Valko-Venäjä myös tiiviimmin osaksi Venäjän ja Naton sotilaallista vastakkainasettelua. Venäjä saattaisi ryhtyä tavoittelemaan nyt aiempaa päättäväisemmin Valko-Venäjältä lentotukikohtia, joiden hankkimista se on aiemmin havigellut. Tosin sotilastukikohdan perustaminen Valko-Venäjälle saattaisi olla juuri sellainen signaali, joka aiheuttaisi vastareaktion sekä opposition että lännen piirissä ja vaikuttaisi yleiseen mielipiteeseen Venäjästä. Tämä voi olla omiaan hillitsemään Venäjää ja mahdollisesti antaa myös nurkkaan ajatulle Lukašenkalle jonkinlaisen neuvotteluvaran.

Kremlissä Valko-Venäjän kehitystä seurataan epäilemättä myös huolestuneena. Lukašenkan syrjäyttäminen joukkoprotestien voimalla on Putinin hallinnon kammoama esimerkki. Venäjä ei halua nähdä itselleen kaikkein läheisimmällä Valko-Venäjällä vallanvaihtoa, joka voisi toimia myös rohkaisevana esimerkkinä sen omille kansalaisille siitä, miten vaaliväärennyksin valtansa säilyttämään pyrkivästä autoritaarisesta hallitsijasta päästään eroon. Venäjä käyttää epäilemättä Lukašenkan heikkouden hyväkseen maksimoidakseen etunsa. Samalla se pyrkii turvaamaan intressinsä ennen pitkää tulevassa vallan vaihdoksessa. Emme vielä tiedä, onko Lukašenkan ilmoittama perustuslain uudistamisen valmistelu vain aikapeliä vai myös pyrkimys hallittuun vallansiirtoon sopivalle seuraajalle.

Selvää on, että Venäjän tavoitteena on estää hallitsematon vallanvaihdos. Siksi sekä Kazakstanissa että Venäjällä jo toteutettu perustuslain uudistamisen malli sopisi hyvin suunnitelmaan ratkaista ongelma myös Valko-Venäjällä. Voi myös olla, että niin kauan kuin Lukašenkan ja opposition kamppailu pysyy maan sisäisenä kysymyksenä, Venäjä välttää mitään nykyistä vahvempaa sekaantumista tapahtumiin. Kriisin siirtyminen geopolitiikan alueelle veisi sen uudelle tasolle. Juuri tämä on ollut myös Lukašenkan pyrkimys, kun hän on syytänyt ilmoille väitteitä Naton uhasta vetääkseen Venäjä vahvemmin tuekseen.

Markku Kangaspuro

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutin johtaja, joka on Venäjään, historiaan, historian poliittiseen käyttöön, nationalismiin ja identiteettipolitiikkaan perehtynyt tutkija.

Valko-Venäjän protestilla on naisen kasvot

Kun valkovenäläinen toimittaja, esseisti ja vuoden 2015 kirjallisuuden nobelisti Svetlana Aleksijevitš julkaisi vuonna 1985 toisen maailmansodan tapahtumia naissotaveteraanien näkökulmasta käsittelevän romaaninsa *Sodalla ei ole naisen kasvoja*, hän tuskin pystyi kuvittelemaan mitä valkovenäläiset naiset tulisivat vielä todistamaan tai mihin osallistumaan vuonna 2020.

On perusteltua väittää, että Valko-Venäjän vuoden 2020 presidentinvaalien elokuun yhdeksäntenä ja sitä seuranneiden tapahtumien keskiössä ovat naiset. Valkovenäläinen triumviraatti, tai ehkä oikeammin naisjohtajakolmikko, nousi vaalien keskiöön vasta heinäkuussa 2020, sen jälkeen kuin moni miespuolinen vastaehdokas oli suljettu ulos kilpailusta (ks. Ousmanova 2020). Sen muodostavat presidenttiehdokas Svjatlana Tsihanouskaja, joka ryhtyi ehdokkaaksi vangitun miehensä puolesta, sekä Maria Kolesnikova ja Veronika Tsepikalo, jotka liittyivät Tsihanouskajan vaalikampanjaan kun heidän aikaisemmat ehdokkaansa joko vangittiin tai heidän ehdokkuutensa evättiin. Näistä kolmesta naisesta lähti liikkeelle globaali vaatimus rehellisten vaalien puolesta Valko-Venäjällä. He ovat nyt ehdolla Nobelin rauhanpalkinnon saajiksi 2021 (AFP 2020).

Tässä tekstissä pohdin laajemmin naisten asemaa ja roolia valkovenäläisessä yhteiskunnassa. Samalla pyrin avaamaan naisten johtavaa asemaa vaalien jälkeisissä protesteissa, joita nyt kutsutaan muun muassa vallankumoukseksi ihmisarvon puolesta (*Belarussian Revolution of Dignity*). Muita käytettyjä nimiä ovat Telegram- tai kukkaisvallankumous. Vaatimus ihmisarvon kunnioittamisesta oli läsnä jo Svjatlana Tsihanouskajan presidentinvaalikampanjassa. Hän nousi vastustamaan valtaa ja kehotti kaikkia kansalaisia noudattamaan toimissaan oikeusvaltion periaatteita. Vaalien jälkeen myös kansa yhdistyi moraalisen ja eettisen vaatimuksen ympärille: vääristelyä vaalitulosta sekä vaalien jälkeen mielenosoittajiin kohdistettua kohtuutonta väkivaltaa vastaan ja ihmisoikeuksien ja oikeudenmukaisuuden puolesta (The PEN pod, 2020). Tämä valkovenäläinen solidaarisuusliike saattoi yhteen yhteiskunnan eri sukupolvet kyseenalaistaen näin väitettä sukupolvien välisen kuilun syvenemisestä (O’Loughlin et al. 2020). Naisten kohdalla kuilun ylittyminen on erityisen selvä, sillä protestiin osallistui näkyvästi eri ikäisiä sekä eri ammatti- ja sosiaalisiiin ryhmiin kuuluvia naisia.

Samoin kuin neuvostoaikana, naisten sosiaalinen ja poliittinen edustus nyky-Valko-Venäjällä on nimellistä ja perustuu kiintiöihin. Tästä johtuen vaalikampanjan alussa maan

valtaapitävät eivät nähneet Svjatlana Tsihanouskajaa, korkeasti koulutettua kotiäitiä, mitenkään vakavasti otettavana poliittisena vastustajana. Tsihanouskaja lähtikin mukaan vaaleihin ”sortavan poliisikoneiston” (Gapova 2020) toimien seurauksena, jolle keskeistä on kohdistaa huomionsa vain miehiin ja kohdella naisia vaarattomina figureina, joilta puuttuu ääni ja asema vanhoillispatriarkaalisessa yhteiskunnassa. Tsihanouskajan kampanja kasvatti kuitenkin nopeasti julkista kannatusta ja muodostui hallinnon vastaisten protestiäänien kanavaksi, mikä tarjosi myös toivon häivähdyksen poliittisen muutoksen mahdollisuudesta. Tämän lisäksi Tsihanouskaja edusti ”uutta, vapautunutta, urbaania, koulutettua ja sosiaalisesti ja kulttuurisesti moninaista Valko-Venäjää”, joka seuraa mieluummin globaalia digitaalista mediaa kuin jäykkää, patriarkaalista, analogista ja television voimaan tukeutuvaa hallintoa (Ousmanova 2020). Pikkuhiljaa Tsihanouskaja muuttui poliittisia tavoitteita vailla olevasta ”teknisestä ehdokkaasta” naispuoliseksi poliittinen johtajaksi.

Uuden median kuten Telegrammin ja muiden some-kanavien merkitystä on tutkittu paljon kuluneen vuosikymmenen aikana tapahtuneiden vallankumousten yhteydessä (esim. Bush 2020; Herasimenka 2020), mutta jo neuvostohistorialle keskeisen nk. ”naiskysymyksen” (*zenski vopros*) merkityksen avaaminen Valko-Venäjän protestiliikkeen kontekstissa vaatii monipuolisempaa ja hienojakoisempaa analyysia. Brittiläinen *The Guardian* käytti ilmaisua ”flower power”, kun se viittasi protestiin osallistuneiden naisten muodostamiin rauhanomaisiin ihmisketjuihin tai lauantaisin järjestettyihin naisten marsseihin, joissa naiset kukat käsissään muodostuivat vaalien jälkeisen bruttaalin väkivallan uhreille osoitettavan solidaarisuuden symboliksi.¹ Tämä oli solidaarisuuden merkki paitsi protestin muille osallistujille, myös koko Valko-Venäjän yhteiskunnalle. Ehkä juuri kukkien viehättävyys ja

Naiset seisovat mellakkapoliisin edessä Pieramozhcau-kadulla Minskin keskustassa pidetyssä mielenosoituksessa, jossa protestoitii presidentinvaalien tulosta vastaan 10.8.2020. Kuva: Volha Shukaila / TUT.BY.

hauraus alleviivaavat sitä yhtäaikaisen kauneuden ja rohkeuden vaikutelmaa, joka syntyy kun eri ikäiset naiset yhdessä marssivat avoimesti kaduilla eri kaupungeissa. Tämä naisten näkyvyys julkisessa tilassa, mikä ilmaistiin mielenosoituksissa niin kukkien kuin myös valkoisten vaatteiden, protestin lippuun viittaavien puna-valko-punaisten sateenvarjojen, banderollien ja verbaalisten huutojen välityksellä, viittaa siihen mitä Frisken (2000) kutsuu ”julkiseksi naiseudeksi” (*public womanhood*). Tämä ei tarkoita, että kaikki mielenosoituksiin osallistuvat naiset tunnustautuisivat feministeiksi, tai että he olisivat syvästi poliittisia. Samaan aikaan he kuitenkin osallistuvat aktiivisesti julkiseen toimintaan (Gapova 2020) ja puhuvat omasta voimaantumisestaan, kasvavasta solidaarisuudesta sekä optimismista (From Silence to Voice, webinar 2020). Ennen kaikkea naisten yhteisyydestä julkisessa tilassa tuli symboli atomisoituneen jälkineuvostoliittolaisen yhteiskunnan muutoksesta kohti integroitua kokonaisuutta.

Naiset ovat toimineet usein muutoksen katalysaattoreina historian eri aikoina. Monien esimerkkien joukosta, joissa naisten rauhanomainen mutta sitkeä autoritaarisen hallinnon vastustus on saanut aikaan muutoksen, voi nostaa Argentiinan Toukokuun aukion äidit (*Madres de Plaza de Mayo*) (1977-2006) tai Puolan solidaarisuusliikkeen ja Anna Walentynowiczin roolin Gdańskin lakossa (Katz 2020). Valko-Venäjällä 37-vuotias Tsihanouskaja on vain yksi protestin symboli. Myös 73-vuotiaasta hauraanoloisesta eläkeläisestä Nina Baginskajasta, joka nähtiin askeltamassa Minskin katuja ja heiluttamassa lippua päänsä yläpuolella, tuli inspiraationlähde niin katutaiteelle, internetissä julkaistuille kuville, kuin myös kansainväliselle yleisölle, joka näki hänen kuvansa *Voguess*.² Yhdistämällä tämä tavallisten (joskin jo julkisstatuksen saavuttaneiden) valkovenäläisnaisten osallistuminen protestiliikkeeseen niiden naisten toimintaan, joilla jo on merkittävä sosiaalinen pääoma, kuten esimerkiksi jo mainitulla Svetlana Aleksijevitšillä³, on mahdollista muodostaa käsitys naisten laajamittaisesta omistautumisesta poliittiselle muutokselle Valko-Venäjällä.

Tämä osallistuminen ei ole puhtaasti feminististä, mutta se ei myöskään edusta tai edistä patriarkaalisia rakenteita. Vaikka valkovenäläiset, etenkin nuoremman polven edustajat, ovat vuorovaikutuksessa ulkomaisten kulttuurien kanssa (Valko-Venäjältä on helppo matkustaa esimerkiksi EU-maihin) ja ovat yhteydessä globaaleihin uutisvirtoihin internetin välityksellä,⁴ naiset Valko-Venäjällä ovat yleisesti ottaen omaksuneet hyvin erityislaatuisen näkökulman tasa-arvokysymyksiin. Se ei ole länsimielinen tai Eurooppa-myönteinen, eikä myöskään puhtaan ”feministinen”. Jotta ymmärtäisimme paremmin tätä jälkineuvostoliittolaista ”post-feminististä” katsantokantaa, on tarpeen kurkistaa lähihistoriaan. Naiset Valko-Venäjällä – EU:n ja Venäjän välissä – elävät samanlaisessa tilanteessa kuin naiset muissa jälkineuvostoliittolaisissa maissa. Neuvostoliiton jättämä ”pakotetun tasa-arvon” perintö, Neuvostoliiton jälkeisen ajan murrokset 1990-luvulla ja ”uusvanhoillisten” patriarkaalisten arvojen voimakas korostaminen viime aikojen valtion politiikassa ovat johtaneet naisten kohdalla omaleimaiseen itseymmärrykseen suhteessa yhteiskuntaan.

Neuvostojärjestelmä ja nykyisin Valko-Venäjän valtio tukee tietyiltä osin naisten autonomiaa ja sukupuolten välistä tasa-arvoa (esim. äitiysloma, päivähoido, pääsy korkeakoulutukseen, jne.), mutta käytännössä tämä on johtanut monien kohdalla kaksin- tai jopa kolminkertaiseen työtaakkaan: naiset tekevät täysiaikaista työtä, hoitavat työajan ulkopuolella lapset ja kodin sekä pitävät huolta yksityisyrittäjän pieteetillä omasta ulkonäöstään, mikä on naisille tärkeää pääomaa yhteiskunnassa menestymiseen. Valkovenäläiset naiset eivät kuitenkaan pidä itseään alistettuina. He haluavat muodostaa oman agendansa ja ovat siksi osin epäileviä länsimaisia feminismiä kohtaan, joka tosin usein ymmärretään väärin yhtenä yhtenäisenä liikkeenä.

Blagojević-Hjuson (2014) kutsuu tätä asennetta ”itse/uhrautuvaksi mikro-matriarkaatiksi” (*self/sacrificing micro-matriarchy*), missä naisilla on merkittävä vaikutusvalta yksityiselämän piirissä, mutta samalla he tekevät erilaisia uhrautuvaisia toimenpiteitä, kuten ottavat ikään kuin luonnollisena heille lankeavan vastuun kodista ja lastenhoidosta.

Itsensä uhraus toisin sanoen tekee mahdolliseksi naisten oikeutuksen autonomisena toimijana uusvanhoillisessa yhteiskunnassa, jossa vallitsee voimakas patriarkaalinen ideologia. Samalla se kuitenkin tuottaa oudon ”supernaisen” normin, jossa voimakkuus ja pärjäävyys sekoittuvat uhrautuvuuteen – naisen, joka on enemmän kuin vain tasa-arvoinen. Blagojević-Hjuson (2014) ymmärtää kuitenkin tämän itse/uhrautuvan mikro-matriarkan olevan ”vain väliaikainen vaihe matkalla tasa-arvoisempaan sukupuolijärjestykseen myös yksityisen piirissä” ja näin oikeastaan *tietynlainen emansipatorinen strategia* (kursiivi – G.M.). Vaikka sukupuolten välistä tasa-arvoa ei aktiivisesti tavoitella politiikan avulla tai sitä ei voi suoranaisesti havainnoida muuallakaan julkisessa tilassa tai edes tasa-arvodiskursseissa, tasa-arvoistavat käytänteet ovat voimistuneet yksityisen piirissä. Viimeaikaiset muutokset valkovenäläisessä sukupuolijärjestelmässä, kuten enenevässä määrin joustavat sukupuolisopimukset (esim. tietoinen yksinhuoltajaäitiys) ja naisten kasvava taloudellinen itsenäisyys ovat johtaneet yhä tasa-arvoisempaan, kumppanuutta korostavaan perhemalliin. Nämä kehityskulut yhdistettynä mahdollisuuteen vielä nojata myös perinteisen yhteiskunnan rakenteisiin (esimerkiksi isovanhempien tukeen) ovat esimerkkejä käytänteistä, jotka kiihdyttävät naisten voimaantumista ja mahdollistavat heidän näkyvän roolinsa myös yksityisen ”semiperiferian” ulkopuolella.

Vallanpitäjien patriarkaalinen diskurssi ja sen käsitys naisista epäitsenäisinä avainäänessäjinä (naisten osuus äänioikeutetuista on noin 60%) ei osunut yhteen ihmisten toiminnan ja mielipiteiden kanssa ruohonjuuritasolla ja tämä yllätti vallanpitäjät. Samaan aikaan kun poliitikot peräänkuuluttavat korkeampia syntyvyyslukuja ja painostavat naisia ”jäämään kotiin keittämään borssia” (Ousmanova 2020), sukupuolisopimukset yhteiskunnassa ovat muuttumassa. Perheestä on tulossa vähemmän hierarkkinen instituutio, ja naisten emansipaatio levää kattamaan yhä uusia ihmisryhmiä. Naiset omaksuvat yhä aktiivisemmän ja itsenäisemmän roolin (systeemin asettamien rajojen puitteissa) ja heillä on ”erilainen visio omista uramahdollisuuksistaan sekä käsitys omasta henkilökohtaisesta vapaudesta” (Ousmanova 2020). Paikalliset variaatiot feminismistä ja muista poliittisen aktivismin liikkeistä, kuten ympäristöliikkeestä, näyttävät tietä useiden yhtäaikaisten merkityksellisten ja kestävien horisontaalisten yhteyksien syntyemiselle (Fanailova 2020).⁵

Seuraava merkittävä valkovenäläisten naisten näkyvää roolia protestiliikkeessä selittävä tekijä on, että naiset eivät ainoastaan toimi patriarkan mukaisesti, vaan myös käyttävät patriarkan periaatteita sen haastamiseen. Protestit osoittivat roolien vaihtumisen kun naiset kirjaimellisesti tulivat kaduille suojaamaan miehiä omalla ruumiillaan.⁶ Samalla kun naiset osoittivat aktiivisempaa yhteiskunnallista toimijuutta ja tasavertaisuutta miesten rinnalla, he myös käyttivät hyväkseen patriarkaaliseen järjestelmään sisäänkirjoitettua ajatusta siitä, että poliisin erityisjoukot olisivat haluttomia vangitsemaan naisia (seuraten ajatuksia kunniaakoodista, maineen tahrautumisesta ja implisiittisestä hierarkiasta, jossa miehet toimivat puolustajina ja suojelijoina heikompia naisia, lapsia tai vanhuksia kohtaan). Toisin sanoen naiset esittivät patriarkaalista ”heikon” roolia systeemiä vastaan ja käyttivät sitä vallan välineenä.⁷ Tämän lisäksi se, että naiset nähdään vähemmän uhkaavina, mahdollisti sen, että protestit kuvattiin väkivallattomina, mikä edelleen teki tyhjäksi valtion median yritykset esittää mielenosoitukset karmivina väkivaltaspektaakkelina.⁸ Viimeiseksi voi vielä sanoa, että valkovenäläiset naiset ovat tietoisia siitä, että yhteiskunnan

rakenteet uusintavat sitkeästi binaarista ajattelua ja sukupuolten välistä epätasa-arvoa, että nämä näyttäytyvä monille välttämättöminä ja että naiset itsekin osallistuvat käytännön tasolla niiden uusintamiseen. He kuitenkin pystyvät refleктоimaan ja problematisoimaan näitä rakenteita luovan huumorin ja protestitaiteen keinoin. Yksi paljonpuhuva esimerkki on mielenosoituksessa käytetty juliste, jossa luki ”Kyllä, minulla on ne päivät kuukaudessa – päivät vastustaa diktatuuria” (U menja ”eti dni” – dni borby s diktaturoi) (Gorpichenko 2020). Toinen esimerkki samasta ilmiöstä on uudelleen käyttöön otettu toisen maailmansodan aikainen juliste, jossa teksti ”Rodina-mat zovjot” (Äiti-Venäjä kutsuu!) on vaihdettu ”Rodina, Mash, zavjot!” eli ”Isänmaa, Masha kutsuu!” viitaten triumviraatin Maria Kolesnikovaan (Davis and Davlashyan 2020), ja kolmas ”morsianten performanssi”, jossa naiset tekivät valkoisista morsiuspuvuistaan vallankumouksen valko-puna- Valkolippuja (Fanailova 2020). Esimerkkejä on paljon lisää ja näyttääkin, että protestitaide tarjoaa lähes loputtomat mahdollisuudet tällaisille sukupuolirooleja karnevalisoiville poliittiselle kannanotoille.

Yllä käsitellyt esimerkit ja niiden taustatekijät kuvaavat ihmisarvon vallankumousta ja naisten roolia siinä kiinnittäen erityisesti huomiota muutoksiin yksityisen ja julkisen välillä. Toisin sanoen Valko-Venäjän protestien kenties näkyvin piirre on se, että niissä yksityinen on tuotu julkisen piiriin tiettyjen päämäärien edistämiseksi. Kysymys on kuitenkin myös oikeudesta puhua ääneen, eikä vain naisena vaan myös kansalaisena, joka edustaa maata johon ylpeänä kuuluu. Se, että merkitseekö tämä naisten väliaikaista politisoitumista vai pidempiaikaista kehityskulkua osana valkovenäläisen yhteiskunnan laajempaa murrosta jää vielä avoimeksi kysymykseksi. On kuitenkin selvää jo tässä vaiheessa, että Valko-Venäjälle on syntynyt kansakunta, jossa naisista on tulossa entistä näkyvämpiä. Naiset ovat astumassa pois semiperiferiastaan ja osallistumassa kansakunnan rakentamisen monimutkaiseen prosessiin vaikuttaen sekä tulevaisuuden visioihin että jo käynnissä olevaan sosiaaliseen kehitykseen Valko-Venäjällä ja ehkä myös sen naapurimaissa.

Galina Miazhevich

Englannista suomentanut **Jaakko Turunen**

Viitteet

- 1 *The Guardian Weekly* omisti 21.8.2020 kansikuvan Valko-Venäjän protesteille kutsuen niitä ”kukaisvallaksi” (”Flower Power. The Women driving Belarus’ movement for change”).
- 2 Baginskajan muotokuvia julkaistiin Italian *Voguen* online-versiossa syyskuussa 2020.
- 3 Aleksijevitš muun muassa on pyytänyt tuen osoitusta ja solidaarisuutta merkittäviltä venäläisiltä henkilöiltä ja esimerkiksi venäläinen kirjailija Ljudmila Ulitskaja ilmaisi tukensa julkisessa lausunnossa.

- 4 Nyt heitä tukevat myös merkittävät länsimaiset naisjohtajat kuten Hilary Clinton, Dalia Grybauskaitė ja Vera Jurova, ks. Hartyja '97 (2020).
- 5 Olga Shparagan mukaan (joka muuten vangittiin protestien aikana) hallintokoneiston vastaus koronapandemiaan paljasti sen yhteiskuntasopimuksen joka vallitsee vakaan autoritaarisen hallintokoneiston ja ihmisen välillä: naiset hoiva-alalla kohtasivat hallinnon tuen poissaolon (Fanailova 2020).
- 6 Tämän voi myös tulkita itseuhraavaksi toimeksi. Tosin nyt naiset uhrasivat itsensä yksityiselämän piiriin sijaan julkisessa tilassa ja patriarkaatin yhdessä murtumakohdassa, jossa jotkut miehet ovat vallassa mutta toiset miehet ovat vallan hylkäämiä ja heikkoja ja tarvitsevat suojelua. Tilanteessa, jossa valtio hylkää roolinsa kansalaisten suojelijana ja yhteiskuntasopimuksen vartijana, naisilla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin luottaa itseensä (Walker 2020).
- 7 Protestien jatkuessa myös naisia alettiin ottaa kiinni huolimatta siitä ovatko he nuoria, vanhoja tai näkyvästi raskaina.
- 8 Naiset myös näkyivät useammin valkovenäläisissä vaihtoehtomediaissa sekä kansainvälisessä mediassa tuoden esiin moninaisia kuvia ja ilmauksia uhmakkuudesta vihaan ja epätoivoon.

Lähteet

- AFP (2020), Belarus Opposition Trio Nominated For 2021 Nobel Peace Prize, Agence France Presse, 18.10., <https://www.barrons.com/news/belarus-opposition-trio-nominated-for-2021-nobel-peace-prize-01603029304?tesla=y> (Tarkistettu 24.11.2020).
- Blagojevic-Hjusun, M. (2014) Transformation of parenthood: The semiperipheral perspective, *Sociologia* 56:4, 383–402, DOI: 10.2298/SOC1404383B.
- Bush, D. (2020). No Modest Voices: Social Media and the Protests in Belarus, *Stanford Internet Observatory*, 28.8., <https://cyber.fsi.stanford.edu/io/news/no-modest-voices-social-media-and-protests-belarus> (Tarkistettu 24.11.2020).
- Davis, S. and Davlashyan N. (2020), Soviet WWII propaganda revised to hail detained Belarus opposition figure Maria Kolesnikova, *Euronews*, 10.9, <https://www.euronews.com/2020/09/10/soviet-wwii-propaganda-revised-to-hail-detained-belarus-opposition-figure-maria-kolesnikov> (tarkistettu 24.11.2020).
- Fanailova, E. (2020). ”Avtoritarism—ne takaya prostaya shtuka. Belarus i zhenskii protest”, *Svoboda.org*, https://www.svoboda.org/a/30847487.html?fbclid=IwAR04WGCt6sPB-fuyJj-029P8oIvhGSO1ffANeTyfEOuJW2hVGBQcQ_T-mnnM (tarkistettu 24.11.2020).
- Friskén, Amanda (2000). Sex in politics: Victoria Woodhull as an American public woman, 1870-1876. *Journal of Women's History* 12:1: 89–111.
- From Silence to Voice (2020): The 2020 Women's Protest, webinar, https://www.facebook.com/events/981459485688816/?post_id=987276888440409&acontext=%7B%22source%22%3A%2229%22%2C%22ref_notif_type%22%3A%22admin_plan_mall_activity%22%2C%22action_history%22%3A%22null%22%7D¬if_id=1603367573277876¬if_t=admin_plan_mall_activity&ref=notif22/10/2020 (tarkistettu 24.11.2020).
- Gapova E. (2020). ”Svetlana Tikhonovskaya ot lichnogo k politicheskomu”, *Open democracy*, <https://www.opendemocracy.net/ru/tikhonovskaya-ot-politicheskogo-lichnomy/> (Tarkistettu 24.11.2020).
- Gorpichenko A. (2020). Interview with Olga Romanova, https://povaha.org.ua/da-u-menya-ety-dny-dny-borbyi-s-dyktatoroj-yntervyu-pro-femynyzm-protestyi-y-zhyn-v-belarusy/?fbclid=IwAR2jn-RYdzBalSd1y_X35LrYLizLfYnzUcZNzKEi6XWEgRoVA5v3hnfZx77E (tarkistettu 24.11.2020).
- Hartyja '97 (2020), “Clinton, Grybauskaitė And Yurova Supported Belarusian Protests”, 23.10. *Hartyja '97 -nettisivusto*, <https://charter97.org/en/news/2020/10/23/397954/> (Tarkistettu 3.12.2020)

- Herasimenka, A., Lokot, T., Onuch O. and M. Wijermars (2020). There is more to Belarus's 'Telegram revolution', *The Washington Post*, 11.9.
- Katz, M (2020). Women as a symbol of protest—Belarus and other examples. Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=Bf97g1ZTCYg> (tarkistettu 24.11.2020).
- O'Loughlin J., Toal, G. and Bakke, K. (2020) Is Belarus in the middle of a generational upheaval? *Global Voices*, 17.9., https://globalvoices.org/2020/09/17/is-belarus-in-the-midst-of-a-generational-upheaval/?fbclid=IwAR3_YY3ksPvrSSVPT8oFNACue93AoTAioaTxH1_i5oyhi9TanPR8WfvZzU (Tarkistettu 24.11.2020).
- Ousmanova, A. (2020). Belarus 2020: Time for #evaluation, Institute for Human Sciences, <https://www.iwm.at/chronicle-from-belarus/almira-ousmanovabelarus-2020-time-for-evaluation/> (tarkistettu 24.11.2020).
- The PEN pod (2020). "Resisting Political Violence and Dictatorship in Belarus with Hanna Komar", *The PEN Pod*, 25.9., <https://pen.org/the-pen-pod-hanna-komar/?fbclid=IwAR1RnBfXe8Jw-2LbyUW0bavwMT-UNgXPqpISH-ILWRC1b39ndtdzBn3iMiC> (Tarkistettu 24.11.2020).
- Walker S. (2020) We can only help ourselves: Women in Belarus take protest into their own hands, *The Guardian*, 14.8., <https://www.theguardian.com/world/2020/aug/14/women-belarus-take-protests-into-their-own-hands> (Tarkistettu 24.11.2020).

Ruumiillinen itseäänmäärittämisoikeus ja valtarakenteet Valko-Venäjällä

Valko-Venäjää pidettiin 26 vuotta Euroopan viimeisenä ja vakaimpana diktatuurina. Järkymätön hallitus on ollut asiasta ylpeä ja kutsunut sitä jopa maabrändiksi. Tällaisen imagon takaa ei aina ole ollut mahdollista nähdä Valko-Venäjän kansalaisten todellisia kasvoja, ja yleisissä mielikuvissa valkovenäläisiä on pidetty rauhallisina, politiikkaan välinpitämättömästi suhtautuvina ihmisinä, jotka eivät juurikaan kykene vastustamaan ja protestoimaan. Vuoden 2020 tapahtumat ovat kuitenkin osoittaneet, että valkovenäläiset ovat kasvaneet ulos heitä sortavista rakenteista. Kauan kasautuneet ja ulospääsykanavaa etsineet protestimielialat ovat purkautuneet ja ravistelevat maata sen perustuksiin asti, kuten mikä tahansa pitkään patoutunut voima. Nyt on meneillään kansakunnan elpymisjakso ja valkovenäläiset luovat mielteliäänä uutta perustaa jo ainaiseksi muuttuneelle maalle.

Protestiliikkeen luonne ja voima ovat muotoutuneet suurelta osin itseäänmäärittämisoikeuden käsitteen kautta. Itseäänmäärittämisoikeus tarkoittaa oikeutta henkiseen ja ruumiilliseen vapauteen, koskemattomuuteen, joka korostaa yksilön oikeutta määrittellä omaa elämäänsä ja identiteettiään, elää omana itsenään. Erityisesti ruumiillisen itseäänmäärittämisoikeuden loukkaukset ovat nostattaneet valkovenäläisissä välittömiä vastalauseita. Ihmisoikeuksien nojalla henkilökoh-
taisen koskemattomuuden loukkaukset ovat vähintäänkin epäeettisiä ja jopa rikollisia. Ruumiillisen koskemattomuuden suoja heijastuu ainakin kahdessa keskeisessä kansainvälisessä asiakirjassa: YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa (United Nations 1948) sekä kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleisjulistuksessa (United Nations 1966). Samoin vammaisten henkilökohtaisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa puhutaan fyysisen ja psyykkisen koskemattomuuden suojan välttämättömyydestä (United Nations 2006).

Tässä yhteydessä voi nostaa esiin erään politiikan sosiologian teoreettisista käsitteistä, jossa ruumiillinen itseäänmäärittämisoikeus on keskeisessä roolissa. Foucault'n juridis-diskursiivisen valtakäsityksen mukaan valta on voimaa, joka toimii vain repression ja tabujen kautta ja ylläpitää kontrollia väkivallan uhalla tunkeutuen ylhäältä alaspäin pitkin vallan vertikaalia.

Foucault'n (1978) mukaan Länsi-Euroopan valtioiden historiassa väkiluvun ja huolenpidon tarpeen kasvaessa, lähestyttäessä modernia valtiota, valta muuttuu muotoaan kahden ääripään ”biopolitiikaksi”. Ensimmäinen niistä hallitsee sosiaalista kehoa kontrolloimalla hedelmällisyyttä, kuolemaa ja seksuaalisuutta; toinen katsoo ihmiskehoa erilaisten manipulaatioiden kohteena. Nykytodellisuudessa nämä mekanismit toimivat yhdessä ja täydentävät toisiaan. Biovallan käsitteeseen kuuluu käsitys subjektiudesta. Biovallan vastustaminen, Foucault'n (1988) mukaan, vaatii haavoittuvassa asemassa oleville ihmisryhmille luotuja käyttäytymismalleja, jotka auttavat heitä puolustautumaan. Haavoittuvassa asemassa olevien tulisi luoda uusia viestinnän ja kulttuurisen koodauksen muotoja, jotka palvelevat heidän oikeuksiaan, synnyttävät sopusointua viranomaisten kanssa eivätkä salli viranomaisten sanella heitä koskevia sääntöjä.

Viranomaisten välinpitämätön suhtautuminen koronaviruspandemiaan oli yksi syy valkovenäläisten tyytymättömyyteen, joka puolestaan johti valtion kontrollin ilmentämään biopolitiikkaan. Tyytymättömyyteen ei johtanut niinkään itse tartuntataudin aiheuttama kriisi, vaan valtiollisen kontrollin ilmeneminen biopolitiikan muotoina. Ihmisten kärsivällisyyden rajoja koettelivat systemaattinen kiusaaminen, kansalaisten maalittaminen ja luokittelu muun muassa terveyden ja fyysisten ominaisuuksien perusteella. Aljaksandr Lukašenkan tiedetään kommentoineen esimerkiksi erään eläkkeensaajan koronaviruksen aiheuttamaa kuolemaa sanoen ”miten on mahdollista elää 135 kilon painoisena” ja todenneen, että ”75 ikävuoden jälkeen ei ole mitään syytä käyskennellä kaduilla”. Presidentinvaalien kampanjointia säästivät alusta pitäen massoitaiset pidätykset, ja jo tuolloin maata vavisuttivat erityisesti vammaisten kaappaukset. Julkisuuteen nousi sanonta ”perustuslakia ei ole kirjoitettu naista varten – rep-panehanan murtuu, jos häntä sillä aletaan rasittaa”.

Eräänlainen kulminaatio ja siirtymä sanallisista ja ajoittaisista ruumiillisen itsemääräämisoikeuden loukkauksista totaaliseen väkivaltaan koitti vilpillisten vaalien jälkeen ja sitä merkitsivät äänestyslipukkeiden tuhoaminen ja kieltäytyminen protokollien tarkistamisesta. Rauhanomaisesti kaduilla mieltään osoittaneita ihmisiä vastaan käytettiin julmaa fyysistä voimaa. Ihmisjoukkoja, joissa oli naisia ja teinityttöjä, lyötiin raa’asti, heitettiin kranaateilla ja media on raportoinut myös kuoliaaksi ammutuista protestoijista. 10.–12. elokuuta pidätettiin yli 7 000 ihmistä. Heitä pidettiin vankina epäinhimillisissä olosuhteissa: pidätettyjä kidutettiin, pilkattiin, heille ei tarjottu vettä, ruokaa eikä henkilökohtaisen hygienian tarvikkeita, jopa vessassa käynti kiellettiin. Kansalaisjärjestöjen tekemän tutkimusten mukaan ainoastaan Minskissä hallinnon mobilisoiman väkivaltakoneiston toimista kärsi elo-syyskuussa 2020 yli 1 376 ihmistä (Mediazona 2020). Joka kolmas sai keskivaikeita ruhjeita ja haavoja. Yli 6 000 ihmistä lyötiin mielenosoitusten aikana ja pidätysten jälkeen. Samassa yhteydessä kirjattiin tapahtuneeksi ainakin kolme raiskausta. Yksi raiskauksen uhreista oli alaikäinen. Pahoinpitelyjen ja kidutusten määrät olivat todellisuudessa huomattavasti suurempia. Tuomioistuinjärjestelmän virhetilassa ihmisillä ei ole ollut pienintäkään mahdollisuutta hakea itselleen oikeutta.

Alusta lähtien protesti on ollut sekä homogeeninen että edustanut samalla monenlaisten sosiaalisten ryhmien irtiottoa. Aikaisemmin monet näistä ryhmistä olivat olleet Lukašenkan itsestäänselvää tukijakuntaa, mutta yksikään näistä ryhmistä ei ilmaissut hänelle varauksetonta tukeaan vuoden 2020 vaaleissa. Vastauksena kolme päivää jatkuneelle verenvuodatukselle ensimmäiset valkoisiin pukeutuneet naiset liittyivät väkivaltaa vastustavien riveihin keskiviikkona 12. elokuuta. Tästä eteenpäin nimenomaan keskiviikkoa alettiin pitää naisten protestin päivänä.

Muistan sen nopeuden ja laajuuden, jolla monet naiset lisäsivät ystävättäriään ja tuttaviaan paikallisiin Telegram-keskusteluihin yhdistääkseen heidät rauhanomaiseen mielenosoitukseen. Muistan myös, kuinka väkivaltakoneisto ryskytti mielenosoituksen järjestäjinä pitämiensä naisten ovia ja kuinka nämä kiireessä kirjoittivat sydäntä raastavia viestejä – poistakaa minut chatista! Poistukaa chatista itse! Juoskaa! Kotietsintöjen jälkeen he saivat useimmiten 15 päivän vankeusrangaistuksen.

Pelkästään pelko tai katkeruus läheisten kohtalosta eivät motivoineet naisia lähtemään kaduille. Protesteihin johtivat pitkään jatkunut mielipiteen- ja sananvapauden lamaannus sekä heikot mahdollisuudet todelliseen poliittiseen toimintaan teeskentelyn sijaan. Mieltään osoittaneet naiset eivät pyrkineet projisoimaan raivoa tai kostonhimoaan, vaan omantunnon puhtautta ja uskoa sisäisen oikeudenmukaisuuden voittoon.

Sitten alkoivat yhä laajemmat protestit, niin sanotut naisten lauantaimarssit. Julkeine kyltteineen ja tinkimättömine huudatuksineen, joissa peräänkuulutetaan naisten oikeuksia, näistä marseista on kehkeytymässä entistä koreampia ja räikeämpiä. Naisjoukot riistäytyvät poliisirivistöjen läpi ja suojaavat ohitse kulkevia miehiä pidätyksiltä omilla kehoillaan ja vimmaisilla kiljahuksillaan. Jotkut saattoivat ensi alkuun ajatella, että naisellinen kauneus ja herkkyys estäisivät väkivaltakoneistoa kajoamasta heihin voimalla. He eivät ymmärtäneet, että Valko-Venäjän hallinto on jähmettynyt esimoderniin keskittämismalliin, jossa yhdestä ainoasta käskystä riippuu, käytetäänkö mielenosoittajia vastaan väkivaltaa vai ei. Nähtyämme hirvittäviä kohtauksia (ks. Onliner 2020), joissa naisia puserretaan seinään ja riuhdotaan irti toisistaan, asia lienee selvä.

Eräs opiskelukaverini Olga on kirjoittanut, ettei elättele illuusioita liioin siitä, että vallanvaihdon myötä maasta katoaisi tarve puolustaa HLBTIQ+-henkilöitä, naisia, maahanmuuttajia, vammaisia tai muita vähemmistöjä, jotka jo paljon ennen protestiliikkeen syntymää ovat joutuneet taistelemaan olemassaolonsa ja turvallisuutensa puolesta. Kun hän yleisen protestin aikaan nosti ilmaan sateenkaarilippunsa, alkoi satunnainen mieshenkilö vaatia häntä laskemaan sen. Ihmismassat alkoivat kuitenkin kaiunomaisesti toistaa Olgan kuuluvia sanoja ”Tämä on minun kaupunkini! Tämä on meidän kaupunkimme!”, joten mies näki paikkansa mellakkapoliisin joukoissa ja poistui allapäin.

Maanantaisin mielenosoituksiin alkoi liittyä eläkeläisiä ja opiskelijoita. Mummot ja papat, joita oli aina pidetty vallanpitäjien tukipilareina, protestoivat nyt pelottomasti, eivätkä epäro'i asettua puolustamaan nuorempia, olivatpa he sitten lääkäreitä tai opiskelijoita. Kuvat miliiseistä suihkuttamassa pippurikaasua vanhojen naisten kasvoille ovat levinneet ympäri maailmaa. Näin itse järjestelmä on paljastanut palasen Valko-Venäjän tasavallan arjen todellisuutta, jossa vanhuksiin, erityisesti vanhoihin naisiin kohdistuva väkivalta on yleistä (ks. United Nations Population Fund 2019).

Täsmälleen viikon kuluttua vanhusten riveihin liittyi opiskelijoita – järjestely on heidän kannaltaan turvallisempi. Mieltään aktiivisesti osoittavat ja varsinkin pidätetyt opiskelijat erotetaan korkeakouluista. Korkeakoulujen johtajat ovat antaneet ymmärtää, että opintojen äärelle on kuitenkin mahdollista palata tunnustamalla menneisyyden ”virheet”. Monet nuorista ovat kärsineet kiinniotettuina ollessaan väkivallasta, nälästä ja nöyryytyksestä, heidän moraalinen ja fyysinen kuntonsa on murskattu. Nyt heille tarjotaan mahdollisuutta hieroa sovintoa omantuntonsa kanssa ja jatkaa opintojaan vielä yhden häpeällisen oljenkorren kautta. Vuosien ajat opiskelijat ovat vaatineet uudistuksia, kuten maksuttomien korkeakouluopintojen jälkeisen pakollisen työssäoloehdon ja maksullisten uusintatenttien poistamista sekä Valko-Venäjän koulutusjärjestelmän liberalisointia ja liittämistä osaksi Bolognan prosessia. Lienee

tarpeetonta todeta, ettei heidän vetoomuksiaan ole koskaan aiemmin kuunneltu.

Torstaina marssille päättivät osallistua vammaiset henkilöt, eikä niistä tälläkään kertaa selvitty ilman pidätyksiä. Ohitin joukon kadulla päivystäviä liikennepoliiseja, joita pieni pyörätuoleilla ja kainalosauvoilla kulkeneiden kauniiden ja ylpeiden ihmisten saattue pelotti niin kovasti, että he olivat rakentaneet useita tiesulkuja. Kuulin radiopuhelinten rätinän ja näin heidän kasvoillaan pelon ja haluttomuuden hyväksyä tilannetta.

Vallanpitäjät eivät tunnu ymmärtävän, ettei protestiliike, joka samaan aikaan vaikuttaa niin pirstaleiselta kuin yhtenäiseltäkin, toimi ylhäältä käsin annettujen käskyjen mukaan. Se muodostuu elävästä verkostosta, jonka piirissä jokainen aktivismin teko on vapaaehtoinen. Koordinoinnin tai organisaattoreiden etsintä on ollut turhaa. Tämä ei kuitenkaan yllätä, sillä mielenosoittajat eivät ole muotoutuneet jäykäksi rakenteeksi – he käyttävät horisontaalisia yhteyksiä ja vapaaehtoisuuden periaatetta. Naisten, HLBTIQ+-henkilöiden, vammaisten, eläkeläisten ja opiskelijoiden protestit edustavat juuri sellaista desentralisoitua organisoitumisen ja tulevaisuusvastuun manifestoitumisen muotoa, joka Foucault'n ideoiden valossa toimii vapauttavana ja antaa näihin ryhmiin kuuluville mahdollisuuden tulla kuulluiksi, ajaa omia etujaan – tuoda itseään julki ja päättää, missä järjestyksessä heidän asioitansa hoidetaan.

Aivan äskettäin Valko-Venäjän tasavallasta tuli yksi maista, joka allekirjoitti harhaanjohtavasti Geneven konsensukseksi kutsutun julistuksen. Itse asiassa se on Trumpin hallinnon, Brasilian ja muutaman muun konservatiivisen maan poliittinen väline kontrolloida naisten oikeutta omaan kehoonsa lakisäännöksellä, joka asettaa keskiöön ihmiselämän ja perheen säilyttämisen. Julistus tukee paternalistista suhtautumista naisten terveyteen, joka on ristiriidassa ruumiillisen itsemääräämisoikeuden kanssa. Valko-Venäjän mielenosoitusten yhteydessä kiinnostavin on julistuksen osa, joka koskee kansallisen identiteetin ja suvereniteetin suojelua globaalissa politiikassa. Taipumus alleviivata kansallista identiteettiä ei ole tässä yhteydessä sattumaa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen samoin kuin rokotusten, maahanmuuton tai lastensuojelun ja perhetyön vastaiset kampanjat, joilla on Itä-Euroopassa vahva institutionaalinen tuki, liittyvät hyvin läheisesti patrioottiseen diskurssiin. Joissain maissa hallinto kokee tarvetta rakentaa moraalinen vastapaino ”länsimaisille arvoille”, houkutellessa ihmisiltä tukea, kylvää pelkoa ja virittää yleinen mielipide vastustamaan yhä uusia subjektiuden puolia esiin tuovia ryhmiä, kuten HLBTIQ+ -yhteisön edustajia, maahanmuuttajia ja jopa naisia.

Valko-Venäjän kansa opettaa kahdelle muulle julistuksen allekirjoittaneelle Euroopan valtiolle, Puolalle ja Unkarille, demokratian aakkosia. Ne ovat jo käyneet läpi demokratisoitumisen prosesseja, mutta nykyään kamppailevat poliittisen kriisin kanssa ja etsivät uusia ideoita poliittisen tasapainon saavuttamiseksi. Siksi niille saattaa olla tarpeen nähdä Valko-Venäjän kulkevan uudella tavalla samaa polkua kuin ennen – tällä kertaa luottavaisin mielin, että heidän yhteiskuntansa sittenkin etsii ja löytää keinon ottaa huomioon kaikkien ryhmien oikeudet ja vastustaa kivistynyttä autoritaarisuutta.

Näitä ajatuksia ja oppeja eivät ole tuottaneet ylhäältä alaspäin Valko-Venäjän elitistiset ryhmittymät, vaan ne on muodostettu ruohonjuuritasolla monien vuosien kamppailun aikana vaikeissa olosuhteissa. Aivan kuten tänä päivänä valkovenäläiset protestoivat vähitellen, rauhanomaisesti, määrätietoisesti ja tahdikkaasti nykyhallintoa vastaan, kansalaisyhteiskunnan edustajat ovat jo monien vuosien ajan etsineet oikeudenmukaisuutta. Valkovenäläisten ihmisoikeuksia ajaneiden kansalaisjärjestöjen vuosikymmenien työn tulos oli esimerkiksi laki perheväkivaltaa vastaan. Miltei valmistumaisillaan ollut hanke kuivui kokoon vuonna 2018 yhden ainoan Lukašenkan käyttämän virkkeen takia. Hänen mukaansa kyseinen laki edusti ”Lännessä apinoituja typeryyksiä, sillä osa lapsista todella tarvitsee remmiä”. Tämän

jälkeen sisäministeriön virasto, joka niin ikään oli ottanut aktiivisesti osaa projektiin, muutti jyrkästi kantaansa ja irtisanoutui aiemmista suunnitelmistaan edistää lakihanketta. Nyt, kahden vuoden kuluttua juuri tämän viraston edustajia syytetään siviilikansalaisten kidutuksesta ja pahoinpitelystä, lapset leikkivät puistossa mielenosoittajia ja OMONilaisia ja yhteiskunta marssii yhteen tahtiin väkivaltaa vastaan.

Tällaisen lain hyväksyminen on ennalta määrätty, ja enää se on vain ajan kysymys. Sillä välin Valko-Venäjä hämmästyttää edelleen koko maailmaa mielenosoittajien sietokyvyllä ja rohkeudella. Nykyhallinnon keinot demonstroida valtaa – väkivalta, kidutus ja niitä seuraavat häirintä, vaino ja massiivinen pelottelu – ovat helposti yhdistettäissä juridis-diskursiiviseen valtakäsitykseen. Silti kaksi näille keinoille ominaista piirrettä myös rajoittaa niiden käyttömahdollisuuksia. Yhtäältä jatkuva tarve kasvattaa teatraalista efektiä, joka heikkenee vääjäämättä jatkuvan vastustuksen olosuhteissa, kun mikään ei enää hätkähdytä valkovenäläisiä. Toisaalta repression ylläpitäminen vaatii valtavia taloudellisia resursseja, jotka ennemmin tai myöhemmin hupenevat.

Niin fyysistä kehoa ja itsemääräämisoikeutta vastaan suunnatut halventavat lausunnot kuin sosiaalista kehoa rajoittavien ja kontrolloivien lakien säätäminenään eivät lopulta riitä taltuttamaan protestia. Rajoitukset, joiden kanssa valkovenäläiset ovat eläneet taustalla ja joita he ovat yrittäneet vastustaa monien vuosien ajan luoden säännöllisesti ensimmäisiä ennakkotapauksia maan julkisessa politiikassa, ovat osuneet säätäjiään omaan nilkkaan. Niiden luoma vastakkainasettelu on nostanut esiin kansalaisia, jotka laillisin keinoin ja vuoropuhelun kautta ovat aina puolustaneet oikeuksiaan. Maahan on vähitellen kehittynyt kansalaisyhteiskunta, joka toimii vahvana tukena kriisitilanteissa. Nyt protestiliike on asettanut selkeät vaatimukset eikä aio alistua hallinnollisiin ja menettelyllisiin huijauksiin tai pyrkimyksiin säilyttää häilyvä rauha.

Foucault on esittänyt, että nykyaikainen valta on monimutkaista ja käyttää pääasiassa sääteleviä ja kurinpidollisia toimia, ei väkivaltaisia. Valko-Venäjällä epäonnistui yritys säilyttää näennäinen hallitus, joka tosiasiallisesti panisi täytäntöön sille uskotut valtuudet. Takaisin arkaisten aikojen verenvuodatukseen taantunut rakenne on muutamassa päivässä menettänyt kansalaistensa luottamuksen ikuisesti.

Ero eri valtatyyppien käyttämien keinojen ja sen ymmärtämisen välillä, kuka keinoja voi käyttää ja mihin tarkoituksiin, on osoittautunut valkovenäläisille liian ilmeiseksi. Väkivallan teatteri ei ole tehnyt heihin vaikutusta, mutta viha on tuonut heidät yhteen yhteistä surua vastaan. Joka viikonloppu kymmeniä ja satoja tuhansia ihmisiä kokoontuu kaupunkien kaduille. Viikon jokaisena päivänä heleät, paikalliset kulkueet ja naisten, opiskelijoiden ja eläkeläisten mielenosoitukset paitsi rohkaisevat muita kansanryhmiä ilmaisemaan entistä suurempaa solidaarisuutta ja edistämään protestiliikettä eteenpäin, myös ajamaan omaa asiaansa, hakemaan näkyvyyttä ja puolustamaan oikeuksiaan.

Kirjoittaja on opiskelija Valko-Venäjältä. Julkaisemme tekstin poikkeuksellisesti nimettömänä kirjoittajan turvallisuuden suojaamiseksi.

Tekstin on suomentanut venäjistä **Riku Toivola**.

Lähteet

- Foucault M. (1978), *The History of Sexuality*, translated by R. Hurley. New York: Pantheon Books.
- Foucault M. (1988), The ethic of care for the self as a practice of freedom. - *The Final Foucault*, toim. Bernhauer J. and Rasmussen D. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Mediazona (2020), Minsk izbityi. *Kak siloviki kaletšili protestujušičih - issledovanije "Mediazony"* 13.10.2020. <https://mediazona.by/article/2020/10/13/minsk-beaten> (Tarkistettu 30.11.2020).
- Onliner (2020), *Vetšer v gorode: marš v podderžku repressirovannyh zakonšilsja zaderžanijami* 8.9.2020. <https://people.onliner.by/2020/09/08/vlasti-ozvuchili-svoj-plan-vyxoda-iz-politicheskogo-krizisa> (Tarkistettu 30.11.2020).
- United Nations (1948), *Vseobščšaja deklaratsija prav tšeloveka* 10.12.1948 https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (Tarkistettu 30.11.2020).
- United Nations (1966), *Meždunarodni pakt o graždanskih i političšeskih pravah* 16.12.1966. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml (Tarkistettu 30.11.2020).
- United Nations (2006), *Konventsija o pravah invalidov* 13.12.2006. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml (Tarkistettu 30.11.2020).
- United Nations Population Fund (2019), *Issledovanije po rasprostranjonnosti nasilija v otnoshenii ženščštin*. <https://belarus.unfpa.org/ru/publications/исследование-по-распространённости-насилия-в-отношении-женщин-проведённого-институтом> (Tarkistettu 30.11.2020).

Joulun parhaat — kirjalahjat —

Jelena Tšižova
**MUISTISTA
PIIRRETTY
KAUPUNKI**

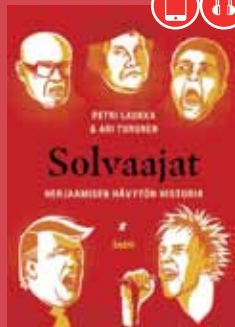
Michael Jones
LENINGRAD
PIIRITYKSEN VUODET

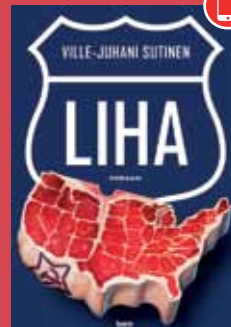
Kaarina Aitamurto,
Elina Kahla
& Jussi Lassila (toim.)
**SANDARMOHISTA
SKOLKOVOON**
HISTORIAPOLITIIKAN
PITKÄ VARJO

Katri Merikallio
TARJA HALONEN
ERÄÄN AKTIVISTIN
TARINA

Petri Laukka
& Ari Turunen
SOLVAAJAT
HERJAAMISEN
HÄVYTÖN HISTORIA

Ville-Juhani Sutinen
LIHA

= Myös e-kirjana

= Myös äänikirjana

Kirjakaupoista ja osoitteesta: intokustannus.fi

into

Neuvostoliiton talousmaantiede ja Venäjän kehityspolut

Pandemiaolosuhteet eivät ole este suurillekaan unelmille. Tämän vuoden keväällä tuli kulu-neeksi tasan 100 vuotta siitä, kun espanjantaudin piinaamalla ja sisällissodan runtelemalla Neuvosto-Venäjällä kokoontunut bolševikkien toimeenpaneva keskuskomitea hyväksyi Vladimir Leninin myötävaikutuksella laaditun suunnitelman valtiollisesta sähköistämishoh-jelmasta, GOELROsta.

GOELROn tavoitteena oli luoda yhtenäinen, keskusvaltiojohtoinen talousmaantiede rakentamalla alueellisista voimalaitoksista koostuva valtiollinen verkosto. Kymmenvuo-tiseksi suunnitellun sähköistämishojelman perustalle alettiin rakentaa samalla maailman ensimmäinen, kokonainen valtiojärjestelmän käsittävä teollistamishojelma, jonka tavoitteena oli suunnitella yhtenä kokonaisuutena toimiva talousjärjestelmä. Leninin omassa visiossa yritystoiminnalla olisi keskeinen rooli tässä järjestelmässä, mutta siten, että valtion johtama kansantalous itsessään olisi ainoa ja kaiken taloudellisen toiminnan kattava liikeyritys.

GOELRO-ohjelman toteutuminen alkuperäisessä laajuudessaan jäi 1920-luvulla jälkeen tavoitteistaan, osin yhteiskunnallisen tilanteen ja Neuvosto-Venäjän sisäpoliittisen epävakau-den myötä. Tästä huolimatta GOELRO-ohjelma piirtyi historiaan esimerkkinä poikkeukselli-sesta talouspoliittisesta ongelmasta. Ohjelmaa voi pitää maailmanhistorian ensimmäisenä ja mittakaavassaan ehkäpä kaikkein konkreettisimpina esimerkkinä, jonka avulla yhteiskunnan johtavat tahot pyrkivät päätöksenteon kautta ratkaisemaan erään taloustieteen suurimmista kysymyksistä. Eli sen, millä periaatteilla ja menetelmillä kokonaisen talousjärjestelmän toiminta olisi toteutettavissa koko yhteiskunnan laajuudessa?

GOELRO-ohjelma tavoitteineen oli teknis-taloudellisesti ja taloushistoriallisesti vallan-kumouksellinen, jopa utopistinen. Kuten Venäjän sähköistämisen historiaa tutkinut Jonathan Coopersmith on todennut, suunnitelman varsinainen ydin oli ennen kaikkea talousjärjes-telmän modernisaatio ja irrottautuminen vanhan keisarillisen Venäjän takapajuisuudesta. Neuvostoliiton talousjärjestelmän keskeisimmän organisaation, valtiollisen suunnitteluko-mitean GOSPLANin muodostaminen vuonna 1924 oli monelta osin GOELRO-ohjelman tavoitteiden ja kokemusten seuraus ja jatkumo myös keskeisten henkilöiden osalta. Myös neuvostoliittolaisen talousmaantieteen akateeminen ja teoreettinen perusta kehittyi 1930-lu-vulla GOELRO-ohjelman ideologisten ja teknillisten tavoitteiden jatkeeksi. Tämän johtavan tieteellisen paradigman sekä teollisuuden kehityssuunnitelmien syntyyn osallistui aktiivisesti useita GOELRO-ohjelman veteraaneja.

Toisen maailmansodan jälkeen, Neuvostoliiton teollisuustuotanto laajeni uusille maantieteellisille alueille pohjaten organisaatorakenteeltaan GOELRON, 1930-luvun alueiteorian sekä alueellisten tuotantokompleksien paradigmoihin. Myöhemmin vuosikymmeninä talousjärjestelmän perusrakenne pysyi pitkälti muuttumattomana, mikä voimisti aiemman historiallisen kehityksen ohjaavaa polkuriippuvuutta talouden rakenteissa.

Nykypäivän näkökulmasta GOELRO-ohjelman historia heijastelee tavoitteinen, toimintamuotoineen ja seurauksineen keskeisesti sitä problematiikkaa, jonka kanssa Neuvostoliiton ja Venäjän talouspoliittinen johto on joutunut tasapainottelemaan viimeisen sadan vuoden aikana. Ne historialliset muutosprosessit, joiden myötä maantieteellisesti maailman suurinta alueellista kokonaisuutta on keskitetty valtiojohtoisen talousjärjestelmän alle, ovat väitöskirjatutkimukseni keskeinen tutkimuskohde.

Tutkimuksessani nousee erityisesti esiin historiallisessa kontekstissa tapahtuva päätöksenteko, siihen vaikuttava institutionaalinen toimintaympäristö sekä strategisten tavoitteiden arviointi – aikalaisperspektiivin rajoittamana. Sekä GOELROa että aluetuotantokompleksien strategiaa kehitettäessä neuvostoliittolaisten taloustieteilijöiden ja poliittisten toimijoiden tavoitteet ja rationaliteetit talouden tulevaisuuskehityksen suhteen olivat luonnollisesti valitsevan ajan rajoittamia. Tästä johtuen Neuvostoliiton talousmaantieteen käännekohtat ja kehitysvaiheet tarjoavat oivallisen kohteen historialliselle organisaatiotutkimukselle.

Valtiojohtoisen järjestelmän päätöksenteolla on luonnollisesti myös seurauksensa. Neuvostoliiton talouden yhtenäisrakenteesta johtuen päätöksenteon seuraukset ovat historian kuluessa heijastuneet vahvasti organisaatorakenteiden ja -kulttuurin sekä itse instituutioiden kehitykseen. Käyttäen taloustieteilijä Douglas Allenin (2011) käsitteistöä, voidaan todeta, että sosialistiselle taloudelle ominaiset institutionaaliset erityispiirteet juontavat viime kädessä kontekstisidonnaisesti määrittyvien taloudellisten ongelmien ratkaisemiseen ja valittujen ratkaisujen seurauksiin.

Väitöskirjani sisältämät tutkimusartikkelit keskittyvät kolmeen ongelmakokonaisuuteen tähän tematiikkaan liittyen. Näihin kuuluvat: 1) teollisuuden sijaintia koskevaan päätöksentekoon vaikuttaneet sotilaspoliittiset, aluepoliittiset sekä taloudelliset logiikat ja niiden keskinäiset jännitteet, 2) talousmaantieteen piirissä vallinneen aluetuotantokompleksien paradigman kehitys, jatkuvuus ja vaikutus aluepolitiikkaan, sekä 3) polkuriippuvuuden asettamat rajoitteet teollisuusalueiden strategisessa kehityksessä ja niiden suhde aluerakenteiden lukkiutumisprosesseihin.

Erityisesti kaksi näihin liittyvää historiasidonnaista kehitysprosessia – strateginen ja organisatorinen polkuriippuvuus sekä herkkinä kehityskausina tapahtuva organisaatioleimautuminen – ovat mielenkiintoisia keskusvaltaisen päätöksenteon ja ongelmanratkaisun näkökulmasta. Molemmat prosessit ovat vaikuttaneet siihen, miksi Neuvostoliiton viimeisten vuosikymmenien rakenneuudistukset osoittautuivat ylivoimaisen vaikeiksi.

Rakenneuudistuksiin liittyvät ongelmakokonaisuudet ovat vastaavasti periytyneet myös Venäjän federaation talousjärjestelmään. Venäjän talousmaantieteellistä kehitystä koskevat strategiat painottavat edelleen alueellista keskittämistä ja toimialaklusterien roolia talouden kehityksessä. Samanaikaisesti raskasteollisuuden vanhanaikaisten tuotantorakenteiden uudistaminen on osoittautunut vaikeaksi tehtäväksi. Myös Neuvostoliiton teollisuussijaintipolitiikkaa jäsentäneet aluepoliittiset, taloudelliset ja sotilaalliset logiikat edelleen vaikuttavat Venäjän aluepoliittisiin strategioihin. Historialla on ilmiselvästi ”merkitystä”, mutta kokonaisuuden tulkitsemisen kannalta tätä toteamusta oleellisempaa on ymmärtää, millaisia ovat

ne historiasidonnaiset mekanismit ja prosessit, jotka ovat muokanneet kehitystä sellaiseksi, minkälaisena me hahmotamme sen tämän päivän perspektiivistä.

Talushistorian oppiaineeseen lukeutuva väitöskirjani sijoittuu historiallisen organisaatiotutkimuksen, neo-institutionaalisen organisaatiotutkimuksen sekä talousmaantieteen rajapintoihin. Talous- ja liiketoimintahistorian tutkimus on viimeisten vuosikymmenien myötä lähestynyt menetelmällisesti ja temaattisesti organisaatio- ja strategiatutkimuksen kenttää, mikä on avannut mahdollisuuksia historiantutkimuksen näkökulmien kehittämiseen ja laajentamiseen uusissa yhteyksissä.

Tämä yhteys näkyy erityisesti tutkimukseni teoreettisissa lähtökohdissa. Väitöskirjani artikkeleiden tutkimusongelmat pohjautuvat historiallisen lähestymistavan käyttöön organisaatioteoreettisten mallien kehittämisessä. Neuvostoliiton talousmaantieteen kehitys historiallisena tutkimuskohteena tarjoaa täten alan muuhun tutkimukseen nähden poikkeavan, institutionaalisen ja ajallisen kontekstin, jonka piirissä tutkittavia ilmiöitä pyrin hahmottamaan organisaatiotutkimuksen teorianmallien kautta.

Tämänkaltaisen lähestymistavan pyrkimykset ovat kahtalaiset. Ensinnäkin organisaatio-teorian mallien ja niiden mekanismien soveltaminen historiallisen kontekstin tutkimukseen testaa teoriarakennelmien yleistettävyyttä ja tarkentaa niiden selitysvoimaa erilaisissa organisaatioympäristöissä. Historiallisen perspektiivin hyödyntäminen ei tällöin rajoitu pelkästään yksittäisen, olosuhteiltaan uniikin tapahtumakehityksen kuvaamiseksi, vaan pyrkii tunnistamaan ja vertailemaan niitä mekanismeja ja prosesseja, jotka auttavat ymmärtämään ihmisten, yhteisöjen sekä organisaatioiden toimintaa erilaisissa ympäristöissä.

Toiseksi historiallisen dynamiikan ja prosessien hahmottaminen organisaatioteorian näkökulmasta laajentaa historiantutkimuksen perinteistä kysymyksenasettelua ja auttaa siten löytämään uusia erityispiirteitä menneisyyden ajallisesta kontekstista. Keskeinen historiallisiin aineistoihin kohdistuva kysymys ei ole tällöin ainoastaan mitä tapahtui, vaan myös miten ja miksi asiat tapahtuivat niin kuin tapahtuivat. Näiden vastauksien etsimiseen teorian tason ymmärrys organisaatioiden toiminnasta ja kehityksestä antaa erinomaisia työkaluja.

Väitöskirjaani sisältyvät artikkelit ja niiden pohjalta rakentuva kokonaiskuva Neuvostoliiton talousmaantieteen historiallisesta kehityksestä nostavat esiin muutamia keskeisiä johtopäätöksiä. Ensinnäkin tutkimukseni tulokset korostavat sitä, miten institutionaalinen toimintaympäristö, historialliset kerrostumat ja aikalaiskäsitusten rajoitteet vaikuttivat päätöksentekoon Neuvostoliiton talousmaantieteessä. Tämän näkemyksen mukaan Neuvostoliiton talousmaantieteen rakenteelliset ongelmat eivät johdu niinkään 'epärationalisesta' päätöksenteosta, kuten aiemmassa tutkimuksessa on esitetty (Hill & Gaddy 2003), vaan kuvastavat ennemminkin institutionaalisten logiikoiden vaikutusta päätöksentekoon sekä sosialistiselle talousjärjestelmälle ominaista tavoitteiden ja lopputulosten välistä ristiriitaa.

Toiseksi tutkimuksen tulokset avaavat niitä mekanismeja, joiden myötä Neuvostoliiton talousmaantieteen alueelliset ja organisatoriset lukkiutumisprosessit sekä niihin liittyvät rakenteelliset jäykkyydet ovat kytköksissä kumuloituvan historialliseen kehitykseen. Polkuriippuvuuden käsite alueellisessa kehityksessä korostaa sen polun luonnetta, jota pitkin kuljetaan eteenpäin, mutta myös polkua rajoittavia reunoja eli niitä vaihtoehtoisia kehityksen suuntia, joita ei lähdetty seuraamaan. Yhtenä osa-alueena tutkimuksellinen mielenkiintoni kohdistuu näiden polkujen risteyskohtiin sekä niihin strategisiin ja institutionaalisiin tekijöihin, joiden myötä todelliset mahdollisuudet kääntyä kuljetulta polulta uusiin suuntiin olivat teollisuusalueiden kehityksessä varsin rajoittuneita. Voidaankin todeta, että Neuvostoliiton epäonnistuminen alueellisissa ja taloudellisissa uudistuksissa ei selity niinkään yksilöitävissä

olevalla talouspolitiikalla, vaan on ennemminkin seurausta historiallisen ja institutionaalisen toimintaympäristön asettamista rajoitteista.

Kolmanneksi väitöskirjani tulokset viittaavat vahvasti siihen, että Neuvostoliiton perintö leimaa yhä vahvasti nyky-Venäjän talousmaantiedettä. Sana perintö viittaa tässä yhteydessä talousmaantieteen teollistaloudellisiin rakenteisiin ja niiden kehityksen polkuriippuvuuteen, mutta myös erityisesti institutionaalisen ympäristön jatkuvuuksiin, kuten organisaatiokulttuurin toimintatapoihin, kollektiivisesti jaettuihin arvoihin sekä sosiaalisten tapojen ja konventioiden legitimitettiin. Huolimatta talousjärjestelmän perustavanlaatuisista muutoksista Neuvostoliiton romahdettua pitkäaikainen altistuminen sosialistisen järjestelmän ominaisuuksille näkyy Venäjän talousmaantieteessä sekä aineellisina että aineettomina muistijälkinä. Valtiojohtoisuuden keskeinen rooli aluepolitiikassa sekä epävirallisten instituutioiden sitkeä asema Venäjän liiketoimintaympäristössä ovat esimerkkejä piirteistä, jotka heijastavat näiden jälkien pysyvyyttä ja vaikeuttavat erkaantumista pitkään kuljetulta polulta.

Millaisia unelmia ja utopioita pandemiatilanne synnyttää tällä kertaa? Odotellessamme nykyhetkestä seuraavia mahdollisia suunnanmuutoksia, organisaatioleimautumisen, polkuriippuvuuden ja institutionaalisten logiikoiden historiasidonnaiset vaikutukset tarjoavat keskeisen avaimen nyky-Venäjän kehityksen ja sen vaihtoehtojen ymmärtämiseen – sekä tänään että huomenna.

Nooa Nykänen

Lähteet:

Allen, Douglas (2011), *The institutional revolution. Measurement and the economic emergence of the modern world*. London: University of Chicago Press.

Hill, Fiona & Gaddy, Clifford G. (2003), *The Siberian curse: How communist planners left Russia out in the cold*. Washington DC: Brookings Institution Press.

FM Nooa Nykäsen taloushistorian alaan kuuluvan väitöskirja *Managing a path dependent state: Organizational and institutional development of economic geography in the Soviet Union* tarkastettiin perjantaina 21.08.2020 klo 12 Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa. Vastaväittäjänä toimi dosentti Sari-Autio Sarasmo (Helsingin yliopisto) ja kustoksena strategiatutkimuksen ja liiketoimintahistorian professori Juha-Antti Lamberg (Jyväskylän kauppakorkeakoulu).

Tšehovin metodi ja näyttelijän kehollisuus

Mihail Tšehovin näyttelijäntönnön menetelmiä on viime vuosikymmeninä sovellettu teatterikursseilla ympäri maailmaa, myös Helsingissä Taideyliopiston Teatterikorkeakoulussa. Tšehov-tekniikka on nykyään valinnaisena oppiaineena TEAKin maisteriopinnoissa; lisäksi se on tarjolla sekä ryhmä- että yksityisopinnoissa. Suomalaiset teatteriopiskelijat ovat päässeet Tšehovin perustekstin äärelle: teatteripedagogin Yhdysvalloissa venäjäksi julkaisema kirja *Näyttelijän tekniikasta (O tehnikke aktjora, 1946)* ilmestyi vuonna 2017 suomeksi Taideyliopiston Teatterikorkeakoulun sarjassa. Kirjan suomennos, toimitus ja artikkelit ovat tämän kirjoittajan tekemiä. Vaikka Tšehov julkaisi oppikirjan myös englanniksi (1953), nimenomaan venäjänkielinen alkuteksti on hänen testamenttinsa.¹ *Näyttelijän tekniikasta* -kirjassa Tšehovin psykofyysiset harjoitusmenetelmät avaavat ainutlaatuisia näkymiä kehon ja hengen vuorovaikutukseen.

Näyttelijä-pedagogi Mihail Tšehov (s. Pietari 1891 – k. Los Angeles 1955) oli Anton Tšehovin veljenpoika ja Konstantin Stanislavskin tähtioppilas Moskovan Taiteellisessa teatterissa ja sen ensimmäisessä studiossa vuodesta 1912. Häntä pidetään yhtenä aikansa parhaimmista venäläisistä näyttelijöistä. Tšehov toimi Moskovan Taiteellisen akateemisen teatteri 2:n johtajana vuodesta 1922, kunnes emigroitui vuonna 1928. Lännessä Tšehoville riitti töitä ja tukijoita: hän näytteli, ohjasi ja opetti Euroopassa (1928–1938) ja Yhdysvalloissa (1939–1955) nimellä Michael Chekhov.

Omaksuttuaan 1910-luvulla suoraan Stanislavskilta tärkeitä harjoitteita ja ajattelua Tšehov kehitti niitä edelleen omaan suuntaansa. Hänen metodissaan on kyse mielikuvituksesta, havaintojen teosta, keskittymisestä, kommunikoinnista ja atmosfääristä, joita kehitetään psykofyysisen harjoittelun kautta. Tšehovin harjoitteet muistuttavat Stanislavskin 1930-luvun fyysisen toiminnan metodia. Toisaalta Tšehov lähestyi myös Vsevolod Meierholdin harjoitustapaa, biomekaniikkaa – näyttelijä eteni liikkeestä kohti tunnetta.

Pedagogina Tšehov pyrki avaamaan väyliä näyttelijän luovuuteen. Hän ymmärsi roolityön psykofyysisenä tapahtumana: hän tutki ja toteutti fyysisen ja henkisen toiminnan yhteyttä harjoitusprosessin aikana ja näyttämöllä. Näyttelijän tekniikasta onkin ennen kaikkea harjoitustyökirja, joka yhdistää sekä teorian että käytännön. Tšehov tarjoaa noin viisikymmentä harjoitetta. Niiden merkitys paljastuu käytännössä. ”Opettajan ja oppilaan henkilökohtainen kontakti harjoituksissa ja havaintoesimerkkien käyttö tekee metodin helpotajaiseksi, mutta lukiessa sen ymmärtäminen riippuu sanoista ja käsitteistä”, Tšehov (2017, 11) kirjoittaa. Hänen metodinsa eli tekniikkansa tavoitteena on näyttelijän luovien voimien vapauttaminen, siitä syntyvä tunteen aitous ja esityksen autenttisuus:

Luovia tunteita ei saa käskeä suoranaisesti. Ne eivät ole mielen pinnalla. Ne saapuvat alitajunnan syvyyksistä, eivätkä ne alistu pakkokeinoille. Ne pitää houkutella esiin. (Tšehov 2017, 33.)

Tšehovin metodeista löytyy yhtymäkohtia Kauko-Idän teatteriperinteeseen. Sieltä saivat vaikutteita myös venäläiset avantgardistit, esimerkiksi Meierhold lainasi esityksiinsä näyttämökeinoja japanilaisesta teatterista. Tšehovin tekniikan voi rinnastaa japanilaisen näyttelijän Yoshi Oidan ajatuksiin roolityön psykofyysisestä kokonaisuudesta. Kirjassa *Näkymätön näyttelijä* (2004) Oida käsittelee samoja peruskysymyksiä kuin Tšehov.

Tšehovin metodin keskeisiä harjoitteita on hänen kirjansa neljännessä luvussa esitelty psykologinen ele (tai psyyken ele, ven. *psihologičeski žest*). Moskovan Ensimmäisessä studiossa sen nimenä oli harjoitus- tai työele (ven. *rabotši žest*), mikä vastaakin paremmin sen tehtävää. Näyttelijä ei esitä työelellä näyttämöllä, vaan käyttää sitä harjoituksissa. Näyttelijälle psykologinen ele antaa esitettävän luonteen ei-verbaalisen tiivistelmän: ”Ilmaiset ensimmäisen luovan impulssisi psykologisena eleenä. Tavallaan luot suunnitelman, jonka mukaan alat toteuttaa taiteellista ideaasi”. Näyttelijä tekee roolin luonnoksen vapaasti kuten taiteilija luonnostelee maalauksensa alustavan hiilipiirroksen. Tšehov kirjoittaa harjoituksesta moskovaalaisten ohjaajien kanssa: Vahtangov näytti hänelle Strindbergin *Erik XIV:n* (esitys v. 1921) nimiroolin idean kahdessa minuutissa, ”luonnosteltuna kuin kankaalle”. Samoin teki Stanislavski, joka havainnollisti Tšehoville yhdellä eleellä Gogolin *Reviisorin* (esitys v. 1925) Hlestakovin, kevytmielisen huithapelin perusolemuksen.

Tšehov osoittaa kuinka kehon ele ja tahto liittyvät toisiinsa:

Jos mielen liike on voimakas, ruumis väistämättä ilmaisee sen – niin elämässä kuin taiteessakin. Myös päinvastainen suhde eleen ja tahdon välillä toimii: jos tekee voimakkaan ja ilmaisevan eleen, vastaava tunne voi herätä. Elävä keho ja elävä ajatus ovat saman kepin kaksi päätä. Näyttelijän tunne herää ja syvenee ilmaisevassa näyttämöasemassa. Fyysisen toiminnan avulla roolin tunteet (--) houkutellaan esille tiedottoman mielen-
syyksistä. (Tšehov 2017, 33.)

Kirjassa eleitä havainnollistavat Nikolai Remizovin piirrokset. Psykologinen ele on valmistava keino, joka jää yleisöltä piiloon. Näyttelijä voi aina palata siihen, jos hän tuntee kadottaneensa roolin. Sain asialle vahvistuksen, kun haastattelin väitöskirjaani (Byckling 2000) varten tunnettua brittinäyttelijää Paul Rogersia. 1930-luvun lopussa Rogers opiskeli Tšehovin englantilaisessa studiossa, jossa hän loi ammattinsa perustan. Eräänä esimerkkinä metodista Rogers mainitsee käyttäneensä psykologista elettä ennen näyttämölle astumista, siten hän sai roolista nopeasti otteen ja pääsi sen sisälle.

Korostaessaan psyykkisen ja fyysisen erottamatonta yhteyttä Tšehov vahvistaa näyttelijän-työn universaalia luonnetta. Tästä psykofyysisestä yhteydestä myös Oida (2004, 74) kirjoittaa kirjansa luvussa ”Keho ja tunteet”: ”Jos otat tavaksesi kehosi säännöllisen tutkimisen, niin että siitä tulee vapaa ja herkkä, myös henkisistä prosesseistasi tulee yhtä lailla notkeita. Ja tunne-elämäsi rikastuu.” Tšehov puolestaan kirjoittaa:

Harjoitteet eivät saa olla puhtaasti fyysisiä. (--) On olemassa näyttelijätyyppi, joka tuntee roolinsa herkästi mutta ei pysty täydellisesti ilmaisemaan tunteitaan näyttämöllä tai

välittämään niitä katsojalle. Heidän harjoittamaton ja jäykkä kehonsa kahlitsee heidän sisäistä elämäänsä. Sellaisille näyttelijöille harjoitusprosessi ja esitykset ovat usein tuskallista taistelua oman kehonsa kanssa. Kaikki näyttelijät kärsivät ruumiinsa vastustuksesta enemmän tai vähemmän. (Tšehov 2017, 14.)

Fyysiset harjoitteet ovat tarpeen, mutta ne pitää rakentaa toisin kuin teatterikoulujen tavalliset harjoitukset. Voimistelu, liikunta, miekkailu, tanssi ja akrobatia eivät kehitä kehoa ilmaisemaan mielenliikkeitä näyttämöllä. Liialliset fyysiset harjoitteet voivat jopa vahingoittaa ruumista, tehdä siitä karkean ja vähentää sen herkkyyttä mielenliikkeiden ilmaisijana. ”Näyttelijän kehon pitää kehittyä *mielenliikkeiden* vaikutuksesta. Mielen (mielikuvituksen), tunteiden ja tahdon väreilyt näyttelijän ruumiissa tekevät siitä joustavan ja herkän. (–) Sen vuoksi et löydä metodistani puhtaasti fyysisiä harjoitteita”, Tšehov (2017, 73) kirjoittaa. Mielikuvien ja toiminnan avulla näyttelijä aktivoi piileviä voimavarojaan.

Näyttelijän ruumis -kirjan viidennessä luvussa ”Hahmon ruumiillistaminen ja karaktäärisyys” käsitellään sitä, kuinka mielikuvitus stimuloi kehoa. Näyttelijän energian aktivointiin ja säteilyn kehittämiseen Stanislavski oli paneutunut joogan inspiroimana 1910-luvulla. Tšehov omaksui opettajansa harjoituksia, joiden lähtökohtana oli joogan *prana*, käsitys rintakehän keskuksesta energianlähteenä ja yhdyssiteenä jumaluuteen. Tšehov kehittää *pranaa* eli kehon keskusta omalla tavallaan monissa harjoitteissa, kohti luonteenomaisuuden (karaktääriin) löytämistä. Harjoitus ”kuviteltu keskus” on tärkeä roolin luonteen fyysistämisessä. Opettaja kehottaa kuvittelemaan, että rintalastan sisällä on keskus, joka sysää liikkeit esille: ”Kuviteltu keskus koetaan kaikkien liikkeiden alkulähteenä” (Tšehov 2017, 85). Tšehov kehittää joogan ideoita omaperäisesti. Hän ehdottaa harjoitteita, jotka voimistavat vapauden ja lisääntyneen elämänvoiman tuntemuksia näyttelijässä. Koko keholla tehtävät liikkeet ja samanaikaiset mielikuvat – esimerkiksi ”avautuminen ja sulkeutuminen” – auttavat kanavoimaan ja kokemaan energiaa. Harjoituksissa nimeltä ”Kuviteltu ruumis” työtetään roolin luonteenomaisia piirteitä mielikuvituksen voiman avulla.

Näyttelijöiden ryhmähengen luominen on ensiarvoisen tärkeää. Luottamusta, myötätuntoa ja muita positiivisia tunteita kehittäviä harjoitteita Tšehovilla on monia, esimerkiksi sanattomia kontaktiharjoituksia vastaanäyttelijän kanssa. Hän harjoituttaa näyttelijöiden ei-verbaalista kommunikointia: puhua pukahtamatta he lähettävät toisilleen energiavirtoja. Näin näyttelijä kehittää kykyään ryhmätyöskentelyyn ja herkkyyttä muiden luovia impulsseja kohtaan. Tšehov käsitti yleisön esityksen kolmantena tekijänä. Oman kokemuksensa perusteella Tšehov opetti, että esiintyjän pitää rakastaa yleisöään ja ohjaajan tulee ennakoita sen reaktioita. Avaimia teatterin magiaan Tšehovilla on lukemattomia.

Vuodesta 1949 Tšehov opetti amerikkalaisia filminäyttelijöitä Los Angelesissa. Hän tarjosi tärkeän vaihtoehdon vaikutusvaltaisen pedagogin Lee Strasbergin metodinäyttelemiselle, joka korosti näyttelijän henkilökohtaisten tunteiden hyödyntämistä roolityössä. Toisin opetti Tšehov: hän korosti näyttelijän henkisen kehityksen ohella mielikuvituksen, fyysisen ilmaisun ja rooliin muuntautumisen merkitystä.

Nykyään Tšehovin metodeja siteerataan monissa englanninkielisissä näyttelemisen oppaisissa, niistä on tullut melkein muoti-ilmiö, vakavien tutkimusten ohella. Eugenio Barba (1995), tanskalaisen Odin-teatterin johtaja ja teoreetikko kirjoittaa, että Tšehovin metodissa näyttelijän sisäinen elämä on keskiössä. Mutta ei pelkästään: Barban mukaan Tšehovin ensimmäiset harjoitteet osoittavat, että kaikki se mitä hän nimittää ”tunteeksi” tai ”psykologiseksi tilaksi”

on täsmällisten fyysisten toimien läpikäymistä. Siten Tšehovin metodissa kehon elämä ja ajatusten elämä ovat kolikon kaksi puolta.

Tšehovin metodien muunnelmat ja sovellukset – osittain ja valikoiden – elävät nykyään näyttelijästudioissa ympäri maailmaa – Kaliforniasta Eurooppaan, Israeliin ja Kauko-Itään. Suomessa toimii ulkomailla opiskellut suomalainen Tšehov-tekniikan tuntija: Teatterikorkeakoulussa Marjo-Riikka Mäkelä on opettanut Tšehov-tekniikkaa vuodesta 2014 alkaen sekä ryhmä- että yksilöopintoina, aluksi ensimmäisellä ja toisella vuosikurssilla ja nykyään maisteriopinnoissa.

Liisa Byckling

Viitteet:

1 Venäjänkieliseen alkutekstiin voi tutustua esim. teoksessa Tšehov 1986.

Lähteet:

- Barba, Eugenio (1995), *The Paper Canoe. A Guide to Theatre Anthropology*. New York and London: Routledge.
- Byckling, Liisa (2000), *Mihail Tšehov v zapadnom teatre i kino*. Sankt-Peterburg: Akademitsjeski projekt, Serija: Sovremennaja zapadnaja rusistika 30.
- Chekhov, Michael (1953), *To the Actor*, New York: Harper & Row.
- Oida, Yoshi ja Marshall, Lorna (2004), *Näkymätön näyttelijä*. Suom. Lauri Sipari. Helsinki: Teatterikorkeakoulu & Like.
- Tšehov, M. A. (1986), *Literaturnoje nasledije v dvuh tomah*, I-II. Red. M. O. Knebel i A. N. Krymova, Moskva: Iskusstvo.
- Tšehov, Mihail (2017), *Näyttelijän teknikasta*. Suomennos, toimitus ja artikkeli: Liisa Byckling. Helsinki: Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 60.

Näkökulmia nykypäivän Siperiaan

Jussi Konttinen: *Siperia. Suomalaisen perheen ihmeellinen vuosi ikiroudan maassa*. Helsinki: HS-kirjat, 2019. 412 s. ISBN 9789525557985.

Siperia on paikka, josta harva todellisuudessa tietää paljoa, mutta josta jokaisella on ainakin jonkinlainen mielikuva lumen ja jään peittämänä erämaana, jossa kesäisin riehuvat tuhoiset maastopalot. Myös suomalaisille tuttu sanonta ”Siperia opettaa” pitää sisällään ajatuksen epämieluisasta ja karvaasta kokemuksesta. Siperiaan ei lähdetä vapaaehtoisesti oppimaan, vaan sinne joudutaan – paitsi jos sattuu olemaan Helsingin sanomien toimittaja Jussi Konttinen. Siperiaan nuoruudessaan hullaantunut toimittaja päättää nimittäin ottaa mukaan vaimonsa ja kolme lastaan ja muuttaa vuodeksi Siperiaan Sahan tasavaltaan eli Jakutiaan. Perheen Siperian-vuodesta ja Konttisen sen aikana sekä seuraavana vuonna tekemistä matkoista ympäri Siperiaa kehkeytyy helposti lähestyttävä ja omakohtainen katsaus suunnattoman maantieteellisen alueen arkeen ja erityispiirteisiin.

Konttinen aloittaa teoksensa nostamalla esiin Siperiasta kirjoittamiseen liittyvät suurimmat ongelmakohdat, joilta aihetta käsittelevä ei voi välttyä. Ensinnäkin jo itse termi Siperia on häilyvä ja monin eri tavoin määriteltävissä. Lasketaanko Siperiaksi esimerkiksi vain Siperian liittovaltiopiiri vai koko Uralin ja Tyynenmeren välinen Venäjän federaatioon kuuluva alue? Mikäli Siperiaksi luokitellaan koko Uralin takainen Venäjä, kuinka yhdessä teoksessa voidaan mitenkään kattaa kyseisen alueen maantieteellinen, etninen ja kulttuurinen diversiteetti? Konttinen ratkaisee asian nimittämällä Siperiaksi koko Uralin ja Tyynenmeren väliin jäävää aluetta, mutta tunnustaa jo esipuheessa, että teos ei nimestään huolimatta millään kykene kaiken kattavaan kuvaukseen ja joutuu sivuuttamaan suurimmaksi osaksi esimerkiksi elämän Siperian suurkaupungeissa. Toisaalta vaikka Konttinen nostaa esiin Siperian moninaisuuden, ”monet Siperiat” (s.16), näkee hänkin sen kiehtovimpina alueina syrjäseudut, joilla ”sivilisaatio on vasta muotoutumassa” ja ”luonto on ihmistä vahvempi” (s. 20, 21). Myös Sahan tasavalta, josta tulee Konttisten perheen uusi koti, on erityispiirteinen esimerkki Siperian monimuotoisuudesta. Jakutia on nimittäin toinen vain kahdesta Siperian alueesta, jossa

paikallinen kansa on enemmistössä suhteessa venäläisväestöön. Tämä demografinen erityispiirre yhdistettynä alueen suunnattomaan kokoon ja taloudelliseen merkitykseen on mahdollistanut sahan kielen vahvan aseman ja kansallisen identiteetin näkyvän esillä pitämisen.

Vaikka Konttisen teos kuvaa Siperiaa nimenomaan nykypäivästä käsin, on alueen erityispiirteitä mahdotonta ymmärtää vailla tietoa sen historiallisesta taustasta. Konttinen tuokin kiitettävästi esiin kuinka Venäjän Siperian valloitus oli kolonialistinen projekti, jossa suurvalta laajensi hallintoalueitaan muiden väestöryhmien asuttamille alueille keräten paikallisilta Euroopassa himoittuja soopelinnahkoja *jasakkina* eli luontoisverona. Tässä suhteessa Siperian valtaus ei eronnut juurikaan muiden imperiumien siirtomaapolitiikasta – merien ylittämisen sijaan alueiden valtaus ja Venäjän laajentuminen tapahtui vain maateitse. Neuvostoaikana aloitettu ja nykypäivänä jatkuva luonnonvarojen kaivaminen näyttytyykin eräänlaisena Siperian valloituksen jälkeläisenä, vaikka kommunistisen hallinnon piti aluksi lopettaa alueen siirtomaata muistuttava taloudellinen hyödyntäminen. Kolonialistisen historian lisäksi Konttisen kirja tuo esiin Siperialle leimallisen historian yhteiskunnallisesti ei-toivotun aineksen sijoituspaikkana. Jo tsaarin aikaiset karkotuksen Siperiaan tulevat ilmi, mutta varsin ymmärrettävästi Stalinin aikana perustettu vankileirijärjestelmä nousee voimakkaammin esille ja konkretisoituu vankityövoimin rakennettuina jättiurakoina. Konttinen esimerkiksi liftaa vankien rakentamaa Kolyman valtatieta pitkin ja vieraillee pakkotyöläisten pystyttämässä Norilskin teollisuuskaupungissa, jossa hän löytää haastateltavakseen pakkotyöleirillä kaupunkia rakentamassa olleen naisen.

Läpi Konttisen teoksen näkyy jo Siperian Venäjään liittämisen yhteydessä muodostunut jännite suhteessa maan hallinnolliseen keskukseen. Aluetta koskevat päätökset tehdään kaukana Moskovassa vailla kosketusta paikallisten elinolosuhteisiin. Jännitettä lisää Venäjän luonnonvarojen keskittyminen Siperian alueelle ja niiden avulla saatavan taloudellisen hyödyn valuminen Moskovaan. Vaikka alueelta tulee suurin osa Venäjän viennin tärkeimmistä raaka-aineista, se on silti valtionbudjetissa nettosaaja, jonka alueelta löytyy osa Venäjän köyhimmistä

paikkakunnista sekä maan alhaisin eliniänodote. Poliittisen keskuksen ja periferian välinen epäsuhta heijastuu tiukkaan otteeseen, jolla Vladimir Putin on pyrkinyt pitämään maan talouden kannalta merkittävistä alueista kiinni rajoittamalla niiden itsemääräämisoikeutta. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii Sahan tasavalta, joka on joutunut Putinin aikana luopumaan luonnonvarojen hyödyntämiseen ja verotukseen liittyvistä etuoikeuksistaan. Lisää itsemääräämisoikeutta kaipaa myös Konttisen haastattelema Jekaterinburgin kaupunginjohtaja. Tämän haastattelusta käy ilmi, että vain 18 prosenttia kaupungin verotuloista jää paikkakunnalle, mikä tekee miljoonakaupungin taloudellisesti riippuvaiseksi Moskovasta.

Vankileirihistorian ja luonnonvarojen lisäksi Konttisen kirjan luvuissa käsitellään myös muita leimallisesti Siperiaan assosioituvia kysymyksiä kuten kylmyyttä, ekologista tilannetta ja alkuperäiskansoja. Vaikka jokaisessa kirjan luvusta paneudutaan aina yhteen, paikoitellen varsin spesifiinkin, teemaan kerrallaan, näkyy luvuissa selkeästi se, kuinka aihepiirit kietoutuvat toisiinsa. Esimerkiksi luvussa ”Öljy” käsitellään öljynporauksen vaikutuksia sekä ympäristöön että alkuperäiskansoille mutta luodaan myös nopea katsaus alueella toimiviin öljy-yhtiöihin. ”Mursu”-luvussa Konttinen puolestaan suuntaa Koillis-Siperiaan maailman suurimmalle mursujen lekottelurannalle. Ilmeikkäiden mursukuvausten lisäksi luvussa sivutaan myös ilmastonmuutoksen, Koillisväylän avautumisen ja öljyn etsinnän vaikutuksia alueen eläimistöön sekä luodaan silmäys Tšukotkan niemimaalla asuvaan alkuperäiskansaansa, tšuktšeihin. Siperiaan ehkä perinteisemmin yhdistettävien kysymysten lisäksi Konttinen omistaa muutaman luvun myös sellaisille ilmiöille ja henkilöille, joista Siperiaan syvällisemmin perehtynyt lukija ei ole välttämättä ollut aikaisemmin tietoinen. Yhdessä luvussa Konttinen vieraillee esimerkiksi Krasnojarskiin perustetussa Vissaronin uskonnollisessa yhteisössä, toisessa hän tutustuu mammutinluiden kaivajiin ja kolmannessa hän tekee visiitin ekologi Sergei Zimovin luokse. Tämän suunnitelmiin kuuluu mammuttiaron palauttamisen Siperiaan täyttämällä alue suurilla kasvinsyöjäeläimillä kuten jakeilla, hevosilla ja poroilla.

Totutusta poikkeavaa näkökulmaa Siperiaan tarjoilevat myös luvut, joissa Konttinen kuvaa perheensä elämää Töhtyrin kylässä. Arkirutiinien kuvaukset kertovat helposti lähestyttävällä tavalla elämästä jakutialaiskylässä ja konkreetisoivat samalla, miten Siperian luonnonolosuhteet vaikuttavat kaikkiin arjen toimiin aina rakentamisesta ja liikkumisesta pukeutumiseen.

Ikiroudan takia Sahan tasavallan kylissä ei ole vesijohtoverkostoa, sillä maan päällä kulkevia eristettyjä vesijohtoja löytyy vain kaupungeista. Näin ollen Konttistenkin perhe saa juomavetensä kylään pari kertaa viikossa ajavasta vesiautosta ja talvella jäätä, jota tuodaan sisään sulamaan lohkar kerrallaan. Myös asuntojen lämmittäminen on oma haasteensa. Konttisen mukaan vain kolmasosa tasavallan taajamista on liitetty kaasuverkkoon. Kaasulämmitys on puuta tai öljyä tehokkaampi, mutta kaasuvoimaloissa ja -putkissa aiheutuvat onnettomuudet saattavat johtaa lämmitystä vaille jääneiden asuntojen evakuointiin talvisaikaan. Kaasuverkon riittämättömyys on johtanut myös hieman yllättävältä tuntuvaan asutopulaan, jonka Konttinen havaitsee etsiesään perheelleen väliaikaista asuntoa: taloja saisi rakennettua helposti kysyjien tarpeisiin, mutta niiden liittäminen kaasuverkkoon on hankalaa.

Konttisen kirjan parhainta antia on kuitenkin se, kuinka teoksessa kuvataan lyhyin huomiointiperinteen ja nykyajan saumatonta yhteensulautumista. Töhtyrissä kyläläiset vanhuksia myöten somettavat ahkerasti ja viestivät kylän WhatsApp-ryhmän kautta, Hotu Uolattara -nimellä kulkeva poikayhtye tekee Mark Ronsonin *Uptown Funk* -kappaleesta Jakutian elämää kuvaavan parodiavideon YouTubeen ja kylän alakoulussa opiskelee albiinokajuutti Narijana, josta tulee Konttisten vuoden aikana seurattu Instagram-tähti. Tämänkaltaiset kuvaukset murtavat stereotyyppistä mielikuvaa Siperiasta menneisyyteen pysähtyneenä ja kehityksen sivuuttamana syrjäseutuna. Pysähtyneisyyden sijaan Siperiassa asuvat omaksuvat arkeensa sellaisia elementtejä, jotka helpottavat elämää paikallisissa oloissa. Siperian asukkaat hyödyntävät vuosituhansia palvelleita nahkavaatekappaleita, koska ne tarjoavat parhaan suojan kylmyyttä vastaan, mutta esimerkiksi Itä-Siperian evenkit ovat vaihtaneet kodat kamiinatelttoihin jo vuosikymmeniä sitten. Omat lukunsa Konttinen omistaa sellaisille ilmiöille kuin Jakutiassa tehdyille ja parhaimmillaan jopa maailmalle levinneille elokuville, Sahawoodille sekä jakutialaisille startup-yrityksille. Konttinen haastattelee mobiilitaksipalvelu *InDriven* perustanutta Arsen Tomskia, joka on onnistunut lanseeraamaan palvelun Venäjän lisäksi useissa Latinalaisen Amerikan maissa sekä Yhdysvalloissa.

Kaiken kaikkiaan Konttisen teos on monipuolinen ja helppolukuinen katsaus nykypäivän Siperiaan ja elämään siellä. Toisaalta useiden ja ajoittain varsin massiivisten aiheiden käsittely yksissä kansissa johtaa siihen, että aiheisiin poraudutaan harvoin kovinkaan syvällisesti ja

paikoitellen luvut saattavat jäädä muutaman sivun mittaisiksi pintaraapaisuiksi tai jonkin kuriositeetin esittelyksi. Kuitenkin sen minkä teos häviää syvällisyydessään, se voittaa oma-kohtaisuudessaan, värikkäissä paikallisten henkilökuissa ja haastatteluiden kautta avautuvissa keskusteluissa. Kunnanjohtajien, alkuperäiskansojen edustajien, eläintensuojelijoiden ja mam-

mutinluiden etsijöiden haastattelut valottavat Siperian arkea lukuisista eri näkökulmista ja osoittavat myös käytännössä sen, ettei Siperia ole monoliitti, vaan monenlaisista ilmiöistä ja ihmisryhmistä koostuva heterogeeninen kokonaisuus.

Eeva Kuikka

Venälisterroristien suomalaiset tukijoukot ja kansojen moraalinen vastuu

Erkki Vettenniemi: *Suomi terrorin tukikohtana. Kuinka Lenin tovereineen tuhosi Venäjän suomalaisten suosiollisella avustuksella.* Helsinki: SKS, 2019. 304 s. ISBN: 978-951-858-049-5

YTT, historioitsija ja tietokirjailija Erkki Vettenniemi käsittelee teoksessaan Suomen ja Venäjän yhteisen historian vaiheita 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä, esittelee myöhempiä arvioita noista vaiheista sekä antaa lopuksi voimakkaan mutta epäselvästi esitetyn moraalisen tuomion. Teos sivistää ja viihdyttää mutta myös hämmentää lukijaansa. Teoksesta näkyy merkittävä tutkimuksellinen panos aihepiiriin, mutta lopulta on epäselvää, missä määrin tämä SKS:n julkaisema teos täyttää tietokirjan määritelmän. Aiemmissä teoksesta kirjoitetuissa arvioissa (mm. HS 7.11.2019 ja lukuisat blogit) teosta on luonnehdittu pamfletiksi ja villiintyväksi spekulatioksi, mitkä arviot puoltavat paikkaansa. Esitän tässä oman luentani siitä, mitä Vettenniemi teoksellaan mahdollisesti haluaa sanoa, sekä arvioni siitä, miksi sanoma saattaa jäädä lukijalle sameaksi ja miksi teosta kannattaa pitää pamflettina tietokirjan sijaan.

Vettenniemen monella tapaa ansiokas ja erinomaisen mukaansatempaavasti kirjoitettu teos käsittelee vuosia 1905-08 sekä vuotta 1917 – aikaa, jolloin yhtäältä suomalaisten (porvarillisten) aktivistien ja kulttuurieliitin piireissä ja toisaalta sosialistien parissa tuettiin vahvasti venäläisiä vallankumouksellisia, myös terroristeja. Tsaarinvaltaa vastustaneet vallankumousryhmittymät löysivät Pietarin läheisyydessä olevasta Suomesta moraalista ja konkreettista tukea suunnitelmilleen. Etenkin teema ”Lenin Suomessa” on tunnettu, mutta Vettenniemi laajentaa kuvaa suomalaisten yhteyksistä bolševikkien ohella muihin terroristeihin. Teoksen kiistattomaksi ansioksi voi myös laskea lopun

tiivin katsauksen suomalaisten punapakolaisten ja pietarilaisbolševikkien osuudesta Venäjän sisällissodan aikaisiin väkivaltaisuuksiin.

Tämä käsittely on teoksen näennäinen ydin, mutta teoksen varsinainen motiivi – jonka teoksen alaotsikko paljastaa – on lähtöisin Aleksandr Solženitsynin moraalisisistä näkemyksistä neuvostoajan terrorista ja kansojen syyllisyydestä. Vettenniemen kertoma tarina suomalaisten tuesta Venäjän vallankumouksellisille ei sinällään ole uusi, mutta sen kontekstualisoiminen yhtäältä Solženitsynin näkökulmaan kansojen moraalisisesta vastuusta, toisaalta holokaustia koskeviin syyllisyysnäkökulmien politisoitumiseen 2000-luvulla, muodostavat sen tulkintakehikon, jossa suomalaisten osallisuutta venälisterroristien toimii esitellään ja arvioidaan. Ongelmalista on se, että tulkintakehitys avataan lukijalle vasta teoksen lopussa, varsinaisten käsittelylukujen jälkeen.

Varsinaiset kolme käsittelylukua etenevät kronologisesti. Ensimmäinen osa ”Rauhan tyysijä” kuvaa, kuinka Suomen suuriruhtinaskunnan alamaiset eri tavoin avustivat venäläisiä vallankumouksellisia terroristeja vuosina 1905-07. Venäläiset löysivät tuolloin turvapaikan pääkaupungin liepeiltä, eteläisen Suomen ja etenkin Karjalankannaksen paikkakunnilta, joissa terrori-iskujen, murhien ja pankkiryöstöjen suunnittelijoita ja toteuttajia piiloteltiin. Suomen alueella he saivat rauhassa kehittää tappavia pommeja, verkostoitua ja kirjoittaa ideologisia tekstejään sekä puhtaasti lomilla. Terroristeilla tarkoitetaan tässä teoksessa kaikkia väkivaltaan turvautuneita ja sitä ideologiassaan mukanaan pitäneitä vallankumousryhmittymiä. Teoksen päähenkilöitä ovat – bolševikkien ohella – sosialistivallankumoukselliset (eserät) sekä maksimalistit, jotka olivat irrottautuneet eserreistä ja pyrkivät ”maksimaaliseen muutokseen”. Noina vuosina eserät olivat vähintään

yhtä merkittäviä toimijoita kuin bolshevikitkin. Teos valaisee mukaansatempaavasti eri vallankumousryhmittymien keskinäistä yhteistyötä ja taloudellisia suhteita: bolševikit muun muassa myivät kehittelemäänsä pommeja eserreille.

Toinen luku ”Terrorismin taltuttaja” käsittelee Pjotr Stolypiniä, Suomea ja sitä, miten maximalistien Helsingissä punoma murhayritys osaltaan vaikutti siihen, että Venäjän poliittinen johto tajusi Suomen erivapauksien mahdollistaneen suuriruhtinaskunnan muodostumisen ruutitynyriksi ja tukikohdaksi vallankumouksellisille. Siinä missä ensimmäisen luvun ansiona voi pitää eri terroristiryhmien monipuolista esittelyä, toisen luvun ehdoton anti on se, miten tekijä asemoi Suomen tilanteen yleisvaltakunnalliseen kontekstiinsa; suomalaisessa kansallisessa historianarratiivissa ei ole juuri herunut ymmärrystä Stolypinille. Kolmannessa, vuoden 1917 myllerryksiin keskittyvässä luvussa ”Leninin lumoissa” Vettenniemi tuo hyvin esiin sen, miten bolševikit olivat kevään vallankumouksen myötä syntyneistä ryhmistä aidosti ainoa, jonka julkilausuttuun politiikkaan edes jossain määrin kuului itsenäisyyden myöntäminen Suomelle. Kaikki muut poliittiset ryhmät joko vastustivat tai empivät tämän suomalaisille keskeisen kysymyksen äärellä.

Vettenniemen teksti on tapahtumien imuun intoutuessaan parhaimmillaan kuin jännitysromani. Vaikuttaa siltä, että edes Leninin ja hänen verisen terrorinsa kovinkaan kriitikko ei voi olla tempautumatta dramaattisten tapahtumien käänteisiin (esimerkkinä klassinen teema ”Lenin pakenemassa murtuvalla jäällä”). Parhaimmillaan Vettenniemi paitsi luo sujuvan tarinan myös analysoi lähteitään. Valitettavasti analyttinen ote usein puuttuu silloin, kun tekijä ryhtyy spekuloidaan moraalisesti (esimerkiksi Mauno Koiviston antikristus-pohdinnat, s. 147). Teoksen erikoispiirre on, että Vettenniemi käyttää viestinsä läpiviennissä tiettyjä auktoriteetteja (etenkin Koiviston mutta myös Paasikiven arvioita) ikään kuin perustelevaan omia vaihtelevia spekulatioitaan. Teos siis kuljettaa mukanaan myös myöhempiä merkityksenantoja tutkimuksen kohteena olevalle aikakaudelle. Oman osansa kritiikistä esimerkiksi saa 1970-luvun Suomessakin kukoistanut Lenin-kultti. Teoksen muutoin kronologisesti etenevää tarinaa katkovat sivun mittaiset ”tietolaatikot”, joissa tekijä antaa ajatustensa laukata villistikin. Parhaimmillaan teos sisältää tutkimuksellisesti perusteltua kontrafaktuaalista spekulatiota, joka tarjoaa uusia näkökulmia historian käänteisiin. Parhaimmillaan se on pelkkää jossittelevaa jaarittelua

ilman mitään tiedollista, saati analyttistä arvoa.

Teoksen taustakehikon keskeisenä teemana voi pitää ”punaisen fasismien” tai ”punaisen holokaustin” rinnastamista holokaustiin ja siihen liittyviin syyllisyyskysymyksiin. Tässä ongelmana on mielestäni Solženitsynin käyttäminen ylimpänä auktoriteettina – ja ennen muuta se mutka, jota kautta kysymys suomalaisten syyllisyydestä nostetaan esiin. Lukija saa sangen perinpohjaisen yllätyksen teoksen lopussa alaluvussa ”Juutalainen juoni?”, jossa Suomen ja suomalaisten syyllisyyskysymystä vaaditaan tarkasteltavaksi moraalisisessa kontekstissa, jonka pohjana on Aleksandr Solženitsynin näkemykset juutalaisista (toki myös venäläisistä, mutta juutalaiset korostuvat teoksen käsitteelyssä). Ongelmallista on se, että Vettenniemi ei avaa tarvittavan selkeästi Solženitsynin kantaa juutalaisiin. Mukana on myös vallankumousta seurannutta aikalaisymmärrystä bolševismista juutalaisena luomuksena, mutta samaan aikaan tekijän oma asennoituminen jää lukijalle epäselväksi. Nämä epäselvyydet vaikeuttavat teoksen argumentaation ymmärtämistä.

Sanoman sisäistämistä vaikeuttaa siis se rakenteellinen valinta, että lukijaa ei valmistella johdannossa lainkaan solženitsyniläisen eetoksen käyttöön pääargumentin kehystämisessä: kysymyksessä kansan kollektiivisesta syyllisyydestä. Pääargumentti esitetään vasta teoksen lopussa. Niin ikään rakenteellis-metodologisena ongelmana voi pitää sitä, että tekijä ei esittele eikä erittele lähteitään eikä perustelee, millä kriteereillä on valinnut yhtäältä lähteet, toisaalta teoksen viitekehysten tai siinä käytetyt auktoriteetit. Myös käytetty viittauskäytäntö ei aina auta selvittämään, mitkä ovat Vettenniemen omia väitteitä ja mitkä argumentit pohjautuvat aiempaan tutkimukseen. Liioin sitä metodologista valintaa, ettei mittavassa lähde- ja kirjallisuusluettelossa ole yhtäkään venäjänkielistä lähdetä tai teosta, ei lukijalle kerrota tai perustella. Tämä johtaa siihen, ettei lukija saa käsiinsä avaimia teokseen. Tavanomaisen johdannon sijaan lukija temmataa tapahtumien syövereihin sekä tapahtumille myöhemmin annettuihin merkityksiin.

Lukija saa siis yllätystä teoksen lopussa. Teoksen johdannon ja loppusanojen välinen yhteys löytyy vuoden 2000 tapauksesta, jossa silloinen pääministeri Paavo Lipponen pyysi suomalaisten puolesta anteeksi juutalaisyhteisöltä 1942 tapahtunutta juutalaisten luovuttamista. Vettenniemen mukaan tämä oli osoitus tunnustetusta kollektiivisesta vastuusta, mutta hänen mielestään ”Venäjän kohdalla sille löytyy paremmat perusteet kuin vuonna 1942 luovu-

tettujen juutalaisten suhteen”. Perusteluiksi annetaan ainoastaan tekijän toteamus (s. 255): ”Uhrien kokonaismäärän perusteella juutalaisten joukkotuhoa olisi luvaton nimetä historian synkimmäksi hetkeksi. Vuonna 1917 vauhtiin päässeen punaisen holokaustin ruumiskasa on suunnattomasti korkeampi ja sitä siis suomalaiset ennustaan korottivat.” Tässä kohtaa herää lukijan mielessä kysymys: eikö vertailulle todella ole muita kriteerejä kuin ruumiskasan koko? Kirjassa sivuutetaan täysin se, että on olemassa paljon natsismia ja neuvostoterroria vertailevaa totalitarismin tutkimusta. Holokaustin vähättely ei ole edellytys ”punaisen holokaustin” perusteelliselle tutkimiselle.

Pidän ongelmallisena myös sitä, että Vettenniemi kiittää Stalinin loppuaikoina institutionalisoituneen neuvostolaisen antisemitismin ongelmat toteamalla ykskantaan, miten Stalinin kaudella yleisty ”käsitys juutalaisista ensin tsarismiin, sitten kommunismin uhreina, ikään kuin bolshevikkien etujoukoissa ei olisi ollut ainutakaan juutalaista” (s. 245). Tekijä toteaa myös Solženitsynin viritelleen 2000-luvun alussa ”rauhallista puhetta araksi koetusta juutalaisaiheesta” (s. 245). Oletettavasti kuitenkin Solženitsynin kansallisuusajattelu ei ole jäänyt vaille kritiikkiä. Mikäli haluttaisiin käyttää Solženitsynin näkemystä juutalaisten kollektiivisesta syyllisyydestä pohjana sille moraalille vaatimukselle, että suomalaiset tunnustaisivat kollektiivisen syyllisyyden osallisuudesta 1900-luvun alun terrorin tukemiseen, Leninin valtaannousuun ja kaikkeen sitä seuranneeseen verenvuodatukseen, pitäisi Solženitsynin kansallisuusajattelua myös kriittisesti analysoida.

Suomalaisten 1900-luvun toimijoiden päämäärät ovat olleet suhteellisen selkeät, minkä myös Vettenniemi tuo teoksessa esiin. Tsaarinvalta nähtiin taantumuksellisena sortokoneistona, ja suomalaisilla oli omat kansallislvaltiolliset intressinsä, jonka nojalla he toimivat. Vettenniemi toteaa Solženitsynin linjanneen kansakunnan olevan ”syyllisyyden yhteisö” (s. 245). Hän puurouttaa oman pohdintansa toteamalla, että suomalaisten syyllisyydestä ”ei sentään sovi puhua” ja jatkaa: ”Ikään kuin suomalaiset olisivat olleet Leninin ainoita tai alteimpia avustajia!”. Hän jatkaa, että myös Sveitsi, Italia ja etenkin Saksa rahoituksineen olivat Leninin avustajia. Myös suomalaisten terroristeille antaman avun kontekstualisointi tapahtuu teoksessa kuin varkain: tekijä toteaa (s. 112), ettei Suomessa lopulta kuitenkaan piilotellut kuin murto-osa kaikista vallankumouksellisista evätkä Suomesta käsin tehdyt iskut muodostaneet suurinta osaa terrorin kokonaistuhoista.

Vettenniemen teos ravistelee ajatuksia ja herättää enemmän kysymyksiä kuin tarjoaa vastauksia. Nostan vielä esiin muutaman mieltä vaivaamaan jääneen kysymyksen. Keskeisin niistä koskee vertailun mielekkyyttä koskien suomalaisten ja juutalaisten vastuuta bolshevismmin synnystä ja seurauksista. Mikäli Suomea ja suomalaisia – joiden pyrkimyksenä oli valtiollinen autonomia tai itsenäisyys – halutaan verrata muiden kansojen edustajiin, olisi sopivampi vertailukohta Georgia ja georgialaiset. Heidän alueensa liitettiin keisarikuntaan samoihin aikoihin Suomen kanssa, georgialaisia toimijoita oli mukana yleisvenäläisessä sosialistisessa liikkeessä, ja Georgia itsenäistyi Suomen kanssa samoihin aikoihin, joskin vain muutamaksi vuodeksi. Mitä tulee vankileirien saaristoon, toki Lenin ja Trotski aloittivat valtiojohtoisen väkivallan, mutta tämä prosessi (”punainen holokausti”) äityi pahimmilleen kuitenkin georgialaisen johtajan alaisuudessa.

Onkin kysyttävä, onko tässä teoksessa muuta pohjaa juutalaisten esiin nostamiselle kuin Solženitsynin kirjoitukset, vai tarvitaanko holokausti (ja sitä koskeva jaettu syyllisyys) mukaan osoittamaan, että samanlaista moraalista otetta vaaditaan suhteessa punaiseen holokaustiin? Pääsärkyä aiheutuu siitä, että lukijan ajatusketju voi lähteä villille laukalle johtaen aina siihen kysymykseen asti, loivennetaanko juutalaisten kärsimyksiä holokaustissa toteamalla heidän olleen syyllisiä bolshevismmin rikoksiin. On korostettava, ettei teos itsessään tee tätä yhteyttä (joka perinteisesti tunnetaan judeo-bolsevistisena salaliittona). Kuitenkin lukijan ajatuksia ravistellaan siihen malliin, että tuollainenkin yllättävä johtopäätös on mahdollista tehdä. Nämä pohdinat liikkuvat kuitenkin aivan muissa sfäreissä kuin siinä, missä määrin suomalaiset 1900-luvun alussa auttoivat venäläisvallankumouksellisia.

Vettenniemen teos ei siis saa vakuuttuneeksi siitä, että kysymystä juutalaisten asemasta uhreina tai syyllisinä kannattaisi ottaa pohjaksi mahdolliselle suomalaiselle kansalliselle itsetutkiskelulle, johon teos haluaa lukijansa johdattaa. Vastaavasti herää kysymys, missä määrin Solženitsynin neuvostoterrorin synkeänä perintönä syntyneet kansallisuuksia koskeneet ajatukset ylipäättään ovat tai voisivat olla relevantti tutkimuksellinen viitekehys 2020-luvun tutkimuksessa. Vaikutelmani Vettenniemen teoksen perusteella on, että Solženitsynin mukaan tuomisella keskustelu siirtyy väistämättä historian- ja moraalifilosofian puolelle, kauemmas varsinaisesta historian tutkimuksesta. Vettenniemi yrittää yhdistää nämä eri aspektit

sekä kontrafaktuaalisen spekuloinnin, mutta nähdäkseni ei aivan onnistu pyrkimyksissään. Kirjassa on tutkimukseen perustuvia yleistajuisia historiaosia sekä pamflettimaaisia, kantaa ottavia ja moralisoivia osia. Lukija ei kuitenkaan aina tiedä, kumpaa lukee. Tietokirjaosuuksissa teos onnistuu hyvin, mutta pamflettimaaisuus tulee mukaan varkain, eikä sen lähtökohtia avata ja valintoja perustella mitenkään, jolloin lukijan on vaikea ottaa itse kantaa esitettyihin näkemyksiin. Tämä sisällöllis-rakenteellinen heikkous syö kirjan arvoa tietokirjana, mikä on valitettavaa.

Teos ottaa myös kantaa myöhempiin merkityksenantoihin. Vettenniemi on tehnyt erinomaista työtä asettaessaan Stolypinin ajan suomalaisten ja suomalaisiin kohdistuneet toimet yleisvaltakunnallisiin konteksteihinsa. Samaa periaatetta tekijä olisi voinut noudattaa myös käsitellessään 1970-luvun virallisen Suomen suhtautumista Leniniin. Tekijä halveksuu sangen avoimesti aikakauden suomalaisten neuvostomyönteisyyttä ja Leninin roolin ylikorostamista (ilmeisen ironisesti teoksen kuvituksena on käytetty sangen paljon kuvia 1976 valmistuneesta suomalais-neuvostoliittolaisesta Luottamuselokuvasta). Mikäli tässäkin tapauksessa olisi huomioitu ”yleisvaltakunnallinen konteksti”, myös suomalaisten Lenin-into olisi tullut ymmärrettäväksi: vallankumouksen 50-vuotisjuhlista alkaen Lenin-kulttia tietoisesti kasvatettiin Neuvostoliitossa (mikä oli yksi neuvostovallan

metodi stalinismin käsittelyssä tai käsittelemättä jättämisessä. Tämä on toki kokonaan oma tutkimusaiheensa). ”Yleisliittolainen trendi” ei voinut olla heijastumatta myös Suomeen, niin ulko- kuin sisäpoliittisestikin. Teoksen yleistä tulkintaa vasten voikin kysyä, lisääkö tämä neuvostolaisen Lenin-kultin myötäily todella suomalaisten oletettua ”syyllisyyttä” sen enempää kuin aikakauden neuvostotoimijoiden osalta. Vettenniemi ennustaa, että Suomessa on edessä jonkinlainen tilinteko neuvostomyönteilyn suhteen, ja kunhan tuo tutkimus täyttää akateemiset kriteerit, sitä voi tervehtiä ilolla. On todennäköistä, että siinä kohtaa Vettenniemen teos nostetaan esiin, ainakin viitattaessa vallankumousta edeltäviin vuosiin.

Edellä esittämästäni kritiikistä huolimatta toteam Vettenniemen teoksen olevan ehdottomasti tutustumisen arvoinen kirja. Sen tärkein sisältö on tutkimukseen nojaava, sangen koherentti kuvaus suomalaisten avunannon muodoista Venäjän vallankumouksellisessa liikehännässä. Teos myös antaa kiinnostavia näkökulmia kansallisen historiankirjoitukseemme pohdintaan. Teoksen perusideasta – solzhenitsyniläisen kansallisuusajattelun soveltamisesta suomalaisten oletettuun syyllisyyteen Venäjän vallankumoukseen ja sen seurauksiin – ja sen pohjalta annetun viitekehäyksen toimivuudesta kannattanee jokaisen lukijan muodostaa oma käsityksensä.

Susan Ikonen

Uutta tietoa Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuhteista

Simo Mikkonen: *”Te olette valloittaneet meidät!” Taide Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944–1960*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2019. 332 s. ISBN 978-951-858-129-4.

Ennen kuin ehdin avata historioitsija Simo Mikkosen uutta teosta, *”Te olette valloittaneet meidät!” Taide Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944–1960*, sai kirjan yläotsikko minut mietteliääksi. Valloittaa-sana yhdistyi mielessäni yksioikoisesti sotilaalliseen miehitykseen, ja sai pohtimaan, millä tavalla tämä näkökulma yhdistyisi taiteeseen. Paljon johdantoa pidemmälle ei kuitenkaan tarvinnut lukea, kun otsikko sai selityksensä. Neuvostoliiton kulttuuridelegaatio konsertoi Kansallisteatterissa kutsuvierasnäytännössä Suomen yhteiskunnan eliitille tammikuussa 1945. Konsertin kirkkaimpana tähtenä esiintyi

maineikas Puna-armeijan kuoro, jonka jäseniä Hella Wuolijoki kiirehti konsertin päätyttyä kukittamaan. Vanhojen Suomi-filmien ystäväinä pystyn sieluni silmin kuvittelemaan virolaisak-sentilla suomea puhuneen Wuolijoen ylistämässä konserttia itänaapurin kulttuuriväelle. ”Te olette valloittaneet, te olette valloittaneet meidät!”

Wuolijoen ylistyslaulun voi tulkita monella tapaa. Yhtäältä se kertoo Neuvostoliiton taiteen arvostuksesta ja ylipäänsä mahdollisuudesta nauttia korkealaatuisesta taiteesta pitkien sotavuosien jälkeen. Toisaalta hänen sanoistaan voi lukea ennustuksen Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuhteiden tulevaisuudesta, joka haltioituneen ihastelun ohella sai kielteisempiäkin sävyjä. Vaikka Neuvostoliitto ei valloittanut Suomea sotilaallisesti, se onnistui valloittamaan ainakin osan suomalaisten mielistä. Teoksen otsikkoa voi näin ollen pitää varsin nerokka-

na. Hieman arvoituksellisenä se saa tarttumaan kirjaan; lukija kohtaa oivalluksen riemun ta-
jutessaan, mistä oikein on kyse, ja lopulta hän
tulee pohtineeksi kirjan aihetta aavistuksen sy-
vällisemmin kuin olisi muutoin tullut tehneeksi.

Simo Mikkosen teos Suomen ja Neuvostoliiton suhteista taiteen kentällä kylmän sodan ensivuosisikymmeninä on urauurtava. Aikaisempi tutkimus on tarkastellut aihetta lähinnä instituutioiden, kuten Suomi-Neuvostoliitto-seuran ja Neuvostoliitto-instituutin, kautta. Taiteentutkimuksen kentällä neuvostosuhteet on harmittavan usein joko unohtettu tai tietoisesti vaiettu. Suomen kansainvälistymisen kertomuksessa taidesuhteet itään eivät ole olleet tutkimuksen keskiössä. Mikkosen tutkimus valottaa kulttuurisuhteiden kenttää ja sen toimijoita niin valtiollisella kuin ruohonjuurisollakin – isot linjat ja yksittäisten taiteilijoiden tarinat kulkevat sulavasti yhdessä ja avaavat aivan uuden lehden aihepiiriin tutkimuksessa. Teos luo uskottavan kokonaiskuvan siitä, kuinka Neuvostoliitto pyrki heti sodan jälkeen muokkaamaan suomalaista yhteiskuntaa neuvostomyönteisemmäksi kulttuuria ja taidetta apuna käyttäen. Stalinin kuoleman ja suojausajan myötä kulttuurisuhteiden luonne muuttui ammattimaisemmaksi ja ideologinen sävy lieveni.

Mikkosen työn fokus on esittämissä taiteissa eli musiikissa ja tanssissa, kun taas kirjallisuus, kuvataiteet, teatteri ja elokuva on rajattu työn ulkopuolelle ja niitä käsitellään vain lyhyesti. Rajaus on sikäli onnistunut, että Mikkonen on pystynyt luomaan perusteellisen ja selkeän kokonaisuuden näistä kahdesta taiteenlajista, jotka olivat kylmän sodan alkuvuosisikymmeninä nimenomaan Neuvostoliitolle tärkeimpiä kulttuuridiplomatiassa. Mikkonen perustelee rajausta myös sillä, että kirjallisuuden, kuvataiteiden ja teatterin merkitys maiden välisissä kulttuurisuhteissa lisääntyi huomattavasti vasta 1960-luvulta lähtien. Vuonna 1960 Suomen ja Neuvostoliiton välille solmittiin kulttuurivaihtosopimus, joka kasvatti Suomen valtion roolia kulttuurivaihdossa kansalaisjärjestöjen rinnalla ja selkeytti pelisääntöjä. Mikkosen tutkimusurakka aiheesta jatkuu 1960-luvulta eteenpäin ja jääkin kiinnostuksella odottamaan, miten tarina Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuhteista etenee myöhäisen Stalinin ajan ja suojausajan jälkeen.

”Te olette valloittaneet meidät!” perustuu mittavaan arkisto- ja haastatteluaineistoon, jota on kerätty Venäjältä ja Suomesta. Tutkimuksen taustalla on ansiokas, perusteellinen ja taitava lähdetyöskentely, jota tekijä valottaa seikkaperäisesti kirjan johdannossa. Vahva Neuvosto-

liiton kulttuuripolitiikan ja kulttuurista kylmää sotaa käsittelevän kansainvälisen tutkimuksen tuntemus luo vakuuttavan pohjan asettaa Suomen tapaus laajempaan kulttuurisen kylmän sodan kontekstiin. Jäin kuitenkin kaipaamaan hieman enemmän kansainvälistä vertailua kansandemokratioihin ja muihin Suomen kaltaisiin puolueettomina esiintyviin maihin kuten Ruotsiin, Itävaltaan ja Sveitsiin sekä Jugoslaviaan, joka oli omanlaisensa poikkeus sosialistimaiden joukossa. Kuinka erityinen Suomi oli suhteessa näihin muihin pieniin ja keskikokoisiin valtioihin suurvaltojen välissä?

Mikkonen osoittaa työssään, että kulttuurivaihto oli Stalinin kuolemaan saakka hyvin yksisuuntaista. Neuvostoliitto lähetti Suomeen useita taitelijaryhmiä, mutta vastaanotti samana aikana vain muutamia suomalaisia ryhmiä. Tilanne muuttui 1950-luvun puolivälin jälkeen ja etenkin vuonna 1960 solmitun kulttuurisopimuksen myötä, jolloin voidaan alkaa puhua varsinaisesta molemminpuolisesta kulttuurivaihdosta. Stalinin ajalle luonteenomaista oli myös pyrkimys vaikuttaa kulttuurin avulla suomalaisten poliittisiin näkemyksiin. Tähän pyrittiin lähettämällä neuvostoliittolaisia taideryhmiä kiertämään Suomea kunnallis-, eduskunta- ja presidentinvaalien alla. Samoissa tilaisuuksissa pyöri luonnollisesti kansandemokraattien ehdokkaita, joita itänaapurissa toivottiin äänestettävän.

Hyöty taidekiertueista ei langennut ainoastaan itänaapurille. Suomi-Neuvostoliitto-seura sai monella tapaa etua monopoliasemastaan maiden välisessä kulttuurivaihdossa. SNS keräsi taloudellista etua konserttien lipputulosten muodossa, sai korkeatasoisten taiteilijoiden ansiosta yleisöä tilaisuuksiinsa ja sai nostettua näin myös järjestönä profiiliaan. 1950-luvun puolivälin jälkeen SNS:n rinnalle ja ohitse nousivat ammattimaiset taideorganisaatiot, kuten Kansallisooppera ja Fazerin konserttitoimisto. Näiden kautta Neuvostoliitto sai kaipaamaansa länsivaluuttaa sekä korkeakulttuuriin perehtyneitä yleisöjä, jotka olivat vieroksuneet SNS:aa järjestäjänä.

Neuvostotaiteen merkitys oli erityisen suuri Kansallisoopperalle ja suomalaisen baletin kehitykselle. Oopperan visionäärinen johto osasi katsoa Neuvostoliiton poliittisen uhan ohi ja lähti rohkeasti luomaan suhteita itänaapurin taidekentän kanssa. Mikkosen mukaan suhteet neuvostotaiteeseen olivat merkittävämmässä roolissa suomalaisen baletin ja oopperan kansainvälistymisessä kuin yleensä on esitetty. Solisti- ja koreografivierailujen ansiosta suomalainen yleisö pääsi nauttimaan huippuluokan

esiintymisistä, joita tuohon aikaan nähtiin hyvin harvakseltaan lännessä. Suomalaiset tanssijat ja oopperalaulajat taas pääsivät kokeilemaan taitojaan isoilla areenoilla ja korkealuokkaisessa seurassa vieraillessaan Neuvostoliiton vaativien yleisöjen edessä.

Teoksen ehdottomaksi ansioksi on laskettava se, että tarkastelun kohteena on maantieteellisesti koko Suomi, ei vain Helsinki. Tällainen tarkastelutapa tuo esiin paitsi Neuvostoliiton kulttuuritoiminnan laajuuden ja luonteen, myös tätä toimintaa Suomessa koordinoineen Suomi-Neuvostoliitto-seuran koko maan kattavan verkoston. Vaikka neuvostotaiteilijoiden konsertteja oli määrällisesti eniten pääkaupungissa, pääsivät kansalaiset myös verrattain pienillä ja kaukaisilla paikkakunnilla nauttimaan maailmanluokan taiteilijoiden esiintymisistä tehtailla ja työväentaloilla. Näiden taidekiertueiden suurin paradoksi lieneekin siinä, että kun monet länsimaat olivat

turhaan yrittäneet saada Neuvostoliiton tähtisolistejä, kuten David Oistrachia ja Emil Gilelsia esiintymään lännessä, suomalaiselle yleisölle he tipahtivat kuin yllätyksenä taivaalta eivätkä kaikki heitä kuulleet välttämättä aina ymmärtäneet, kuinka suurista tähdistä oli kyse.

Mikkosen teos on tasapainoinen, hyvin kirjoitettu kokonaisuus, joka pysyy kasassa, vaikka henkilöitä ja organisaatioita on paljon. Mikkonen on jaksanut taustoittaa ja asettaa taiteilijoita, byrokraatteja ja poliitikkoja kontekstiinsa ihailtavan kärsivällisesti. Tämä on iso palvelus lukijalle, joka pysyy tarinassa mukana myös niissä kohdissa, jotka eivät ole itselle niitä tutuimpia. ”Te olette valloittaneet meidät!” on tärkeä teos, joka tuo tarpeellista lisävaloa Suomen ja Neuvostoliiton yhteiseloon kylmän sodan vuosina.

Pia Koivunen

Bipolaarinen vastakkainasettelu vai monitasoinen yhteistyö?

Crump, Laurien & Erlandsson, Susanna (eds): *Margins for Manoeuvre in Cold War Europe: The Influence of Smaller Powers*. London: Routledge, 2019. 255 s. ISBN 9780429425592. <<https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.4324/9780429425592>>

Kylmän sodan tutkimuksessa on kehittynyt ns. uusi koulukunta, jonka vaikutus on kasvanut merkittävästi 2000-luvun alusta lähtien. Tätä uutta koulukuntaa edustavat mm. Odd Arne Westad ja Michael Cox ja Suomessa esimerkiksi Sari Autio-Sarasma ja Katalin Miklóssy. Sen ydinsanoma kytkeytyy kylmän sodan laajempaan kontekstualisointiin kahden supervallan välisen konfliktin sijaan. Uuden koulukunnan hengessä Laurien Crumpin ja Susanna Erlandssonin toimittama *Margins for Manoeuvre in Cold War Europe: The Influence of Smaller Powers* tarjoaa 12 lukua, jotka perustuvat alkuperäiseen laajaan arkistotutkimukseen. Kirja on ainutlaatuinen siinä mielessä, että siinä käytetään kansainvälistä historian tutkimusta kritisoimaan kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa vallalla olevaa teoriaa pienistä valtioista. Toimitettu teos on hyödyllinen tutkijoille, jotka käyvät keskustelua siitä, pitäisikö valtiotieteen ja kansainvälisen historian olla yhteistyössä ja jos niin miten.

Margins for Manoeuvre -teoksen ensisijaisena tutkimusaiheena on ”tutkia ja helpottaa kyl-

män sodan aikaisten pienempien eurooppalaisten valtioiden tavoitteiden, strategioiden ja liikku-
mavaran [”margins for manoeuvre”] vertailua empiirisesti, ilman etukäteisoletuksia itä- länsi-
-asemaan liittyvistä rajoituksista” (s. 1-2). Tämä tutkimuksen tavoite näkyy hypoteesissa, jonka mukaan ”vallan manipulointaminen muokkasi enemmän kylmän sodan kulkua kuin vallan tasapainottaminen” (s. 283). *Margins for Manoeuvre* osallistuu tähän akateemiseen keskusteluun samalla tavalla kuin Sari Autio-Sarasma ja Katalin Miklóssy tekivät kirjassa *Reassessing Cold War Europe* (2010). Toisin sanoen se tarkentaa ajatusta siitä, kuinka konfliktien ja yhteistyön tulisi määritellä lähtökohdat vallan tutkimiseksi kylmän sodan uudessa historiassa.

Tätä varten Crump ja Erlandsson esittelevät kiitettävän käsitteellisen kehyyksen tarjoamalla ensisijaisena analyttisenä käsitteenä liikku-
mavaraa vallan sijaan. He kertovat pyrkivänsä poistamaan epäsymmetrisen sotilaallisen voiman konnotaation avaamalla ulkopoliittikan analyysin paljon laajemmalle joukolle analyttisiä luokkia, kuten kulttuuri, sosiaaliset ja aatteelliset näkökohdat. Tämä yhdistyy toimitukselliseen päätökseen, jonka mukaan kaikki kirjoittajat voivat itse määritellä ”pienuuden” analyysissään.

Kirja on jaettu kolmeen temaattiseen osaan, jotka keskittyvät pääasiassa 20 kansallisvaltion ja muutaman yrityksen keskusteluun 1) monen-

välisyydestä, 2) pienten valtioiden kyvystä rajoittaa suurvallan liikkumavaraa ja 3) identiteetistä.

Ensimmäisessä temaattisessa osassa keskustellaan monenvälisyydestä. Se alkaa Crumpin ja Erlandssonin uudelleenarvioinnilla siitä, miten ajatus Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssista (Etyk) sai alkunsa. Kirjoittajat jättävät vähemmälle huomiolle Neuvostoliiton roolin ja sen sijaan tarkastelevat Euroopan sisäisen turvallisuuden konferenssia. Näin he kertovat tarinan pienestä valtiosta, Alankomaista, joka yrittää hyödyntää Etykin monenvälisyyttä saavuttaakseen omat ulkopoliittikan tavoitteensa. Stefanie F. M. Massinkin esittelee Alankomaiden sosiaalidemokraattien poliittisen ohjelman ja selvittää, miten puolue toimi Naton ulkopoliitikassa estääkseen Espanjan liittymiseen organisaatioon Yhdysvaltojen toiveista huolimatta. Tässä osiossa tuodaan esiin analytyttiset edut keskittymällä ulkopoliittikkaan eri tasoilla kansallisista poliittisista puolueista diplomaattisten valtuuskuntien politiikkaan. Nämä erilaiset analytyttiset tasot avaavat ainutlaatuisia näkökulmia ulkopoliittikan päätöksentekoprosessin ”mustan laatikon” avaamiseen.

Toisessa osassa keskitytään pienten valtioiden kykyyn rajoittaa suurvallan liikkumavaraa. Suvi Kansikas, Mila Oiva ja Saara Matala tarjoavat vertailevan historiallisen analyysin kauppasuhteista Keskinäisen taloudellisen avun neuvoston ja tarkkailijamaiden kanssa (Puola-Neuvostoliitto ja Suomi-Neuvostoliitto). Molemmat tapaukset tuovat esiin, kuinka suomalaiset ja puolalaiset liikemiehet käyttivät hyväkseen maidensa ”pienyyttä” luoviessaan Neuvostoliiton byrokratiassa ja vedotessaan Neuvostoliiton kuluttajakulttuuriin suunnitelmataloudesta huolimatta. Marloes Beers puolestaan käsittelee Alankomaiden hallituksen linjaa olla käyttämättä maan maakaasuvarantoja tai niiden ”geopoliittista merkitystä” (s. 159) neuvotteluvälineenä vuosina 1981-1982 Urengoin putkilinjan kriisissä. Beers keskittyy epäonnistumisen mahdollisuuteen harkittaessa liikkumavaraa. Tämä herättää kysymyksen siitä, kuinka pienen valtion epäonnistumiset vaikuttivat muutoksiin ja vakauteen kylmän sodan aikakauden politiikassa – siinä missä lukuisat tässä teossa korostetut onnistumiset. Tämän temaattisen osan vahvuus on analyysi poliittisista, taloudellisista, rakenteellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista strategioista, joita ”pienemmät valtiot” soveltavat tilan luomiseksi omille kansallisille eduilleen. Nämä strategiat puolestaan vaikuttavat (vaikka ei aina hedelmällisesti) Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton käsitiksiin omasta liikkumavarasta. Osiossa kirjan käsitteellinen

kehys työntyy suurelta osin pois perinteisestä vastakkainasettelun paradigmasta. Tämä johdetaan innovatiivisesta tavasta käyttää aineistona asiakirjoja perinteisten ulkopoliittikka-arkistojen ulkopuolelta (esimerkiksi kauppakamarit, vaateollisuus, keskuspankit ja yksityiset yritykset).

Kirjan viimeinen temaattinen osa käsittelee identiteettiä. Tämä osa eroaa muualla kirjassa käsitellystä Euroopan kylmän sodan näkökulmasta tarjoamalla kansainvälisemmän kylmän sodan näkökulman. Johanna Rainio-Niemi tarkastelee käsitteellisen analyysin keinoin, kuinka pienemmän valtion puolueettomuuspolitiikka kehittyi kotimaassa ja toisaalta miten Yhdysvaltojen ja Venäjän näkemykset olivat vuorovaikutuksessa maailmanlaajuisten käsitysten kanssa puolueettomuudesta. Corina Mavrodin tarkastelee Romanian ulkopoliittikkaa, jolla maa pyrki taistomaan Neuvostoliiton, Jugoslavian ja Kiinan välisiä jännitteitä ehdottaakseen ydinaseettomia vyöhykkeitä Kaakkois-Eurooppaan 1950-luvun lopulla. Pieni puutteellisuus tässä osiossa on, että jotkut Neuvostoliiton näkökulmaa käsittelevät kirjoittajat luottavat pelkästään toissijaisiin, venäläisiä asiakirjoja tulkitseviin lähteisiin. Kysymyksenasettelu vaikuttaa asiakirjojen tulkintaan ja siihen, mihin historiallisiin jälkiin (”traces”) pääpaino analyseissa kohdistuu. Toissijaisten lähteiden välityksellä esitettynä Venäjän näkökulma on siten kaksin- tai mahdollisesti kolminkertaisesti irrallaan alkuperäisestä tutkimuskysymyksen ja asiakirjan suhteesta. Tästä pienestä epäkohdasta huolimatta teoksen kolmas temaattinen osa laajentaa näkökulmaa.

Yksi teoksen yleinen puute koskettaa asiakirjojen lähdekritiikkiä. Jotkut kirjoittajat käyttävät maan A ulkoministeriön arkistoa kommentoidakseen maan B aikomusta varoittamatta lukijoita siitä, että alkuperäinen asiakirja voi itsessään olla subjektiivinen tulkinta maan B tarkoituksista maan A diplomaattien näkökulmasta. Ulkopoliittisten arkistojen käyttö kirjassa perustuu uskoon, että arkistojen avulla tutkijat voivat arvioida tunnettua menneisyyttä (”knowable past”). Postmodernia lähestymistapaa edustavat tutkijat saattaisivat toivoa kriittisempää esitystä arkistosta samoin kuin eri luvuissa käytetyistä haastattelu- ja muistitiedosta. Tällainen lähdekritiikki on edelleen nouseva taipumus kansainvälisen historian tutkimuksessa. Kulttuurisen, sosiaalisen ja aatteellisen analyysin sisällyttäminen tähän teokseen on silti hyvä esimerkki siitä, kuinka historian ”edistykelliset” suuntaukset edistävät poikkitieteellistä tutkimusta ulkopoliittikan päätöksenteossa, vaikka kaikki teoksen kirjoittajat eivät ole tätä yleisesti soveltaneet.

Margins for Manoeuvre on ytimeltään kansainvälisen historian teos. Vaikka kirja väittää menestyksekkäästi, että liikkumavara tarjoaa laajemman analyysikehyksen kuin valta, vastakkainasettelun paradigma näyttää silti säilyvän. Vähäisestä asiakirja-analyysistä koskevasta kriittisestä huolimatta tämä kirja on kansainvälisille

historioitsijoille erittäin hyödyllinen kylmän sodan uudelleentarkastelu. Samalla se on tarpeellinen kansainvälisten suhteiden tutkijoille, jotka kaipaavat luotettavia primäärilähteiden tutkimuksia teorian testaamiseksi.

Bradley Reynolds

Idäntutkimus 2021: Kutsu kirjoittajille

Haluaisitko kirjoittaa *Idäntutkimukseen*? Vuonna 2021 on tiedossa jälleen jännittäviä teemoja eri aihealueilta sekä yksi numero, jossa teema on vapaa.

1/2021, **Pohjoinen kirjallisuus** (deadline ollut 15.11.2020)

Teemanumero nostaa esiin Venäjän pohjoisten alueiden äänen, niiden oman kirjallisuuden ja kulttuurin, jotka keskusteluissa arktisista alueista usein jäävät ympäristökysymysten ja geopoliittisen valtapelin varjoon. Teemanumeron vieraillevina toimittajana toimivat Tintti Klapuri ja Karina Lukin.

2/2021 **Vapaa teema**, deadline 1.2.2021

Vapaan teeman numeroon voi tarjota kirjoituksia eri tutkimusaloilta *Idäntutkimuksen* maantieteellisesti kattamaan alueeseen liittyen.

3/2021 **Teknologia**, deadline 15.4.2021

Teknologia on läsnä elämässämme monin tavoin ja monissa eri muodoissa. Perinteisesti käsite on liitetty teollisuuteen, koneisiin ja ”koviin tieteisiin”. Digitalisoitumisen myötä se liittyy myös entistä enemmän meidän kaikkien arkeen ja arjen toimintoihin. Samalla käsite on muuttunut abstraktimmaksi ja jopa näkymättömäksi – informaatioteknologian läsnäoloa ja vaikutusta elämäämme ei aina enää edes huomaa. Millä eri tavoilla teknologian voi

nähdä liittyvän Venäjän tai itäisen Euroopan ihmisten elämään, työhön tai vapaa-aikaan, ennen ja nyt? Mitä tekemistä teknologialla on kulttuurin ja taiteen kanssa? Minkälainen on teknisten keksintöjen historia Venäjällä ja itäisessä Euroopassa? Entä minkälainen vaikutus teknologisella kehityksellä on ollut aluetutkijan arkeen ja tutkimustyön metodologiaan? Teemanumeroon voi tarjota artikkeleita, esseitä, kolumneja ja muita *Idäntutkimukseen* sopivia tekstejä erilaisista teknologiaan liittyvistä aiheista. Lähetä juttuehdotuksesi numeron vastaavalle toimittajalle Ira Österbergille [at] helsinki.fi tai päätoimittaja Katja Lehtisaarelle.

4/2021 **Rakkaus**, deadline 15.8.2021

Käsitleekö Venäjään tai itäiseen Eurooppaan liittyvä tutkimuksesi rakkautta? Vuoden 2021 viimeinen numero on omistettu myönteisille tunteille ja erityisesti tunteista jaloimmalle, joka usein jää vähälle huomiolle tieteellisessä keskustelussa. Romanttinen rakkaus, perhesiteet, yhteisöllinen rakkaus, fanittaminen, rakkauden representaatiot taiteessa, rakkaus ideologiana – näkökulmia aiheeseen on monta, kuuntelet vain sydämesi ääntä. Rakkaus-numeromme on avoin eri tieteenalojen ja metodien lähestymistavoille.

Kaikkia numeroitamme koskevat kirjoitusohjeet löytyvät sivuiltamme journal.fi/idantutkimus. Tervetuloa tarjoamaan

juttuideoita! Julkaisemme muun muassa tieteellisiä artikkeleita, esseitä, kolumneja, väitöselktioita, kirja-arvioita, seminaariraportteja ja keskustelunavauksia. Pyydämme jättämään valmiit artikkelikäsitteet

Journal.fi-sivuston kautta; juttuideoista keskustellaksesi ota yhteyttä päätoimittaja Katja Lehtisaareen [at] helsinki.fi, toimituskunnan jäseniin tai teemanumeroiden toimittajiin.

Mikko Rökköläinen

The birth of commercial military service companies in Russia

During the 2010s, the organisation known as the Wagner Group has supported the Russian Federation and its allies in East Ukraine, Libya and Syria, among other conflicts. Wagner is referred to as either a Russian private military company or as an unofficial part of the Russian armed forces. In this article, I examine the process which has led Russia to utilise commercial military service providers as foreign and security policy tools. I employ a model of military reform proposed by Deborah Avant (2000). My central argument is that military service providers were created in Russia as a reaction to challenges posed by changes in the external security environment. The Russo-Georgian war of 2008 and the following military reform created circumstances in which actors wishing to emulate the Western model of military outsourcing could advance their agenda. However, the patrimonial governance system of Russia had a significant impact on the resulting organisations differing substantially from their Western counterparts.

Tämän numeron kirjoittajat

Mikko Rökköläinen, YTM, väitöskirjatutkija, Johtamisen ja talouden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Elina Kahla, FT, Venäjän kulttuurihistorian dosentti, vastuullinen tutkija, Aleksanteri-instituutti, Helsingin yliopisto

Ohjeita kirjoittajille

Ajantasaiset kirjoittajaohjeet verkkosivuillemme:
<https://journal.fi/idantutkimus/about/submissions>

1 Katja Lehtisaari: Aluetutkimus etäyhteyksien vuonna

ARTIKKELI

3 Mikko Rökköläinen: Kaupallisten sotilaspalveluyritysten synty Venäjällä

ESSEE

20 Elina Kahla: Pyhä sota ja kansalaisuskonto uudella Venäjällä

KOLUMNI

34 Markku Kangaspuro: Lukašenkan uho

KESKUSTELUA

36 Galina Miazhevich: Valko-Venäjän protestilla on naisen kasvot

42 Ruumiillinen itsemääräämisoikeus ja valtarakenteet Valko-Venäjällä

LEKTIO

50 Nooa Nykänen: Neuvostoliiton talousmaantiede ja Venäjän kehityspolut

KESKUSTELUA

54 Liisa Byckling: Tšehovin metodi ja näyttelijän kehollisuus

58 Arviot

68 Ajankohtaista

70 Abstracts in English

